

Aino Heikkilä

Tuntematon päihde

Sotilaiden päihteiden käyttö toisen maailmansodan aikana

Suomen historian pro gradu -tutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän Yliopisto

Marraskuu 2017

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Aino Heikkilä	
Työn nimi – Title Tuntematon päihde – Sotilaiden päihteiden käyttö toisen maailmansodan aikana	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year 11/2017	Sivumäärä – Number of pages 81
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tämä tutkielma käsittelee sotilaiden päihteiden käyttöä toisen maailmansodan aikana. Lähdeaineistona on käytetty muistelmateoksia sekä <i>Kansa taisteli</i> -lehden artikkeleita. Työssä on myös siteerattu sotaa käsittelevistä kaunokirjallisista teoksista <i>Sotaromaania</i>, <i>Sissiluutnanttia ja Unohdettua sotilasta</i>. Tarkastelu on tapahtunut sosiaalishistorian näkökulmasta hyödyntäen uuden sotilashistorian sekä muistihistorian näkökulmia.</p> <p>Päihdeillä oli oma osansa toisessa maailmansodassa. Tämä tutkielma selvittää syitä miksi päihteitä käytettiin ja mihin tapahtumiin tai tapauksiin päihteiden käyttö liittyi. Käsiteltävät päihteet ovat alkoholi sekä huumeista morfiini, heroiini ja amfetamiinivalmiste Pervitin. Tutkielma selvittää millaisia eroja näiden päihteiden käytössä on ollut päihteen käyttäjän näkökulmasta. Käsiteltävät käyttäjäryhmät ovat rintamamiehet, kaukopartiot, upseeristo, lentäjät ja päämajan henkilöstö sekä lääkintähenkilökunta. Naisten päihteiden käyttöä ei ole käsitelty erikseen omassa luvussaan, vaan heidät on sisällytetty päämajan henkilöuntaan sekä lääkintähenkilökuntaan. Sotatoimiin aktiivisesti osaa ottaneet naiset olivat suurimmaksi osaksi lottia, mutta mukana oli myös sairaanhoitajia ja apusisaria.</p> <p>Aineistona olleiden muistelmateosten pohjalta tutkimus selvittää kokempohjaista sotahistoriaa ja samalla tarkastelee, miten sotaa on käsitelty muistelmassa sekä kaunokirjallisuudessa ja miten tämä käsittely on muuttunut vuosien varrella. Näkyvissä on myös sotaan ja sen muisteluun liittyneet eri vaiheet ja suhtautumisen muutokset. Nämä muutokset ovat havaittavissa muistelmien lisäksi niin kaunokirjallisuudessa kuin tutkimuskirjallisuudessa.</p> <p>Työ hahmottaa myös sitä millainen osa päihdeillä ja etenkin alkoholilla on ollut sodan aikaisessa mielenmaisemassa. Esille nousevat erilaiset ilmiöt siinä, miten alkoholia hankittiin ja missä tilanteissa niitä nautittiin. Huumeiden kohdalla väärinkäytöstä puhuttaessa kyseessä on marginaalinen ilmiö ja työ tarkastelee huumeiden käyttöä lähinnä lääkinnällisestä näkökulmasta. Tutkielmasta käy ilmi myös erilaiset painotukset käyttäjäryhmien välillä siinä minkä aineen käyttö on korostunut ja mistä sitä on hankittu.</p>	
Asiasanat – Keywords Toinen maailmansota, päihteet, alkoholi, huumeet, uusi sotilashistoria, muistihistoria, Pervitin, pirtu, morfiini, heroiini	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston kirjasto, JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

1 JOHDANTO.....	1
1.1 TUTKIMUKSEN TAUSTA	1
1.2 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA RAJAUKSET	4
1.3 LÄHTEET	5
1.4 METODIT	7
1.5 SOTA JA SEN MUISTAMINEN.....	9
1.6 ALKOHOLI.....	12
1.7 MORFIINI, HEROIINI JA AMFETAMIINI	14
2 SOTA KIRJALLISUUDESSA	18
2.1 TUNTEMATON SOTILAS	18
2.2 SISSILUUTNANTTI.....	21
2.3 MUUTTUVA SOTAROMAANI.....	23
3 RINTAMAMIEHET	25
3.1 TAVALLINEN SOTILAS JA ALKOHOLI.....	25
3.2 HUUMEET RIVISOTILAAN ELÄMÄSSÄ.....	34
4 KAUKOPARTIOT.....	36
4.1 ALKOHOLI JA KAUKOPARTIOMIEHET	36
4.2 HUUMEET KAUKOPARTIOISSA	37
5 UPSEERISTO, PÄÄMAJAN HENKILÖKUNTA JA LENTÄJÄT.....	41
5.1 ALKOHOLI PÄÄMAJASSA	41
5.2 HUUMEET UPSEERISTON KESKUUDESSA	48
5.3 LENTÄJÄT	51
6 LÄÄKINTÄHENKILÖKUNTA	54
6.1 LÄÄKKEET JA HUUMEET LÄÄKINTÄHENKILÖKUNNAN KESKUUDESSA	54
6.2 LÄÄKINTÄHENKILÖKUNTA JA ALKOHOLI	62
7 YHTEENVETO	68
LÄHTEET	76

1 Johdanto

Lapin sotaan osallistunut eversti Wolf H. Halsti kirjoitti kokemuksistaan aiempina sotavuosina seuraavalla tavalla:

Jos suomalainen ja viina ylipäänsä sopivat huonosti yhteen niin suomalainen sotaväki ja viina ovat yhtyneinä kauhistus ja kaiken järjestyksen loppu.¹

Nämä sanat Halsti kirjoitti päiväkirjaansa Lapin sodasta Tornion maihinnousua seuranneiden tapahtumien yhteydessä. Merkityksellistä on se, että Halsti kirjoitti Lapin sodasta. Tilanne Torniossa pääsi alkoholin takia riistäytymään käsistä. Alkoholi ja muut päihteet olivat käytössä koko toisen maailmansodan ajan. Alkoholiiin suhtauduttiin paljon vapaammin kuin muihin päihteisiin ja sen käyttöä pidettiin täysin normaalina. Tornion tapahtumien kaltaiset ylilyönnit alkoholin kanssa olivat poikkeuksia, mutta yksittäistapauksesta ei kuitenkaan ollut kysymys.

1.1 Tutkimuksen tausta

Perehdyn tässä työssä suomalaisten sotilaiden sekä sotatoimissa aktiivisesti mukana olleiden naisten päihteiden käyttöön toisen maailmansodan aikana. Tutkimuksessani päihde -käsite kattaa alkoholin lisäksi huumeet, joista keskityn lähinnä amfetamiiniin, morfiiniin ja heroiniin, jotka olivat eniten käytössä. Muistakin aineista kuten luminaalista ja kodeiinista löytyy muutamia mainintoja.

Sotia on Suomessa tutkittu hyvin paljon ja monesta eri näkökulmasta ja erilaisia aihealueita käsitellen. Kuitenkin sotaan liittyvää päihteiden käyttöä ei ole juurikaan tähän mennessä Suomessa tutkittu. Samaan aikaan tämän työn valmistumisen kanssa ilmestyy Jonna Pulkkisen ja Mika Wistin teos *Viinalla terästetty sota – Alkoholi sotavuosina 1939-1944*, joka perehtyy alkoholin käyttöön toisen maailmansodan aikana. Pulkkisen ja Wistin teos sekä aiemmin tänä vuonna ilmestynyt Sari Näreen *Sota ja seksi* ovat esimerkkinä uuden sota- ja sotilashistorian suosion kasvusta. Sotaa käsittelevät uudenlaiset tutkimukset kiinnostavat entistä enemmän ja niiden tutkimus on myös erittäin tärkeää. Tämän kaltaisen tutkimuksen myötä on mahdollista mieltää sota ja sen tapahtumat erilaisesta näkökulmasta. Aiemmin sotahistoria on keskittynyt lähinnä itse

¹ Halsti 1972, 66.

sotatapahtumien kuvaamiseen. Lähemmässä tarkastelussa termi sotahistoria jääkin melko suppeaksi. Uusi sotilashistoria (new military history) tutkii sotaa sotilaan näkökulmasta tuoden esille ihmisen sotatilanteessa sotatapahtumien sijasta. Verratessa termejä sota- ja sotilashistoria jälkimmäinen kattaa laajemman sotaan liittyvän tutkimuskentän.² Tämä kokemuspohjainen sodan tutkiminen mahdollistaa sotaan liittyvien ilmiöiden tutkimisen laajemmin sekä tuomaan niin sanotusti aitoja sotakokemuksia ihmisten tietoisuuteen.

Sodan aikaisesta päihteiden käyttöä ei ole tuotu esille. Se on tiedostettu, mutta siitä ei ole puhuttu juurikaan. Monissa toista maailmansotaa käsittelevissä teoksissa on päihteiden käyttö mainittu siihen erityisemmin huomiota kiinnittämättä. Maininnat ovat suurimmaksi osaksi ohimennen sivulauseissa mainittuja pikkuseikkoja. Mielenkiintoista lähteitä tutkiessa on ollut se, miten alkoholista on puhuttu paljon vapaammin ja hyvin luonnollisesti. Kuitenkin sotilaiden alkoholin käyttöä on tähän mennessä tutkittu vähemmän kuin huumeiden.

Marginaalisia ilmiöitä, yksittäisiä henkilöitä sekä unohdettuja teemoja on vuosien saatossa käsitelty enemmän fiktion kuin virallisen historian kirjoituksen piirissä, mikä on myös mahdollistanut niiden käsittelyn vapaammin kuin virallisessa historian kirjoituksessa.³ Huumeista puhuttaessa tulee kuitenkin muistaa, että nykyisin huumeiksi luettavat aineet kuten heroini ja amfetamiini olivat täysin sallittuja aineita ja yleisesti käytettyjä lääkkeitä 1900-luvun puoleen väliin saakka.⁴ Heroiinia käytettiin muun muassa yskänlääkkeenä ja sitä sai apteekista vuoteen 1957 asti.⁵ Puhumattakaan amfetamiinin käytöstä, joka pysyi lääkkeenä tai lääkkeen osana vielä tätä pidempään.⁶ Heroini ja amfetamiini olivat tavallisia lääkkeitä toisen maailmansodan aikaan ja niiden käyttöä pidettiin täysin normaalina.

Alkoholin käyttö on ollut normaalia. Myös stereotyyppiseen kuvaan suomalaisesta liittyy

² Kivimäki 2012, 33-34.

³ Hietasaari 2016, 10.

⁴ Oksanen 2008, 181.

⁵ Onnela 2001, 31.

⁶ Oksanen 2008, 181.

tietynlainen suhde alkoholiin, mikä käy ilmi myös aiemmin esille tulleista Halstin sanoista. ”Suomalainen viinapää” on käsitteenä hyvin kiistelty. Suomalainen humalahakuinen juomakulttuuri on luonut erilaisia näkökulmia siitä, miten suomalaiset kestävät viinaa. Veli Verkko esitti 1900 -luvun alkuvuosikymmenillä, että suomalaisten huono alkoholin sietokyky johtuu kansanluonteesta. Matti Peltonen kritisoi tätä Verkon näkemystä suomalaisten huonosta viinapäästä. Peltosen kritiikki osuu siihen, että Verkon näkemys pohjautuu tilastoihin, joiden perusteella suurin osa Suomessa tehdyistä rikoksista on tehty humalassa, enemmän kuin kulttuuriseen näkemykseen.⁷ Nämä rikostilastot puolestaan ovat selkeässä yhteydessä Halstin mainitsemaan kurin ja järjestyksen loppumiseen, jotka puolestaan ovat oleellisia asioita sodasta puhuttaessa.

Eräänlainen kuvaus suomalaisesta viinapäästä löytyy myös Väinö Linnan *Tuntemattomasta sotilaasta*, jossa päähenkilöt valmistavat kiljua ja sen avulla jatkavat Mannerheimin syntymäpäivien juhlamista. Juhlinnan seurauksena vain Vanhala ja Rokka jäävät ”pystyyn”.⁸ Alkoholiin suhtautuminen juontuu todennäköisesti siitä, että kyseessä on täysin laillinen nautintoaine. On kuitenkin syytä muistaa, että alkoholi oli sodan aikana erittäin kontrolloitua ja kieltolaki oli loppunut vain seitsemän vuotta ennen talvisodan alkua. Huumeiden kohdalla korostuu lääkinnällinen käyttö esimerkiksi haavoittuneiden kipujen hoitaminen morfiinilla.

Huumeiden käyttöä sodan aikana ovat Suomessa tutkineet Atte Oksanen sekä Mikko Ylikangas. Oksasen aihetta käsittelevä artikkeli *Kenraalit vauhdissa ja sotilaat sammuksissa – Sotaa huumeissa ja humalassa* ilmestyi vuonna 2008 teoksessa *Ruma sota – Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Ylikankaan vuonna 2009 ilmestyneessä teoksessa *Unileipää, kuolonvettä, spiidiä – Huumeet Suomessa 1800-1950* yksi luku käsittelee huumeita sodan aikana. Myös Ville Kivimäki käsittelee päihteitä ja niiden käytön yhteyksiä sodan aiheuttamiin mielen häiriöihin vuonna 2013 ilmestyneessä väitöskirjassaan *Murtuneet mielet – Taistelu suomalaissoitilaiden hermoista 1939-1945*. Kivimäen teos on hyvä esimerkki kokemuspohjaisesta uuden sotilashistorian tutkimuksesta. Myös Tapio Onnela on tehnyt historiallista huumetutkimusta. Hän on

⁷ Peltonen 2002, 28-29.

⁸ Linna 2000, 337-360.

käsitellyt huumeiden käyttöä ja huume politiikkaa sekä niiden muutoksia kirjassa *Pyhä huumesota: huume politiikan pelkoja ja utopioita* sekä erillisissä artikkeleissa.

Molemmat Oksanen ja Ylikangas käsittelevät aihetta aineen näkökulmasta eli he jaottelevat tutkimusta sen mukaan mistä aineesta on kysymys. Jako tapahtuu heroisiin, morfiinin ja amfetamiinin välillä. Oksasella on mukana myös alkoholi. Molemmat pohjaavat tutkimustaan huumaavien aineiden käyttöön aikaisemmissa sodissa sekä amfetamiinin kohdalla käyttöön Saksassa. Suomeen amfetamiini tuli juuri Saksasta jatkosodan aikaisen aseveljeyden myötä.⁹

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja rajaukset

Keskityn tässä tutkimuksessa päihteiden käyttäjään. Tarkoitukseni on tutkia erilaisia käyttäjäkuntia ja millaista päihteiden käyttö on ollut niiden keskuudessa. Selvitän myös eroja eri päihteiden välillä käyttäjäkuntien sisällä. Käyttäjäkuntien kesken on havaittavissa selkeitä eroavaisuuksia aineiden välillä. Päihteiden käyttöön liittyy selkeästi myös erilaisia ilmiöitä ja toistuvia teemoja. Alkoholi oli suosituin päihde kaikissa käyttäjäkunnissa ja eroja löytyy hyvin paljon siinä mistä sitä hankittiin ja mikä oli suosituin juoma.

Päätutkimuskysymyksenäni on miksi sotilaat käyttivät päihteitä. Tällä kysymyksellä tarkoitukseni on selvittää sitä, millaisissa yhteyksissä päihteitä käytettiin. Tässä yhteydessä tulee myös esille se hienoinen ero huumeiden ja lääkkeiden välillä etenkin morfiinin kohdalla. Morfiini on edelleenkin käytössä oleva tehokas kipulääke. Opiaattina se muodostaa helposti riippuvuuden. Alkoholin käytön voi olettaa liittyneen suuremmaksi osaksi päihtymiseen, mutta sitä käytettiin myös rohkaisuun sekä nopeana lämmön ja energian lähteenä. Joissain tapauksissa alkoholi toimi myös lääkkeenä.

Toisena tutkimuskysymyksenäni on, miten päihteisiin suhtauduttiin. Tämä kysymys on tukemassa pääkysymystä. Suhtautuminen päihteisiin vaikuttaa syihin miksi niitä käytetään. Tämä kysymys mahdollistaa myös vertailun eri aineiden välillä. Alkoholin ja huumeiden välillä on selkeä ero, mutta onko huumeiden välillä ollut eroja? Onko

⁹Oksanen 2008, 186.

heroiiniin suhtauduttu eri tavalla kuin morfiiniin tai amfetamiiniin? Nykypäivänä miellämme heroiinin ja amfetamiinin suoraan huumeiksi, mutta sotien aikana tilanne oli toinen. Suhtautumisen muuttuminen näkyi huumeiden kohdalla erittäin voimakkaana. Muutamasta lähteestä tulee selkeästi ilmi kritiikki varsinkin naisten kohdalla. Pervitinin antamista myös apusisarille pidettiin jopa normaalina, kun taas alkoholin käyttöä paheksuttiin.

Tutkimuksen teema esittää jo rajoituksia. Ajallinen rajausta eli toinen maailmansota Suomessa käsittää vuodet 1939 - 1945. Tähän ajanjaksoon sisältyy talvi- ja jatkosota sekä Lapin sota. Työ painottuu jatkosotaan, jonka ajalta löytyy eniten aineistoa. Pitkällä asemasotavaiheella on ollut merkittävä asema päihteiden käytössä. Lähdemateriaalissa on havaittavissa selkeitä linjoja päihteiden käyttöön liittyen. Alkoholin suhteen esille nousee neljä selkeää teemaa, jolloin käyttö on ollut yleisempää. Nämä ovat Äänislinnan valtaus, asemasotavaihe, erilaiset juhlat ja Lapin sota. Huumeissa taas teemana nousee selkeästi lääkinnällinen tarve.

Päihteiden käyttöä voisi tarkastella toisen maailmansodan aikana koko maassa, varsinkin alkoholin osalta. Alkoholin käyttö lisääntyi koko Suomessa jatkosodan aikana ja sitä hankittiin muun muassa Suomessa olleilta saksalaisilta.¹⁰ Suomen Saksasta saama materiaaliapu koski myös Saksassa kehitetyjä ”ihmelääkkeitä” (kuten amfetamiinivalmiste Pervitin), joilla pyrittiin parantamaan sotilaitten kestävyyttä.¹¹ Tämä Suomen ja Saksan suhde keskittyi juuri jatkosotaan. Tässä työssä keskityn sotilaisiin ja jätän muun väestön tarkastelun mahdollisiin tuleviin tutkimuksiin.

1.3 Lähteet

Lähteinäni käytän veteraanien muistelmateoksia, joita on vuosien varrella julkaistu useita. Suurin osa muistelmista on tavallisten rivi- ja kaukopartiomiesten, mutta mukana on myös lääkintähenkilökunnan ja upseeriston muistelmia. Upseeriston kohdalla päihteiden käytöstä ei olla oltu niin avoimia kuin tavallisten sotilaiden. Tämä tuntuu pätevän erityisesti upseerien omien muistelmien kohdalla. Alkoholin käytöstä ollaan melko

¹⁰Junila 2000, 246-248

¹¹Oksanen 2008, 183

vaiteliaita ja se mainitaan yleensä vain erilaisten juhlatilaisuuksien yhteydessä. Tosin juhlia järjestettiin monista eri syistä. Muut ovat kertoneet melko avoimesti myös upseerien ”ryyppäjaisista”. Tähän on luultavasti syynä se, että johdon päätöksiä ei ole haluttu kyseenalaistaa ja luoda epäilyjä sille onko upseeristo aina ollut täysin kykenevä hoitamaan tehtäviään. Wolf H. Halsti kertoo Lapin sodan päiväkirjassaan, että hän ei periaatteesta juonut taisteluiden aikana, näin ollen kukaan ei pääsisi sanomaan hänen tehneen toisten ihmisten elämiin vaikuttavia päätöksiä alkoholin vaikutuksen alaisena.¹² Muistelmateosten lisäksi olen käynyt läpi *Kansa taisteli* -lehtiä ja muutamia romaaneja. Sotakirjallisuuden pohjana ovat todelliset tapahtumat, joiden pohjalta kirjailijat ovat luoneet fiktiiviset tarinansa. Olen työssäni siteerannut Väinö Linnan *Sotaromaania*¹³, Paavo Rintalan *Sissiluutnanttia* sekä Henrik Tikkasen *Unohdettua sotilasta*. Linnan ja Tikkasen teokset pohjautuvat heidän omiin kokemuksiinsa sodassa.

Muistelmateokset ovat kerronnaltaan hyvin selkeitä. Muistelmat ovat tositapahtumien muuntumia. Näihin muuntumiin on vaikuttanut monet eri asiat kuten esimerkiksi aika tapahtuman ja sen muistiin kirjoittamisen välillä. Sotaveteraanien toiminta Suomessa sodan jälkeisinä vuosikymmeninä oli erittäin vähäistä. Vasta vuonna 1964 alkoi järjestyminen ja esiinnousu suuremmassa mittakaavassa.¹⁴ *Kansa taisteli* -lehteä ja *Tuntematonta sotilasta* voidaan pitää eräänlaisina tienraivaajina sodan muistelussa. Sotaa ei haluttu muistaa heti sen jälkeen, osittain sen traumaattisuuden takia. Osittain koska poliittinen ilmapiiri Suomessa oli erittäin jännittynyt heti sodan päätyttyä ja Neuvostoliiton valvontakomissio maassa.¹⁵ Kaarlo Sulamaa kritisoi *Ihminen sodassa* -teoksessa julkaistussa artikkelissaan ”*Himmetä ei muistot koskaan saa*” muistelmateosten käyttöä historiallisina lähteinä, koska muistot ovat saattaneet ajan kuluessa muuttua kuullun, nähdyn, luetun tai koetun mukaan.¹⁶ Sotaan liittyvää muistitietoa on kuitenkin kerätty melko paljon julkaistujen muistelmateosten lisäksi. Esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on kerännyt laajan Korsuperinneaineiston. Olen rajannut aineiston julkaistuihin muistelmateoksiin, nähdäkseni millaista muistelmakirjallisuutta on julkaistu

¹² Halsti 1972, 244.

¹³ Käytän *Tuntemattoman sotilaan* sijasta Linnan alkuperäistä käsikirjoitusta *Sotaromaania*, joka julkaistiin vuonna 2000.

¹⁴ Sulamaa 2006, 297

¹⁵ Sulamaa 2006, 303.

¹⁶ Sulamaa 2006, 307

ja millaista kerronta niissä on.

Muistelmien toinen suurempi ongelma on se, että kertojat saattavat kertoa joistain seikoista vain osittaisesti kuin olettaen, että lukija tietää samat asiat kuin kertoja. Tämä toistuu usein esimerkiksi annosviinoista puhuttaessa. Muistelijat mainitsevat annosviinat tai niiden nauttimisen, mutta niistä ei sanota sen enempää. Ongelmallista on myös se, että mistään ei tunnu löytyvän tarkempaa selitystä mitä näillä annosviinoilla tarkoitetaan. Tarkimmat kuvaukset liittyvät usein erilaisiin juhliin, jolloin puolen litran pullo ”leikattua konjakkia” eli Jaloviinaa jaettiin viiden miehen kesken. Oksanen mainitsee myös, että sotilaat saivat ruuan mukana punaviiniä, mutta joivat silti mieluummin ”telaketjuksi” kutsuttua bensanhajuista kotona poltettua viinaa, jota valmistettiin moottorispristä.¹⁷ Ruokajuomaksi jaetusta punaviinistä ei ole kuitenkaan tarkkoja tietoja ja Oksasen lisäksi löytyy vain muutamia mainintoja.

1.4 Metodit

Tutkimukseni on luonteeltaan kvalitatiivinen ja metodina olen käyttänyt lähilukua. Olen kerännyt luettavia teoksia useasta kirjastosta ja käyttänyt paljon aikaa niiden lukemiseen sekä tiedon analysointiin. Lukemastani kirjallisuudesta kirjasin muistiin hyvin laajat muistiinpanot, joiden pohjalta lähdin kirjoittamaan tutkimustani. Tapahtumien kategorisointi on myös helpottanut kirjoittamisprosessia. Olen käynyt läpi monta erilaista muistelmateosta, sotapäiväkirjaa sekä tutkimuskirjallisuutta. *Kansa taisteli* -lehdet kuuluvat myös läpikäymääni lähdemateriaaliin. Kerronta lehdissä on hyvin samanlaista kuin muistelmateoksissa. Lehtien kertomuksissa on kuitenkin keskitytty pääsääntöisesti yhteen kirjottajalle itselleen tärkeään aiheeseen, kun taas muistelmateoksissa on kerrottu laajemmin koko sodasta. Työtä helpotti huomattavasti se, että muistelmia on julkaistu useita ja niitä löytyy hyvin kirjastoista. *Kansa taisteli* -lehtien löytyminen digitoituna helpotti huomattavasti niiden läpikäymistä.

Lähdekritiikin merkitys on korostunut työssäni hyvin paljon lähdemateriaalini luonteen vuoksi. Muistitietoa käyttäessä pitää ottaa huomioon muisteltavien tapahtumien ja muistelun välillä kulunut aika sekä miten tieto on kerätty. Monesti tapahtumia halutaan

¹⁷Oksanen 2008,199.

kuvata niin, että omat toimet ja teot pyritään näyttämään mahdollisimman oikeutettuina. Muistiin vaikuttaa myös hyvin monta eri tekijää. Lähteitä läpikäydessäni korostuu myös erityisesti se, että kuka kertoja on, kenestä hän kertoo ja kelle. Erityisesti kerronnassa korostuu sotilaallinen hierarkia. Eroja on huomattavasti siinä, kertooko rivisotilas upseereista vai päinvastoin.

Tarkastelen aihetta sosiaalishistorian näkökulmasta käyttäen apuna uuden sotilashistorian sekä muistihistorian metodeja. Tutkimuskirjallisuuden osalta olen Oksasen ja Ylikankaan lisäksi käynyt läpi yleisteoksia liittyen toiseen maailmansotaan Suomessa. Ville Kivimäen *Murtuneet mielet* on ollut apuna sekä materiaalin löytämisessä, että informatiivisessa mielessä. *Murtuneet mielet* on päälähteiden ohella tuonut esille juuri kokemuksia muun tutkimuksen perehtyessä lähinnä teoreettiseen puoleen ja taustatietoihin. Kivimäki on tehnyt väitöskirjansa lisäksi myös laajalti tutkimusta toisesta maailmansodasta uuden sotilashistorian näkökulmasta. Saksalaisten kanssa tehdyn yhteistyön kannalta Marianne Junilan tekemät tutkimukset ovat olleet tärkeässä asemassa. Artikkelikokoelmat *Ihminen sodassa* ja *Ruma Sota* ovat tarjonneet erilaisia näkökulmia perinteiselle sotahistorialle. Mikko Porvalin *Operaatio Hokki* on puolestaan valottanut kaukopartiotoimintaa osasto Marttinan partiokertomusten ohella.

Olen jakanut työni päälukuihin käyttäjäkuntien mukaan. Johdannossa olen käsitellyt tutkimuksen päälinjojen lisäksi sodan muistamista ja sen problematiikkaa sekä esitellyt käsiteltävät päihteet. Johdannon jälkeisessä luvussa perehdyn siihen, miten sotaa on käsitelty kirjallisuudessa muistelmakirjallisuuden lisäksi. Käyttäjäkunnat olen jakanut seuraaviin ryhmiin: tavalliset rivisotilaat eli rintamamiehet, kaukopartiomiehet, upseeristo, päämajan henkilökunta ja lentäjät sekä lääkintähenkilökunta. Tällä jaolla olen saanut parhaiten sisällytettyä työhöni myös sotatoimissa mukana olleet lotat, sairaanhoitajat, apusisaret sekä toimisto- ja viestitehtävissä työskennelleet siviilit. Naiset käyttäjäkuntana on omana kokonaisuutenaan hyvin pieni, joten se oli helpompi jakaa kahteen suurempaan päälukuun kuin käsitellä yksin omana lukunaan. Lentäjien kohdalla näin parhaaksi käsitellä heidät samassa luvussa upseerien kanssa. Tämä johtuu siitä, että heitä käsittelevä lähdemateriaali jäi myös hyvin vähäiseksi ja lentäjät kuuluivat pääsääntöisesti upseeristoon. Sotainvalidit rajautuvat työni ulkopuolelle, koska pyrin

käsittämään aktiivisesti sotatoimiin osallistuneita henkilöitä. Sotainvalidien keskuudessa päihteiden käyttö myös keskittyy pääsääntöisesti sodan jälkeiseen rauhan aikaan.

Käyttäjäkuntien kesken erot keskittyvät mitä suurimmissa määrin siihen, mitä päihteitä käytettiin. Alkoholi erottui melkein kaikissa ryhmissä suosituimpana päihteenä. Suurimmat erot löytyvät nautittavien juomien laadussa ja hankintatavoissa. Etenkin kaukopartiomiesten Pervitinin käyttö ohitti alkoholin. Pervitinin käyttö nousi myös rintamamiehiä lukuun ottamatta muissakin käyttäjäryhmissä suuriin määriin.

Olen pyrkinyt käsittelemään aihetta neutraalisti ja moralisoimatta. Tämän tutkimuksen yhtenä tarkoituksena on tuoda esille erilaisia sotakokemuksia kuin, mitä olemme tottuneet lukemaan. Tällä tutkimuksella ei ole tarkoitus loukata ketään, vaan pikemminkin ymmärtää sekä tarkastella erilaisia selviytymiskeinoja ja kohtaloita sodan luomassa poikkeustilassa.

1.5 Sota ja sen muistaminen

Nykypäivänä jokaisella on oma käsityksensä Suomen osallisuudesta toiseen maailmansotaan. Sen tapahtumilla on edelleen suuri merkitys suomalaisten identiteetille, mikä näkyy kollektiivisessa muistissa.¹⁸ Nuorempien polvien käsitykset sodasta ovat muuttuneet paljon vuosikymmenien kuluessa. Sodan muistelussa on käyty läpi monta eri vaihetta. Heti sodan jälkeen sen muisteluun liittyi useita ongelmia. Moskovassa solmittuun välirauhansopimukseen liittyi useiden eri järjestöjen, joiden toiminta tulkittiin fasistiseksi kuten esimerkiksi Lotta Svärdin lakkauttaminen. Veteraanijärjestöistä jäljelle jäi ainoastaan Sotainvalidien veljesliitto.¹⁹ Veteraanit saattoivat järjestäytyä vasta huomattavasti myöhemmin. Sodan jälkeisen poliittisen tilanteen vuoksi, sitä voitiin muistella lähinnä negatiiviseen tai puolinegatiiviseen sävyyn.²⁰

Valvontakomission ja Neuvostoliiton pelko ei ollut ainoa syy, miksi muistelu lykkääntyi

¹⁸ Hietasaari 2016, 63.

¹⁹ Sulamaa 2006, 298

²⁰ Sulamaa 2006, 297.

vuosikymmenillä. Sodan käynyt sukupolvi oli vielä nuorta ja heidän ajatuksissaan oli tulevaisuus eikä menneisyys ja käyty sota. Monella oli mielessä ammattiin opiskelu, perhe ja maanviljelys. Muistelulle ei ollut sijaa jälleenrakennuksen alkumetreillä.²¹ Toki on otettava huomioon se, että kaikki eivät halunneet myöhemminkään muistella sotaa. Useita rykmenttien historiikkeja kirjoittanut Kimmo Sorko ottaa kantaa sodan muisteluun teoksiensa esipuheissa. Hän rinnastaa joukko-osastojen ja rykmenttien historioiden kirjoittamisen paikallishistorioihin. Näin hän tuo ilmi aiempaa laajemman sodan käsittelyn tarpeellisuuden.²²

Ensimmäinen askel sotakokemusten jakamiseen otettiin 1950-luvulla *Kansa Taisteli* -lehden myötä. Lehti antoi äänen erilaisille kertojille ja mahdollisuuden jakaa omia kokemuksiaan. Lehti perustettiin ”täydentämään virallista sotahistoriaa”.²³ Lehden vastaanotto oli hyvä, vaikka kaikki eivät suhtautuneetkaan lehteen suopeasti. Artikkelissaan *Sotilaan työ, siviilin taakka* Ville Kivimäki kertoo vaaristaan, jonka mielestä *Kansa taisteli* -lehden kertomukset olivat ”sotahullua vouhkaamista”.²⁴ Toisille muisteleminen oli terapeutista. Toiset taas eivät halunneet muistaa koko sotaa ja sen kaameuksia.

1960-luku toi mukanaan muutoksen. Veteraanit olivat aloittaneet järjestäytymisen jo edellisellä vuosikymmenellä, mutta huomattava esiin astuminen tapahtui vuonna 1964 YH-64-tapahtuman myötä.²⁵ Samaan aikaan vallalla oli kuitenkin sodan vastainen ilmapiiri nuoremman polven keskuudessa. Tämä tulkittiin osittain myös veteraanien vastaisuudeksi. Poliittinen pasifismia ihannoiva ilmapiiri 1960- ja 1970-luvuilla piti sotaa typeränä. Tämä ajatusmalli tulkittiin joissain tapauksissa veteraaneja syyttäväksi. Yleisessä keskustelussa oli vallalla ”mitäs menitte” -ajattelu. Kivimäen mukaan tämä ilmapiiri osui juuri arimpiin kohtiin ja toi esiin kivuliaita muistoja.²⁶ Tutkimuksissa toistuu, että ennen 1980-lukua suhtautuminen veteraaneihin ja menneeseen sotaan on ollut pitkälti politisoitunutta ja melko negatiivista. Veteraanien järjestäytyminen oli

²¹Sulamaa 2006, 299-300.

²²Sorko 2015, 11.

²³Sulamaa 2006, 303.

²⁴Kivimäki 2006, 207.

²⁵Sulamaa 2006, 301.

²⁶Kivimäki 2006, 206.

kuitenkin suuremman kritiikin kohteena kuin veteraanit itse. Pitää kuitenkin ottaa huomioon, että mukana on luultavasti ollut myös jossain määrin nuoremman sukupolven kapinaa vanhempia vastaan.

1980-luvulla aloitettiin laajempi muistitiedon kerääminen sotaan liittyen. Suhtautumiseen sotaan oli kuitenkin erilainen kuin aiemmin. Monesti on käynyt niin, että myöhemmin kerätyt muistelmat ovat muokkaantuneet ajankuvan ja sen ihanteiden mukaan. 1970-luvulla muistelmassa nostettiin esiin asioita ja tekoja, joista vaikeneminen olisi ollut helpompaa. 1990-luvulla moraalinen pohdinta jäi muistelusta taka-alalle ja se vastasi enemmän ”virallista” kuvaa sodista.²⁷ Muutoskehityksenä on huomattavaa, että 2000-luvulla on alettu kiinnittää huomiota seikkoihin, jotka edellisellä vuosikymmenellä on sivuutettu, koska ne eivät ole vastanneet rakennettua sankarikuva.

Ongelmana muistelmateoksia tutkiessa on se, että muistot ovat voineet muokkaantua ja muuttua merkittävästikin vuosien saatossa. Itse nähty ja koettu on voinut sekoittua toisten kertomuksiin, joita on mahdollisesti kuultu, luettu tai nähty elokuvista. Kulttuuri onkin yksi merkittävä keino jäsentää menneisyyttä.²⁸ Esimerkiksi musiikilla voi olla suurikin merkitys muistelun prosessissa. Jokin tietty kappale voi viedä kuulijansa menneisyyteen ja palauttaa muistoja ajasta ja paikasta, jossa kappale on aiemmin kuultu.²⁹ Mennyt muistellessa mukaan sekoittuu helposti nykyisyyden arvomaailma. Omia tekoja pyritään mahdollisesti näyttämään paremmassa valossa ja haetaan ehkä jopa hyväksyntää. ”Kaikkihan niin teki” -ajattelu helpottaa mahdollista syyllisyyden taakkaa. Kertojalla on omat syynsä siihen, mistä hän haluaa kertoa ja mistä vaieta.³⁰ Kivimäen mukaan onkin tärkeä muistaa, että nykyinen ajattelu säröttömästä veteraanien perinnöstä ohittaa heidän kokemuksensa monimuotoisuuden ja rikkinäisyyden. Hän nostaa myös esille sen, että veteraanit ovat ehkä enemmänkin kertoneet sen mitä me olemme halunneet kuulla, kuin sen mitä he itse ovat halunneet kertoa.³¹ Pitää myös muistaa, että kertoja tekee tarinansa mielenkiintoiseksi ja jännittäväksi kuulijalle.

²⁷Kivimäki 2006, 208.

²⁸Salmi 1999, 15.

²⁹Salmi 1999, 17.

³⁰Peltonen 2003, 13.

³¹Kivimäki 2006, 207-208.

Vuoden 1918 muistamista tutkinut Ulla-Maija Peltonen kuvaa muistamista historiallisena kokemuksena (tunne muistona) ja historiallisena tietoisuutena (harkittuna muistona). Nämä kaksi ovat vastakkaisia, mutta ne edellyttävät toisiaan. Harkitut muistot liittyvät ideologiaan ja tunne muistot mentaaliin syvärakenteisiin.³² Muistitietoa käsitellessä historiantutkijalle ei riitä pelkkä ulkoinen lähdekritiikki. Tutkijan tuleekin pohtia miksi kertoja muistaa asian juuri näin ja kertoo siitä juuri tällä tavalla. Jorma Kalelan mukaan historiantutkijat pitävät edelleen muistitietoa epäluotettavana, vaikka ovat jo aikaa sitten luopuneet niin sanotun ”varman” tiedon tavoittelusta ja korvanneet sen ”hedelmällisellä” tiedolla.³³ Kuitenkin historiantutkijat suhtautuvat muistitietoon edelleen hyvin kriittisesti, mikä on hyvin ymmärrettävää ja tärkeää.

1.6 Alkoholi

Sota-aika toi mukanaan mielenkiintoisia ilmiöitä liittyen alkoholin käyttöön ja hankintaan. Wolf H. Halsti kuvaa muistelmissaan useasti sotilaiden alkoholin käyttöä ja sen hankintaa.

Janoinen suomalainen purkaa kyllä lautavajan seinän hämmästyttävän nopeasti, jos sen takana on viinaa.³⁴

Näillä, jopa hieman turhautuneilla sanoilla, Halsti kuvaa päiväkirjassaan Lapin sodasta sotilaiden intoa alkoholin hankintaan. Halstin teos voidaan lukea sekä muistelmateokseksi että tietokirjaksi. Hän kertoo sodasta, mutta yleistää asioita. Tämä kuvaus on kirjoitettu Tornion ”noitayön” yhteydessä.³⁵ ”Noitayöllä” tarkoitetaan Tornion maihinnousua ja kaupungin valtausta seurannutta tapahtumaketjua suomalaisten löydettyä kaupungista saksalaisten suuret viinavarastot. Seurauksena oli, että saksalaisia vastaan käytyyn sotaan tuli tauko, kun suomalaiset joukot alkoivat ”evakuoimaan” varastoja. Sotilaat, pataljoonan komentaja mukaan lukien, olivat kunnolla humalassa parin päivän ajan. Kaikki eivät kuitenkaan osallistuneet näihin suurjuominkeihin ja selvät miehet komennettiin vartioimaan viinavarastoa ja sitä mitä siitä oli jäljellä. Vartijat saivat neuvon, vaikka tuikata varaston tuleen, jos muu ei auttanut. Vartiointi ei kuitenkaan

³²Peltonen 2003, 20.

³³Kalela 2006, 75.

³⁴Halsti 1972, 64.

³⁵Halsti itse käyttää nimitystä noitayö, mutta tapauksesta on käytetty myös nimitystä ”taikayö”.

estänyt lisäviinan hankkimista.³⁶ Samanlainen ilmiö tapahtui myös jatkosodan aikana Petroskoin (Äänislinna) valtauksessa.³⁷

Alkoholia hankittiin monin eri keinoin. Aluksi yllättävältä kuulostava apteekki nousee esille muutamista lähteistä. Radistina Äänislinnassa vuonna 1943 toiminut Esko Jokinen muistelee, että kaupungissa ei tuolloin ollut viinakauppaa tai -varastoa, joten miehet käyttivät suhteitaan apteekkiin saadakseen pirtua. Jokinen kertoo myös, että esikunnasta tilattiin ”liimapulloa”, joka oli koodinimi jaloviinalle.³⁸ Apteekki tulee ilmi myös kenttäsaarialalottana toimineen Anna Luodon muistelmissa. Luoto kertoo, miten hän oli muiden lottien kanssa yöpynyt apteekin lattialla, kun yöllä oli eteisestä alkanut kuulua outoa rapinaa. Naiset olivat alkaneet huutaa yhteen ääneen ”varkaita” ja pian rapina olikin lakannut. Aamulla selvisi, että juopunut upseeriporukka oli juomien loputtua yrittänyt päästä apteekin pirtuvarastoille.³⁹ Lauri Jäntti puolestaan kirjoittaa omista kokemuksistaan ”apteekkarina” Simpeleellä seuraavaa:

Sain talon avaimet ja ryhdyin ”apteekkariksi”. Ennen kuin apteekki seuraavana päivänä evakuoitiin, annoin kaukopartioon lähtevien Rajajääkäripataljoonan miesten ottaa pienet pullolliset tiettyä suosittua lääkettä mukaansa. Ilman reseptiä tietenkin. Muut asiakkaat käännytin ovelta.⁴⁰

Pelkästään apteekin ja vihollisten viinavarastojen varassa ei suomalaisten sotilaiden tarvinnut olla. Alkoholia valmistettiin rintamalla myös itse ja pontikkapannut sekä kiljupanokset olivat hyvin yleisiä. Valmistusaineina käytettiin muonasta säästettyä sokeria ja leipää. Kilju ei tosin aina ollut kovinkaan vahvaa.⁴¹ Ryypiskely ei kuitenkaan rajoittunut vain etanoliin ja korvikealkoholeihin tukeutuminen oli kovin yleistä. ”Telaketjuksi” kutsuttu moottorisprii oli hyvin suosittu juoma, kuten myös muutkin vähänkin alkoholia sisältävät aineet.

³⁶ Halsti 1972, 64-66.

³⁷ Kulomaa 1989, 38-39.

³⁸ Jokinen 2002, 55-58.

³⁹ Luoto 1992, 164-165.

⁴⁰ Jäntti 1983, 24.

⁴¹ Syrjö 1991, 266.

Alkoholin salakauppa kukoisti sotavuosina koko Suomessa. Viinaa trokattiin etenkin etelästä pohjoiseen, mutta pimeä viina löysi tiensä myös rintamalle. Saksalaisten varastot olivat trokareiden erityisen mielenkiinnon kohteena. Rovaniemellä vuonna 1942 saksalaisten menetetyn omaisuuden arvon arvioitiin olevan noin 5 miljoonaa silloista markkaa. Saksalaisilta varastettiin erityisesti alkoholia, tupakkaa ja elintarvikkeita.⁴² Vaihtokauppa aseveljien kanssa kävi myös erittäin vilkkaana. Saksalaisten joukkojen varustautuminen talveen oli hyvin heikkoa ja monet vaihtoivatkin talvivarusteitaan viinaan saksalaisten kesken.⁴³

1.7 Morfiini, heroini ja amfetamiini

Morfiini on voimakas kipulääke, jota käytettiin haavoittuneiden hoidossa. Kuten muidenkin opiaattien kohdalla toleranssi kasvaa helposti. Keho tarvitsee aina vaan isompia annoksia ja riippuvuus saattaa muodostua hyvinkin nopeasti. Riskit morfiiniriippuvuuden syntymisestä olivat tiedossa, mutta silti sen käyttö suurilla annoksilla oli tarpeellista kipujen hoidossa. Morfiinia käytettiin haavoittuneiden hoitoon ensimmäisiä kertoja 1800-luvulla sekä Krimin sodassa että Yhdysvaltojen sisällissodassa.⁴⁴ Yhdysvaltojen sisällissodan jälkeen ilmeni räjähdysmäinen kasvu morfiinin väärinkäyttäjissä. On esitetty, että rintamilta palasi jopa kymmeniä tuhansia, joille oli kehittynyt riippuvuus sodan aikana. Morfiinin käyttö myös helpottui ruiskun keksimisen jälkeen huomattavasti.⁴⁵

Ennen toista maailmansotaa Suomessa puhuttiin ”yläluokkaisesta morfinismista”, sillä morfiinin väärinkäyttö katsottiin etenkin ylemmän kansanluokan ”viihteeksi”.⁴⁶ Kuitenkaan morfinistien määrä ei ollut kovinkaan suuri. 1930-luvulla morfinisteja oli koko maassa arviolta vain noin 65. Heidän keski-ikänsä oli verrattain korkea eli 30-40 vuotta.⁴⁷ Suomalaisista käyttäjistä kaksi kolmesta kuului ylä- tai keskiluokkaan. Suomessa lääkärien määrä morfinistien joukossa on ollut pienempi kuin muualla maailmassa. Vain noin 25 prosenttia käyttäjistä oli lääkäreitä. Puolet käyttäjistä

⁴²Junila 2005, 688.

⁴³Halsti 1974, 202.

⁴⁴Onnela 2001, 28.

⁴⁵Ylikangas 2009, 31-32.

⁴⁶Oksanen 2008, 197.

⁴⁷Idänpään-Heikkilä & Idänpään-Heikkilä 1974, 26.

puolestaan oli ylioppilaita.⁴⁸ Toinen maailmansota toimi Suomessa huume kulttuurin muuttajana.

Heroiini oli seuraava vaihe tehokkaampien kipulääkkeiden kehityksessä. Uutuuslääke heroiini löi itsensä tehokkaasti läpi Suomessa ja muun muassa *Duodecimissa* vuonna 1901 sitä pidettiin loistavana yskänlääkkeenä. Heroiinilta tuntui puuttuvan täysin morfiinin negatiiviset sivuvaikutukset. Sitä ei pidetty addiktoivana, joten sitä suositeltiin myös lapsille.⁴⁹

Heroinilla oli myös melko yllättäviä käyttötapoja, sillä sitä käytettiin kokaiinin ohella morfinistien vieroituksessa. Tähän tarkoitukseen se toimikin hyvin. Ainut ongelma tosin oli, että potilaat jäivät koukuun heroiiniin. Melko pian kuitenkin havaittiin, että heroiini ei ollutkaan haittavaikutukseton. Vuonna 1924 Kansainliitto teki selvitystä jäsenmaidensa keskuudessa heroiinista luopumisesta. Oli kaksi vaihtoehtoa, joko heroiinin valmistus olisi kielletty kokonaan tai käyttö sallittu hyvin rajoitetusti. Suomi vastusti näitä kieltoja. Lääkäriseuran mukaan heroiini oli ainut morfiinista johdettu lääkeaine, jolla oli samanlainen voimakas kipua poistava vaikutus kuin morfiinilla. Lääkäriseura oli sitä mieltä, että heroiini ei aiheuttanut riippuvuutta. Kuitenkin Suomen sairaaloissa oli hoidettu heroinisteja jo vuodesta 1914 ja ulkomaiset lääkäri-lehdet olivat kirjoittaneet addiktiosta.⁵⁰

Heroinin suosio kasvoi tasaiseen tahtiin. 1930-luvulla Suomi oli heroiinin käytön kärkimaita. Vain Japanissa käyttö oli suurempaa, mutta vuonna 1935 Suomi meni ohi. Vuosina 1930-1937 Suomessa käytettiin 6-7,5 kiloa heroiinia miljoonaa asukasta kohden vuodessa. Suomi sai useita huomautuksia kansainväliseltä oopiumkontrollin valvontalautakunnalta. Morfiiniin verrattuna heroiini oli halpaa ja lääkärit määräsivät sitä jopa niin paljon, että se syrjäytti morfiinin kipulääkkeenä. Kuitenkin suuresta menekistä huolimatta väärinkäyttö oli vähäistä.⁵¹ Maailmanlaajuisessa vertailussa on mielenkiintoista, että Yhdysvalloissa heroiini kiellettiin lailla jo vuonna 1924.

⁴⁸Oksanen 2008, 198.

⁴⁹Ylikangas 2009, 51-52

⁵⁰Ylikangas 2009, 126.

⁵¹Hakkarainen 1992, 51.

Euroopassa se puolestaan oli laillista, mutta Suomea lukuun ottamatta käyttö melko vähäistä. Saksassa, Englannissa ja Sveitsissä tuotettiin paljon heroïinia, mutta käyttö jäi vuodessa alle kolmeen kiloon miljoonaa asukasta kohti.⁵²

Sodan jälkeen narkomaanien määrä lisääntyi huomattavasti. Samalla tapahtui eräänlainen rakennemuutos käyttäjien sosiaalisessa taustassa. Ennen sotaa käyttäjät olivat olleet ylä- ja keskiluokkaa. 1940-luvulla kaksi kolmasosaa ”nisteistä” oli taustaltaan työväenluokkaisia. Heti sodan jälkeen koko maassa arveltiin olevan noin 400-500 huumeriippuvaista joiden keski-ikä oli 21-23 vuotta.⁵³ Muutos on merkittävä sotaa edeltäneeseen aikaan. Etenkin miesten huumeiden käyttö lisääntyi sotavuosina.⁵⁴ Vuonna 1946 noin 60 prosenttia Helsingissä pidätetyistä ”nisteistä” ilmoitti heroïinin käytön alkaneen haavoittumisen jälkeen, kun sillä oli hoidettu kipuja sotasairaalassa.⁵⁵

Sodan jälkeinen heroïinin väärinkäyttö kuitenkin tiedostettiin melko nopeasti. Aikakautensa johtaviin psykiatreihin kuulunut Erkki Jokivartio kirjoitti vuonna 1947 kaksi artikkelia, jotka käsittelivät heroïinin käyttöä sekä sen yhteyksiä sotaan. Jokivartion mukaan aluksi heroïinia hankittiin armeijan varastoista, mutta myöhemmin hankinta siirtyi apteekkeihin, joista heroïinia haettiin väärennetyillä resepteillä.⁵⁶ Heroïinin lääkekäyttö loppui Suomessa vuonna 1957.⁵⁷

Amfetamiiniksi kutsutaan synteettistä efedriiniä. 1930-luvulla länsimainen lääketieteellisyys yritti kehittää erityisesti amfetamiinin perustuvia lääkkeitä. Amfetamiinia pidettiin sinällään jo ihmelääkkeenä, sen piristävän ja väsymyksen tunnetta poistavan vaikutuksen ansiosta. Hyvin pian sitä tottuivatkin käyttämään opiskelijat, rekkakuskit ja kotiäidit. Vuonna 1938 saksalainen Temmler toi markkinoille Pervitinin, joka pohjautui metamfetamiinin. Ennen toista maailmansotaa ja sen aikana pyrkimys oli kehittää aina vain parempia lääkkeitä, joilla pystyttiin parantamaan sotilaiden suorituksia. Pervitin on näistä mahdollisesti tunnetuin ja se liittyi olennaisena osana toisen maailmansodan

⁵²Ylikangas 2009, 128-129.

⁵³Hakkarainen 1992, 23 ja Idänpään-Heikkilä & Idänpään-Heikkilä 1974, 26-27.

⁵⁴Hakkarainen 1992, 54.

⁵⁵Jokivartio 1947 2, 266.

⁵⁶Jokivartio 1947 1, 81 & Jokivartio 1947 2, 266.

⁵⁷Idänpään-Heikkilä & Idänpään-Heikkilä 1974, 27.

luonteeseen. Kuten heroiiniakin amfetamiinia pidettiin aluksi vaarattomana.⁵⁸

Suomen suojeluskunta -järjestön lehti Hakkapeliitta kirjoitti vuoden 1941 viidennessätoista numerossaan seuraavaa:

Pervitin on nimeltään uusi Saksassa keksitty valmiste, joka poistaa väsymyksen tunteen kuin taikomalla, luo ihmiseen kiehuvaa vireyttä ja uutta toimintatarmoa. Se ei ole mikään huumausaine, vaan kuuluu se samoihin ”viattomiin myrkkyyihin” kuin tupakka ja kahvi, jotka sisältämiensä aineiden ansiosta piristävät, vaikkei niiden vaikutusta voi verratakaan Pervitinin tehoon.⁵⁹

Suomen Saksasta saama materiaaliapu, koski myös uusia Saksassa kehitettyjä ”ihmelääkkeitä” erityisesti Pervitiniä. Hakkapeliitan mukaan Pervitiniä tuli nauttia lääkärin määräyksestä ja pitää järki kädessä, mutta totuus oli monta kertaa aivan toinen.⁶⁰ Monesta eri lähteestä käy ilmi, että Pervitiniä jaeltiin ”kuin karkkia”.

Pervitin-nimi saikin hyvän maineen sodan aikana. Sitä myytiin sodan jälkeen apteekeissa käsikauppalääkkeenä, mutta kyseessä ei ollut sama aine. Sodan jälkeinen Pervitin oli sekoitus aspiriinia ja kofeiinia, jota markkinoi Suomessa Pharmacal Oy. Tuttu nimi ja uusi aine aiheuttivat sen, että sota-aikana Pervitiniä käyttäneet ottivat Pharmacaliin yhteyttä, kun lääke ei vaikuttanut samalla tavalla. Sama nimi johtui siitä, että Saksan antautuessa tuotemerkit siirtyivät Neuvostoliitolle, jolta eräs vaasalainen liikemies onnistui ostamaan tuotemerkkejä 1900-luvun puolella välissä.⁶¹

⁵⁸Oksanen 2008, 183-185.

⁵⁹Sotasisua pillereistä 1941, 461.

⁶⁰Sotasisua pillereistä 1941, 463.

⁶¹Länkinen 2015 (viimeksi katsottu 10.10.2017) <https://yle.fi/uutiset/3-7754153>.

2 Sota kirjallisuudessa

Sotakirjallisuus on hyvin suosittu genre kirjallisuudessa edelleen. Nykyiseen muotoonsa se muokkautui pitkälti maailmansotien aikana. Suomalainen sotakirjallisuus on ollut pitkään hyvin dokumentaarista kuvausta sodasta. Se on myös käynyt läpi erilaisia vaiheita sota-ajasta nykypäivään.

Sotakirjallisuutta kirjoitettiin jo sodan aikana mittavasti. Pitkän asemasotavaiheen aikana lukeminen ja kirjoittaminen olivat suosittuja ajanviettotapoja. Sotasensuuri kuitenkin rajoitti jonkin verran sitä, mitä voitiin kirjoittaa ja julkaista. Sodasta kirjoittaessa ei sopinut mainita esimerkiksi päämääriä tai tappioita. Jermuilun ihannointia ei myöskään pidetty soveliaana.⁶² Sotavuosina julkaistiin 120 sotaa käsittelevää kaunokirjallista sotakirjaa. Tämä määrä on hyvin korkea, kun sitä vertaa 1940 -luvun loppuvuosiin, jolloin sotakirjoja julkaistiin vain muutamia kappaleita. Sotaa kyllä käsiteltiin draaman keinoin, mutta tarkemmat sotakuvaukset joutuivat sensuurin kohteeksi. Ennakkosensuuri oli voimassa vuoteen 1947 saakka.⁶³

Onkin mielenkiintoista huomata miten sodanaikaiset kuvaukset sotilaista eroavat niistä, jotka on tehty sodan jälkeen. Kertomukset Armas J. Pullan luomasta sissikaksikosta Ryhmystä ja Romppaisesta olivat hyvin suosittuja. Ryhmyn ja Romppaisen kielenkäyttö on siistiä, jos vertaa myöhempien romaanien sotilaiden kielenkäyttöön. Pullan kirjat antavat sodasta enemmän seikkailumaisen kuvan. Niissä ei juurikaan kuvata taisteluita vaan lähinnä pieniä kahakoita ja ”kiusantekoa” vihollisen kanssa.

2.1 Tuntematon sotilas

Kesällä 1953 Kaarinassa äitinsä luona vierailut Väinö Linna kirjoitti *Tuntemattoman sotilaan* kuuluisat alkusanat: ”Niin kuin hyvin tiedetään, on Jumala kaikkivaltias, kaikkietävä ja kaukaa viisas.” Tästä alkoi Linnan pitkään suunnitteleman sotaromaanin kirjoitus.⁶⁴ Tampereella Finlaysonin tehtaalla työskennellyt Linna oli sodan aikana kuulunut konekiväärikomppaniaan, jonka vaiheista jatkosodassa hän kirjoitti. Hän oli

⁶² Uino 2014, 112.

⁶³ Uino 2014, 251.

⁶⁴ Stormbom 1963, 127 ja Lindstedt 2004, 43.

tunnettu sotajuttujen kertoja. Myöhemmin hän kertoi, että kirja oli jo ”valmiiksi juteltu” kirjoitusurakan alkaessa, jonka oli tarkoitus valmistua syksyllä 1954.⁶⁵

Linnan käsikirjoitus lähti kustantajalle syyskuussa 1954 nimellä *Sotaromaani*. Romaanin julkaisu ei kuitenkaan käynyt yksinkertaisesti, vaan siihen ehdotettiin huomattavia muokkauksia. Kustantaja Yrjö A. Jäntti ehdotti korjauksia tehtäväksi yhdessä Linnan kanssa. Korjausten yhteydessä romaanin nimi vaihtui myös *Sotaromaanista Tuntemattomaksi sotilaaksi*. Linna ei kuitenkaan ollut täysin tyytyväinen Jäntin ehdottamiin korjauksiin. ”Hyvän maun” mukaan tehtyjen muutosten myötä, joiden tarkoitus oli lähinnä siistiä kieltä, käsikirjoituksesta karsiutui myös sodan kritisointia. Linna suostui kuitenkin muutosehdotuksiin, jotta kirjan julkaisu ei lykkääntyisi enempää. *Tuntematon sotilas* julkaistiin 3.12.1954 kahdeksantuhannen kappaleen ensipainoksella.⁶⁶

Tuntemattoman sotilaan julkaisu aiheutti kohun, jota on kutsuttu lähdekirjallisuudessa sekä toiseksi jatkosodaksi että kirjalliseksi jatkosodaksi.⁶⁷ Kriitikko Toini Havua voidaan pitää sodanjulistajana, koska hänen arvostelunsa soimasi Linnan romaania suomalaisen sotilaan ja sodan kuvan romuttamisesta. Linnan henkilöhahmot ovat kaukana aiemmasta ”runebergilaisesta” sotilaan ja sodan ihannekuvasta. *Tuntematon sotilas* ja Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinat* luovat kaksi täysin erilaista kuvaa suomalaisesta sotilaasta. Runebergin Suomen sodan aikainen isänmaallinen ja ihanteellinen kuva sotilaasta eroaa täysin Linnan rosoisista ja jermuiluun taipuvaisista korpisotureista, joita Havu kuvaa ”purnaajiksi”. Havun kritiikin lisäksi *Tuntematon sotilas* herätti yleistä keskustelua ja se jakoi yleisöä vahvasti puolustajiin ja vastustajiin. Monet veteraanit pitivät Linnan realistista kuvausta jopa terapeuttisena ja heidän omia kokemuksiaan myötäilevinä. Vastustajien keskuudessa suurinta närää aiheutti Linnan tapa kuvata itse sotaa sekä osaa henkilöhahmoista. Keskustelu sodasta ja siitä miten sitä oli soveliasta kuvata, kävi kuumana kymmenen vuotta sodan loppumisen jälkeen. Tämä kertoo omalta osaltaan myös siitä, miten sotaan suhtauduttiin.

⁶⁵ Stormbom 1963, 128

⁶⁶ Lindstedt 2004, 46-47.

⁶⁷ Kinnunen 2006, 107 ja Lindstedt 2004, 49.

Pekka Lilja on tutkinut *Tuntematonta sotilasta* konfliktiromaanina. Lilja kuvaa Linnan romaanin konfliktisuutta kaksijakoisena, jossa se muodostaa aatteellisen konfliktin perinteistä arvomaailmaa kohtaan sekä kuvaa sotaa konfliktina.⁶⁸ Konfliktia perinteistä arvomaailmaa kohtaan on usein käsitelty isänmaallisuuden näkökulmasta. Linna on useasti itse tuonut esille vastaisuutensa fraasi-isänmaallisuutta kohtaan. Tässä erityisesti kiteytyy ero *Tuntemattoman sotilaan* ja aiemman sotakirjallisuuden välillä, joka on ollut hyvin lyyristä ja ottanut mallia Runebergistä. Linnan henkilöhahmot eivät tuo isänmaallisuuttaan mitenkään erityisesti esille. Linnan mainitsema fraasi-isänmaallisuus tulee esille siinä, miten hän käyttää pätkiä *Vänrikki Stoolin tarinoista* romaanissaan lähinnä ironiseen sävyyn. Toinen esimerkki Linnan luomasta kritiikistä löytyy siinä, miten tämä on käyttänyt sodan aikaisia TK-kirjoituksia. Kuuluisassa kiljunjuontikohtauksessa Hietanen ja Vanhala käyvät keskenään ”ilmataistelun”, jonka aikana Vanhala käyttää ilmaisia ”sankaruutta taivaan sinessä” ja ”sodan viimeiset ritarit”.⁶⁹ Tämän kaltaisilla ilmaisuilla TK -miehet usein värjivät kirjoituksiaan. Kirjeessään Pekka Laineelle helmikuussa 1955 Linna nostaa esille myös TK -kirjoitukset ja niiden luoman isänmaallisuuden:

Jos minä kritikoin ja irvistelen fraasi-isänmaallisuutta niin samalla tavalla tekevät varmasti myöskin rintamalla olleet upseerit eikä ainoastaan miehistö. Ja se on aivan oikein, sillä tuo T. K. isänmaallisuus on liian pinnallista eikä kestä todella raskaita järkytyksiä ja siitä asiasta pitäisi 44 kesä olla tarpeeksi painava todistus.⁷⁰

Tässä lainauksessa tulee esille hyvin se, miten sota vaikutti yleiseen ilmapiiriin vielä kymmenen vuotta myöhemmin. Kritiikki osui suurimmaksi osaksi juuri tähän seikkaan. Samana syksynä *Tuntemattoman sotilaan* kanssa ilmestyi Jussi Talven *Ystäviä ja vihollisia*. Talven ja Linnan romaaneita verrattiin hyvin paljon keskenään erilaisuudessaan. Toini Havu nosti Talven romaanin Linnan edelle. Havun mukaan tämä käsitteli aihetta laajemmassa perspektiivissä kuin Linna. Matti Kuusi rinnastaa myös nämä kaksi romaania, mutta hänen kantansa romaaneihin oli päinvastainen kuin Havun.

⁶⁸ Lilja 1984, 11.

⁶⁹ Linna 2000, 337.

⁷⁰ Lilja 1984, 1.

Kuusi kehuu myös Talven romaania. Kuitenkin hänen mukaansa se on vanhaa kaavaa toistava, jossa sota on kammottavaa, mutta silti romantisoitua.⁷¹

Tuntematon sotilas sai suurelta yleisöltä hyvän vastaanoton. Monet jakoivat Linnan kokemukset sodasta ja Linnaa pidettiin yleisesti veteraanien äänenä. *Tuntematonta sotilasta* voidaan myös omalla tavallaan pitää tienraivaajana uudella laisella sotaromaanilla.⁷² Yrjö A. Jäntin mukaan kyseessä on enemmänkin ”reportaasinomainen dokumentaarikuvaus”⁷³ kuin romaani. Linna toi esiin tavallisen rivimiehen näkökulman muodossa, joka puhutteli juuri sodan kokeneita. Kirjaa on pidetty synninpäästönä ja sen myötä veteraanit ovat viimein päässeet siviiliin.⁷⁴

Jäntin näkemys ”dokumenttikuvauksesta” on kuitenkin ristiriidassa Linnan oman sanoman kanssa. Linna on tuonut ilmi sen, että moni muukin on tulkinnut hänen romaaninsa enemmän taistelukuvauksena kuin kaunokirjallisena teoksena.⁷⁵ Tätä näkökulmaa vasten tulee esille se, miten Linnan realistinen ja kaunistelematon kuvaus sodasta on tullut jopa tarpeeseen aiemman sotilasmyytin murtajana. *Tuntematon sotilas* on ollut tärkeänä osana mukana luomassa uudenlaista kuvaa niin kansakunnasta kuin sodastakin. Linnan myötä siirtyi syrjään runebergilainen ihannesotilas ja tilalle tuli myyttinen suomalainen korpisotilas.

2.2 Sissiluutnantti

Toinen suuren kiistelyn kohteeksi joutunut sotaromaani oli Paavo Rintalan vuonna 1963 ilmestynyt *Sissiluutnantti*. Rintalan romaania pidetään usein vielä voimakkaammin sotaa vastustavana kuin Linnan *Tuntematonta sotilasta*. Kritiikki *Sissiluutnantin* kohdalla osui kuitenkin suuremmissa määrin eri seikkoihin kuin *Tuntemattoman sotilaan*. Rintala ei kirjoittanut omista kokemuksistaan ja se myös näkyi hänen saamassaan kritiikissä. Rintala oli toiminut vuonna 1944 sotilaspoikana Oulussa, mutta nuoren ikänsä takia hän ei ottanut osaa taisteluihin.⁷⁶

⁷¹ Lilja 1984, 4.

⁷² Kinnunen 2006, 106.

⁷³ Jäntti 2000, 18.

⁷⁴ Kinnunen 2006, 106.

⁷⁵ Lilja 1984, 2.

⁷⁶ Salokannel 1993, 337.

Rintalan kuuluminen nuoreen niin sanottuun radikaalisukupolveen voidaan myös nähdä osallisena hänen saamaansa kritiikkiin. Rintalan edustama uusi modernistinen suunta pyrki rikkomaan vanhoja sääntöjä ja haastamaan vanhaa arvomaailmaa ja sen suhdetta uskontoa, isänmaallisuutta, seksuaalisuutta ja kansallista historiaa kohtaan. *Sissiluutnanttiin* kohdistuneessa kritiikissä olivat hyvin voimakkaasti vastakkain juuri sodan käynyt ja sitä käymätön sukupolvi sekä heidän erilaiset arvonsa.⁷⁷

Suurin *Sissiluutnanttiin* kohdistunut kritiikki osui sen antamaan kuvaan lotista. Rintalan lottakuvausta pidettiin loukkaavana. Myös *Tuntematon sotilaan* lotta Raili Kotilainen oli saanut osakseen voimakasta kritiikkiä siitä, miten Kotilaisen hahmo veti lotat lokaan. Molemmissa romaaneissa lotat esiintyvät lähinnä seksuaalisina hahmoina. Tämä oli juuri se seikka, joka herätti suuren närän. Sukupuolisen kulttuurin muutos ja muutenkin muutoksen kokenut arvomaailma kohtasivat romaaneissa vanhemmat sukupuolikäsitykset. Kaunokirjalliset teokset luovat mielenkiintoisen kontrastin muistelmateoksiin juuri lottien kohdalla. Linnan ja Rintalan teokset kuvaavat lotat seksuaalisesti aktiivisina toimijoina, jotka osoittavat kiinnostuksensa nimenomaan upseereita kohtaan.⁷⁸

Rintalan romaanin sytyttämä kirjasota oli luonteeltaan erilainen kuin *Tuntematonta sotilasta* seurannut ”kirjallinen jatkosota”. *Sissiluutnantin* herättämässä julkisessa keskustelussa tuli esille sodan jälkeisen Suomen poliittinen jakautuminen. Kirjan vastustajat nähtiin ”uusfasistisina” ja puolustajat ”primitiivisinä kommunisteina”. Lottien joutuminen kohun keskelle herätti myös keskustelun, siitä oliko Lotta Svärd ollut fasistinen järjestö.⁷⁹

Linnan ja Rintalan teosten aiheuttamat kohut ja niissä korostuvat erot kuvastavat aikakautensa ajatusmaailmaa sekä niiden muutoksia. Aiheutuneet kohut kertovat osaltaan siitä, miten sota-aika nähtiin ja miten siihen liittyvä keskustelu muuttui ja kohdentui. Linnan ja Rintalan teokset toivat hyvin konkreettisesti esille sodasta sellaisia asioita kuten alkoholin käytön. Siinä missä Linnan kohdalla keskustelua herätti sen realistinen kuvaus sodasta ja kaikki hahmot saivat osakseen kritiikkiä, niin Rintalan kohdalla kritiikki

⁷⁷ Kinnunen 2006, 124-125.

⁷⁸ Kinnunen 2006, 122.

⁷⁹ Kinnunen 2006, 128.

kohdistui juuri lottaan. Muuttuneet sotakuvaukset olivat tuoneet mukanaan enemmän todellisuutta vastaavat rivimiehet ja upseerit, kun taas lottien kohdalla tilanne oli toisenlainen. Lottien kuvakset molemmissa kirjoissa koettiin jopa rienaavana ja yleistävinä. Sekä Linna että Rintala kuitenkin myöntävät, että kyseessä ei ole yleistys vaan taiteellinen vapaus.

2.3 Muuttuva sotaromaani

1960 -luvulla sotakirjallisuuden kaunokirjallinen kenttä laajeni. Voidaan puhua jopa sotakirjojen sarjatuottajista. Esa Anttala, Pentti H. Tikkanen, Reino Lehväslaiho, Eino Pietola ja Onni Palaste ovat tunnettuja sotaromaanien kirjoittajia, joiden julkaisuluettelot ovat pitkiä. Sotakirjojen suuri julkaisumäärä kertoo voimakkaasti siitä, että sodasta haluttiin lukea ja kirjoittaa. Lukemisen ja kirjoittamisen tarve näkyy myös *Kansa taisteli* -lehden suosiossa.

Sotakirjallisuuden suosio selittyy myös sillä, että se toimi myös tavallaan virallisen historiankirjoituksen rinnalla eräänlaisena ”kansan äänenä”. Kaunokirjallisissa teoksissa oli mahdollista tuoda esille asioita, joita virallinen historian kirjoitus käsitteli varoen. Sotaromaaneista pystyy lukemaan myös hyvin selvästi sen, miten erilaista suhtautuminen talvi- ja jatkosodan välillä olivat. Talvisotaan tuli suhtautua myös proosan puolella vakavasti, kun taas jatkosotaa käsitellessä oli mahdollisuus vitsailuun ja humoristiseen lähestymistapaan.⁸⁰

Tuntematon sotilas on säilynyt suosituimpana sotaromaanina Suomessa julkaisustaan asti. Nykypäivänä Linnan teos on edelleen suosituin suomalainen sotakirja ja se on käännetty lukuisille muille kielille. *Tuntemattoman sotilaan* suosioista kertoo myös 27.10.2017 ensi-iltansa saanut uusi *Tuntematon sotilas* -elokuva. Romaanista on tehty kolme filmatisointia ja siitä on tehty erilaisia dramatisoituja tulkintoja teatterin lavoilta. Linnan murtamat myytit lähtivät myöhemmin vuosina luomaan uusia myyttisiä sotilaskuvia. Ikoninen rintamajermu on pysynyt vuodesta toiseen eräänlaisena suomalaisena ihanteena. Uusien sotaromaanien hahmot ottavat edelleen mallia Linnan legendaarisiksi muodostuneista hahmoista. Uusien romaanien henkilöhahmot ovat

⁸⁰ Niemi 1999, 122.

kuitenkin saaneet myös piirteitä oman aikakautensa ajatusmaailmoista. Linnan lisäksi muutkin kirjailijat ovat olleet omalta osaltaan muokkaamassa käsitystämme sodista. Kaukopartiot ovat olleet sotakirjallisuudessa hyvin suosittu aihe ja niistä on kirjoitettu lukuisia teoksia. Juuri nämä kaunokirjalliset teokset ovat olleet luomassa nykypäivän yleistä mielikuvaa kaukopartioista. Kertomuksista on muokattu jännittäviä seikkailukertomuksia, joissa oma osansa on esimerkiksi juuri Pervitinillä.

Uusi sota- ja sotilashistoria sekä niiden käsittelemät aiheet ovat tuoneet moderniin sotaromaaniin uudenlaisia henkilöahmoja. Marita Hietasaari on tutkinut sodan muistamista ja sen kerronnallista muutosta moderneissa sotaromaaneissa. Nykyaikaisissa sotaromaaneissa esiintyy paljon sellaisia hahmoja, joita ei vanhemmista kaunokirjallisista sodan kuvauksista löydy. Uudet kirjalliset piirteet on tuotu mukaan myös elokuvaan, joiden kuvaukset eroavat vanhemmasta tuotannosta. Myös naisten lisääntyminen sotakirjailijoina on tuonut uusia näkökulmia ja käsiteltäviä aiheita sotaromaaneihin. Esimerkiksi Katja Ketun *Kättilö* ja Sirpa Kähkösen *Kuopio* -sarja tuovat esille erilaiset toimijat. Nämä uudet näkökulmat ja aiheet ovat kaikki kuitenkin fiktiivisiä. Hietasaari tuo esille, että nämä uudenlaiset näkökulmat ovat niin sanotun kolmannen sukupolven pyrkimyksiä ymmärtää isovanhempien kokemuksia sodan ajalta.⁸¹

⁸¹ Hietasaari 2016, 10.

3 Rintamamiehet

Rintamamiehet ovat käyttäjäkuntana suurin. Heidän alkoholin käytössään toistuvat selkeästi tietyt ilmiöt. Näitä ovat erilaiset juhlat, tuliaispullot, ”Marskin viinat”, kotitekoinen alkoholi, Äänislinnan valtaus sekä Tornion mairinnousua seurannut ”Noitayö”.

4.6.1942 oli marsalkka Mannerheimin 75 -vuotissyntymäpäivä. Tämä juhlapäivä on jäänyt historiaan ja ihmisten mieliin monilla eri tavoin. Linnan kuvaus juhlinnasta on osaltaan vaikuttanut tapahtumien muistamiseen:

Kesäkuun neljäs 1942 oli kaunis poutapäivä. Marsalkka juhli seitsemättäkymmenettäviidettä ikävuottaan ja koko julkinen elämä oli täynnä tätä tapahtumaa. Armeijalle päivä oli sikäli merkittävä, että sille jaettiin leikatuksi konjakiksi nimettyä jaloviinaa pullo viittä miestä kohti. *Siis aika tavalla parempi kestitys kuin Hitlerille, joka ei saanut kuin lasin puolukkamehua.*⁸²

Tämä sitaatti on Väinö Linnan *Sotaromaanista*. Kyseessä on Mannerheimin syntymäpäivien juhlinta, jonka kunniaksi joukoille jaettiin niin kutsutut ”marskin viinat”. Virallisen juhla juoman lisäksi kirjan henkilöt ovat tehneet kiljua ja jatkavat juhlintaansa sen avulla. Oliko tämä vain Linnan omaa keksintöä vai kuvaus todellisista tapahtumista? Mukana on hyvin todennäköisesti molempia. Faktana tiedetään, että Mannerheimin syntymäpäivien kunniaksi miehille jaettiin jaloviinaa. Erinäisistä lähteistä käy myös ilmi, että kiljun teko oli melko yleisestä rintamaolosuhteissa. Alkoholi olikin selkeästi halutuun päihde sodan aikana. Mainintoja alkoholista löytyykin suurimmasta osasta lähteistä.

3.1 Tavallinen sotilas ja alkoholi

Alkoholi oli selkeästi suosituin päihde sotilaiden keskuudessa. Sosiologi Knut Pipping toteaa väitöskirjassaan *Komppania pienoisyhteiskuntana* vuodelta 1947, että miesten aatokset pyörivät ”pullon ja pillun” ympärillä.⁸³ Alkoholin käytössä on havaittavissa selkeitä eroja. Talvisodassa ryypiskely oli harvinaisempaa kuin jatkosodassa ja Lapin sodassa. Tähän selityksenä on sodan hektinen luonne ja se, että alkoholin nauttimista ei

⁸²Linna 2000, 331. Kursivoitua viimeistä lausetta ei ole vuonna 1954 ilmestyneessä *Tuntemattomassa sotilaassa*.

⁸³Pipping 1978, 179.

oikein pidetty sopivana tilanne huomioon ottaen. Sotajouluna 1939 monilta jäivät jouluviinat juomatta ja monesta lähteestä löytyy seuraavan kaltaisia muistoja:

Iltapäivällä oli jaettu viina-annokset, pullo viittä miestä kohden. Kumman haikea mieliala aiheutti sen, että vain harvat tämän vähäisen annoksen nauttivat. Yleinen mielipide tuntui olevan, että jätetäänpä siksi kunnes päästään taaemmaksi lepoon.⁸⁴

Mieliala ja sotaan suhtautuminen on hyvin luettavissa tästä lainauksesta.

Talvisotaa ei kuitenkaan sodittu täysin kuivin suin. Onni Palasteen kokoamassa *Talvisodan ääniä* –teoksessa useampi muistelijä kertoo, miten he Suomussalmella keräsivät kaatuneilta venäläisiltä sotilailta talteen vodkapulloja. Jokaisella venäläisellä oli mukanaan pieni pullo vodkaa. Pullot löytyivät vangin ottamisen yhteydessä, kun eloonjääneen taskuja tutkittiin. Aluksi vodkaa luultiin myrkytetyksi, joten vanki laitettiin maistamaan ensimmäisenä. Tätä seurannut ryypiskely johti lähes jokaisen miehen sammumiseen ja vasta jälkeenpäin muistelijat pohtivat, että siinä olisi ollut venäläisille hyvä tilaisuus iskeä. Vankia esikuntaan vienyt muistelijä kertoo ryypänneensä matkalla vodkapullon tyhjäksi ja tyhjään mahaan juonti aiheutti nopean humaltumisen. Esikuntaan saapuessa vanki talutti vangitsijaansa. Kertoja ei itse muista mitään esikuntaan saapumisesta, mutta kertoo saaneensa myöhemmin haukut majurilta.⁸⁵ Tämä kertoo osaltaan myös siitä, että tilanne taistelujen jälkeen koettiin sopivaksi juomiselle. Tätä vodkapullojen tyhjentämistä pidettiin eräänlaisena palkintona taistelusta, josta selvisi hengissä. Kyseessä on myös oletettavasti taisteluun liittyneen jännityksen ja hengissä selviämisestä aiheutuneen ilon purkaminen alkoholin avulla. Vapautunut mielentila salli sen, että alkoholia nautittiin runsaastikin. Muistelusta voi tulkita myös sen, että sillä hetkellä ei ajateltu mahdollista seuraavaa taistelua. Tästä voi päätellä myöskin, että suhtautuminen sotaan ei tuolla hetkellä ollut kaikkein vakavimmillaan.

Vasta talvisodan lopussa ilmeni enemmän alkoholin käyttöä. Viipurin evakuoinnin yhteydessä ilmeni enemmän juopottelua. Kaupungissa oli jätetty viinakauppojen ja oluttehtaan varastot paikoilleen ja niiden vartiointi oli olematon.⁸⁶

⁸⁴ Palaste 1980, 231.

⁸⁵ Palaste 1980, 85.

⁸⁶ Halsti 1974, 55.

Jatkosodan aikana alkoholin käyttö oli selkeästi yleisempää. Sodan kesto pitkittyi ja asemasotavaiheen pysähtynyt luonne kävi miesten hermoille. Jatkosodan alkaessa oletettiin sodan kestävän vain muutaman viikon. Sodan jatkuessa ja hyökkäysvaiheen muuttuessa asemasodaksi joukkojen mielialoja pyrittiin pitämään ylhäällä. Paikallaan seisova epä tietoinen tilanne söi miesten hermoja. Ville Kivimäen *Murtuneista mielistä* käy ilmi, että vuosien 1941 ja 1944 välillä päihteiden liikakäyttö lisääntyi huomattavasti psykiatrisissa kertomuksissa.⁸⁷

Alkoholilla oli myös osansa toveruuden luomisessa. Ryyppääminen oli sosiaalinen tapahtuma. Humala mahdollisti keskustelun henkilökohtaisemmistakin asioista, joista ei muuten välttämättä kehdattu puhua. Suomalaisessa mielenmaisemassa saunominen ja ryyppääminen ovat hetkiä, jolloin lähennytään. Tämä päti myös sotaolosuhteissa. Osastoissa syntyi pakkiporukoita, jotka jakoivat usein samanlaisen maailmankatsomuksen, kotoa tulleet paketit, kaikenlaiset taloustyöt halonhakkuusta keittämiseen ja tiskaamiseen sekä viinakset. Nämä pakkiporukat olivat keskenään hyvin läheisiä.⁸⁸

Äänislinnan aika oli ilmiönä hyvin merkittävässä osassa jatkosodan aikaisessa alkoholin käytössä. Petroskoin valtauksen seurauksena oli suuret ryyppäjäiset. Kaupungista löytyi suuri vodkasammio, jonka kylkeen ammuttiin panssarintorjuntakiväärillä reikä ja vodkaa kerättiin talteen kaikkiin mahdollisiin astioihin.⁸⁹ Väinö Linna kuvaa näitä tapahtumia seuraavalla tavalla:

Alussa näytti siltä, etteivät he pääsisikään kaupunkiin. Mutta iltahämärissä he saivat kiireisen käskyn marssia kaupungin miehityspataljoonaksi. Sieltä oli nimittäin löydetty suuri sammio viinaa, ehkä tarkoituksellisesti sinne jätetty, ja entinen vartiopataljoona oli nyt ympäri humalassa ja ryösti kaupunkia.⁹⁰

Linnan kuvaus tapahtumista on hyvin yhteneväinen virallisen historiankirjoituksen kanssa. Äänislinnan valtauksen jälkeinen tilanne riistäytyi käsistä siinä määrin, että ympäri kaupunkia räjähtelivät kasapanokset ja kaikui konepistoolien laukaussarjat. Sotapoliisien yritykset hillitä juopuneita sotilaita eivät onnistuneet suunnitellusti.

⁸⁷ Kivimäki 2013, 80.

⁸⁸ Pipping 1978, 159.

⁸⁹ Lagerbohm 2009, 59.

⁹⁰ Linna 2000, 274.

Kaupungin valtauksessa mukana olleen JR60:n miehistöstä osa motittautui kaupungin urheilukentälle ja asetti porteille vartijat, jotka ampuivat ilmaan kolmannen pataljoonan komentajan tullessa selvittämään tilannetta. Tilanne saatiin kuitenkin myöhemmin rauhoittumaan ja juopuneimmat toimitettiin putkaan.⁹¹

Valtausta seurannut juopottelu selittyy jännityksen purkautumisella ja juhlamielellä. Valtaajille oli kyllä luvattu valtausviinat, mutta perusjuhlaviina-annos, pullo viittä miestä kohden, tuntui monesta naurettavan pieneltä. Tapahtumien eskaloitumista edisti myös kaupungin viinatehtaalta löytynyt vodkasammio. Viikkojen hermopainetta purettiin juomalla. Sillä oliko vodkasammio tarkoituksella jätetty kaupunkiin, on spekuloitu paljon jälkeinpäin. Hyökkäys keskeytyi lyhyeksi aikaa, kun kaupungin valtaajat olivat humalassa. Juhliminen kuitenkin loppui taisteluiden taas alkaessa ja joukot jatkoivat etenemistä krapulassa ja katuen.⁹²

Jatkosodan pitkä asemasotavaihe mahdollisti alkoholin hankinnan monin eri tavoin. Joukkojen viinantarve tiedostettiin laajalti. Syksyn 1941 hyökkäysvaiheessa viinanmyyntiä joukoille ei ollut vielä organisoitu valtion toimesta. Tänä aikana alkoholia hankittiin usein saksalaisilta vaihtokaupalla. Saksalaisten ja heidän alaisuudessaan olevien suomalaisten joukkojen viina-annokset olivat suurempia kuin suomalaisilla yleisesti. Sodan jatkuessa pitkälle syksyyn ja talveen kesäsotaan varustautuneet saksalaiset turvautuivat vaihtokauppaan suomalaisten aseveljiensä kanssa saadakseen talvivarusteita. Siinä missä suomalaisilta puuttui viinaa, oli heillä hyvät talvivarusteet, kun taas saksalaisilla oli viinaa, mutta talvivarustus oli puutteellista. Joukkojen välillä muodostui kauppasuhteita suomalaisten vaihtaessa talvivaatteitaan ja kenkiään saksalaiseen rommiin ja konjakkiiin. Sodan pitkittyessä kauppaa jatkettiin, mutta kauppatavara saattoi vaihtua kalaan tai riistaan. Toisilta kaupankäynti sujui paremmin kuin toisilta. Lääkintäupseerina toiminut Reino Naavasalo kertoo yhdestä kauppamiehestä seuraavalla tavalla:

Merkillinen piirre Pellissä on se, että hän on täysin raitis. Tupakka- ja viinamiehiin hän suhtautuu jonkin verran halveksivasti, mutta tavara toimitetaan ilman omantunnon vaivoja.⁹³

⁹¹ Suomala 2007, 141.

⁹² Lagerbohm 2009, 59.

⁹³ Naavasalo 1999, 139.

Tällaisia kauppamiehiä löytyi useita ja muut turvautuivat usein heidän taitoihinsa. Saksalaisten suuret viinavarastot joutuivat myös toistuvien varkauksien kohteeksi. Wolf H. Halsti kertoo myös muistelmissaan, miten kokonaisia parakkeja tyhjennettiin yön turvin.⁹⁴

Saksalaisten varastojen lisäksi Kajaanin viinakauppa joutui ryöstön kohteeksi helmikuussa 1942. 6. Divisioonan miehet olivat saapuneet pitkän hiihtomarssin päätteeksi Kajaaniin. Divisioonan keskuudessa oli kulkenut huhu, että saksalaiset tarjoaisivat hiihtokilometrejä vastanneen määrän alkoholia senttilitroissa. Tämä huhu kuitenkin osoittautui vääräksi. Tämä vaikutti miesten mielialoihin todella ratkaisevasti. Lyhyeksi jäänyt lepo ja tieto rintamalle joutumisesta kiristivät miesten mieliä ja on ymmärrettävää, että halu humaltumiseen oli suuri. Miehet päättivät pitää ”läksiäiset” ja nämä juhlat riistäytyivät käsistä. Noin parinkymmenen vahvuinen miesjoukko päätti hankkia viinaa ryöstämällä paikallisen Alkon. Saaliiksi he saivat 184 pulloa erilaisia väkijuomia. Kajaanissa juhlintaan otettiin myös mukaan aseet ja laukaussarjat rätsivät kaupungilla. Tilanne rauhoitettiin upseerien toimesta vasta aamuyöllä laskuhumalan aikana. Ryöstöön osallistuneet joutuivat kenttäoikeuden eteen ja tuomiot olivat melko kovia. Kymmenestä tuomitusta kuusi sai kuritushuonerangaistuksen, joista ankarin oli kestoltaan kymmenen vuotta.⁹⁵

Suurimpina syinä Kajaanin tapahtumille voi pitää tyytymättömyyttä ja väsymystä. Ei ollut mitenkään tavatonta, että huhuja palkkioista syntyi. Niiden vääräksi osoittautuminen herätti suurta närää ja varsinkin Kajaanin tapahtumissa saksalaisten ”lupaama” viinapalkinto oli toiminut eräänlaisena motivaattorina, jonka avulla divisioona oli hiihtänyt pitkää matkaa. Pettymys ja sen laukaisema viinan- ja myöskin eräänlainen kostonhimo on hyvin ymmärrettävissä. Miesten mielissä elänyt ajatus palkinnosta jäi saamatta ja sen takia he ottivat niin sanotusti ohjat omiin käsiinsä. Edessä ollut rintamalle joutuminen vaikutti kanssa mielialaan, koska ei ollut varmuutta palaisiko sieltä enää hengissä takaisin. Lyhyt Kajaanissa vietetty aika saattoi olla viimeinen mahdollisuus hauskanpitoon ja elämästä nauttimiseen, joten siitä haluttiin ottaa kaikki irti, vaikka keinot olivatkin kyseenalaiset.

⁹⁴ Halsti 1974, 211.

⁹⁵ Vuorenmaa 1991, 259-261.

Tilanteen vakiintuessa ja rintamalinjojen pysyessä paikoillaan alkoholin myynti organisoitiin valtiollisesti Itä-Karjalaan, jota varten perustettiin oma viinaosuuskunta. Tämän tarkoituksena oli vähentää salakuljetusta ja –kauppaa. Viina oli koko maassa säännösteltyä ja salakauppa kukoisti kaikkialla. Alkoholin salakauppaa esiintyi etenkin Itä-Suomessa, jossa viinakaupat pidettiin kiinni vuoteen 1942 asti.⁹⁶ Rajoitukset koskivat myös Itä-Karjalan viinaosuuskuntaa. Tavallisen rivisotilaan viina-annos oli puoli litraa ja upseerien litra kuukaudessa.⁹⁷

Sotilaiden keskuudessa oli kirjoittamaton sääntö, että lomalta palaava toi mukanaan tuliaispullon omalle porukalleen. Papit yrittivät hillitä tätä toimintaa, mutta sitä ei kuitenkaan kielletty. Tuliaispullon toimittamisella oli oma erityinen merkityksensä. Ennen vuotta 1943 tavallinen sotilas tarvitsi erityisen luvan ostaakseen alkoholia. Luvalliset ja luvattomasti hankitut pullot kulkeutuivat lomalaisten repuissa rintamalle.⁹⁸ Nämä tuliaispullot pääsivät yleensä melko helposti perille. Niihin suhtautuminen vaikuttaa olleen melko lempeää ja vaikuttaa siltä, että niiden tuontia katsottiin melko lailla sormien lävitse. Poikkeuksia kuitenkin löytyy ja pulloja myös takavarikoitiin. Tuliaispullojen tuonti ja niiden tyhjentäminen joukolla kertovat myös siitä yhteishengestä, joka miesten kesken vallitsi. Tuliaisten toimittamista voidaan pitää myös symbolisena eleenä, jolla haluttiin tuoda kotoa pieni pala mukana rintamalle.

Asemasota ja paikalla pysyminen mahdollistivat alkoholinvalmistuksen myös kotikonstein. Kiljun tekeminen oli melko yleistä ja pontikkapannujakin rakennettiin useassa paikassa. Reino Olmala kertoo, *Kansa taisteli* –lehden vuoden 1982 kesäkuun numerossa miten he kokosivat kesällä 1942 oman pontikkakomennuskuntansa. Komennuskunnan ylimpänä valvojana toimi kemisti-luutnantti ja ”mestarikokkina” torppari, joka oli istunut useita kertoja vankilassa pontikan keitosta. Vakioporukka rakensi pontikkapannun kaiken taiteen sääntöjen mukaan. Pontikan keitto sujui rauhanomaisesti oman aikansa, mutta loppui kuitenkin riitaisissa merkeissä.⁹⁹

Kauko Tukiainen on nimennyt vuoden 1967 joulukuun *Kansa taisteli* –lehdessä julkaistun tekstinsä *Vodkaa, kiljua ja pontikkaa*. Hän kertoi samanlaisesta

⁹⁶ Hietaniemi 2005, 525.

⁹⁷ Hietanen 1992, 183.

⁹⁸ Hietanen 1992, 182-183.

⁹⁹ Olmala *Asemasodassa tapettiin aikaa* 1982, 208.

pontikkaporukasta kuin Olmalakin. Pontikkapannulle löydettiin paikka Voseroksanotkosta. Tukiainen kertoo heidän pontikan keittonsa toimineen osakeyhtiömäisesti. Jokainen osakas sijoitti saman verran sokeria keitokseen, jos saatavilla ei ollut jauhoja tai muita tarveaineita. Pontikkaa ei keitetty myyntiin vaan jokainen osakas nautti itse oman osansa. Pontikan valmistuksesta ei aiheutunut sen suurempia ongelmia keittäjille. Pontikkatehtailu ei kuitenkaan ollut mitenkään salaista toimintaa. Keväällä 1943 kuitenkin annettiin upseeriston tasolta kautta rantain ymmärtää, että keittoa ei olisi enää soveliasta jatkaa, koska korsun ympäristössä ja miesten keskuudessa leijui melko voimakas alkoholin tuoksu. Suoraa kieltoa ei kuitenkaan annettu. Tukiainen kuvaa keittoa ja sen syitä seuraavalla tavalla:

Tulkoon kuitenkin vielä mainituksi, että pontikasta pääsivät asian luonteesta johtuen osallisiksi hyvin harvat. Millään tavalla rikolliseksi ei myöskään voisi tätä tehtailua niissä oloissa nimittää. Sehän oli vain jonkinlaista omintakeista vaihtelun järjestämistä asemasodan yksitoikkoisessa elämässä. Mitään järjestyshäiriöitä tai haittaa taistelutoiminnalle se ei milloinkaan tuottanut, vaan siihen liittyi pikemminkin humoristisia piirteitä.¹⁰⁰

Pontikan valmistus vaikuttaa olleen myös lähentävänä tekijänä ja siihen on suhtauduttu hyvin perinpohjaisesti ja tarkasti. Myöskin tasa-arvo keittäjien kesken on hyvin merkittävää. Kaikki antoivat samanlaisen panoksen pontikan valmistukseen ja lähteistä pystyy tulkitsemaan, että keittäjien tasa-arvoisuuteen ja omistautumiseen suhtauduttiin hyvin omistautuneesti. Myös Knut Pipping mainitsee pontikan keiton väitöskirjassaan seuraavalla tavalla: ”Pari kertaa eräät yritteliäät nuorukaiset keittivät pontikkaa yhdessä neljän 6. K:n miehen kanssa.”¹⁰¹ Pipping kuvaa pontikan keittäjiä nimenomaan yritteliäiksi, joka on erittäin osuva termi, koska pontikan keitto vaati suurta omistautumista ja paljon vaivaa niin valmistuksen kuin raaka-aineiden hankinnan suhteen.

¹⁰⁰ Tukiainen *Vodkaa, kiljua ja pontikkaa* 1967, 349-350.

¹⁰¹ Pipping 1978, 99.

Hietanen jakoi mukilliset kiljua ja kakistellen ja yökötellen ne painuivat alas. Ei sitä sentään kukaan moittia tohtinut, sillä olihan se jo antanut ennakolta toivorikasta iloa heidän mieliinsä, joten se oli tullut pyhäksi. Se oli loukkaamatonta. He joivat toiset mukilliset ja olivat vilkkaassa ja iloisessa ennakkohumalassa siitä tiedosta, että pian päihtyisivät, vaikka varsinainen alkoholi ei vielä ollut ehtinyt mitään vaikuttaa.¹⁰²

Näin Linna aloittaa *Sotaromaanissa* Mannerheimin syntymäpäivien juhlimisen kiljun voimalla. Niin sanotut Marskin viinat oli juotu pohjalle ja omatekoinen janonsammuttaja odotti juomista. Linnan kuvaus vaikutuksen odottelusta antaa proosan kautta hyvän käsityksen juomarien mielenmaisemasta ja kiljun aiheuttamasta ilon tunteesta. Kiljun valmistus oli huomattavasti helpompaa ja yleisempää kuin pontikan. Se onnistui missä tahansa, kun vain sai haltuunsa sopivan astian. Raaka-aineet säästettiin muonasokereista ja leipäpaloista. Kilju oli mietoa alkoholia ja sen vahvuus ei noussut kovinkaan usein erityisen korkeaksi. Jalkaväkirykmentti 8:n historiikissa kerrotaan vuoden 1943 vappukiljun olleen vahvuudeltaan verrattavissa lähinnä pöytäkaljaan. Kiljun nautiskelussa mukana ollut luutnantti kuitenkin omaan korsuunsa palatessaan oli kaatunut ja liannut vaatteensa. Luutnantti itse sanoi liukastuneensa savisella lankulla ja liannut siinä vaatteensa. Miehistön jäsenet kuitenkin epäilivät hänen kaatuneen humalapäissään. Asiasta kuitenkin seurasi kurinpidollisia toimenpiteitä.¹⁰³ Tässä tapauksessa tulee esille, että luutnantti oli ollut mukana juomassa vappukiljua. Tällaista solidaarisuutta upseeriston ja miehistön välillä esiintyi useinkin. Merkittävänä esimerkkinä voi pitää kaunokirjallisuuden puolelta *Sotaromaanista* Koskelan ja tämän miesten läheiset välit.

Lottana toiminut Irja-Vappu kertoo Reino Lehväslaihon *Lottien sodassa*, miten hän päätyi kiljumestariksi. Hän toimi neuvonantajana valmistuksessa, vaikka ei kertomansa mukaan ollut koskaan nähnytkaan kiljun valmistusta. Irja-Vappu puhuu ukoista, joita hän neuvoi kiljun teossa. Miehet laittoivat kiljun käymään maitotonkaan ja nostivat sen tuvan uunin päälle käymään. Paikan keittäjänä toiminut vanhempi rouva kuitenkin uhkasi, kaataa kiljun pois ja sanoi, että hän ei hyväksy juopottelua. Tonka siirrettiin kaivon kautta puuliiteriin. Kilju valmistui rauhanjuhliin, joiden seurauksena ukot hajottivat talosta kaiken eteen sattuvan irtaimen.¹⁰⁴

¹⁰² Linna 2000, 332.

¹⁰³ Syrjö 1991, 265-266.

¹⁰⁴ Lehväslaiho 2006, 50-51.

Muista juomista kannattaa mainita spriisekoitteisen bensiinin, joka kantoi ”telaketjun” tai ”rommelin” nimeä. Tätä spriisekotteista bensiiniä ei juuri sanottavasti JR 9:n loholla eli Ostan suunnalla nautittu. Sellainen olisi kyllä meille kelvannut, mutta se meni toisista kurkuista alas jo Voznesenjan tasolla, ellei jo kauempanakin. Sen sijaan ”golgatan simaa” ja erilaisia hajuvesiä meillä kyllä jotkut paremman puutteessa maistelivat juhlatuulelle päästyään, sikäli kun niitä vielä kanttiineista sai. Ne taisivat kuitenkin loppua jo vuoden 1942 kuluessa eikä niitä koskaan rintamaoloissa käytetty sellaisessa laajuudessa kuin nykypäivien puli-ukot käyttävät.¹⁰⁵

Tukiainen mainitsee tässä lainauksessa ”telaketjun” eli sota-aikana suositun korvikealkoholin. Korvikealkoholien suosio kasvoi sitä mukaa kun viinan saantia rajoitettiin. Oiva Turpeinen määrittelee korvikealkoholit juomiksi, joita ei ole alun perin tarkoitettu ”juovutusjuomiksi”.¹⁰⁶ Polttoaineena käytetty moottorisprii, pakkasneste, polttopullojen sisältämä denaturoitu sprii ja muut saatavilla olevat korvikkeet juotiin suurimpaan viinanhimoon. Henrik Tikkanen kuvaa korvikealkoholien käyttöä romaanissaan *Unohdettu sotilas*:

Hurmalainen oli juonut melkein mitä vain. Telaketjua ja bensiinispriiä komentajan autosta. Sota teki miehestä juopon, mutta sota esti myös miestä olemasta juoppo. Hurmalainen kauhisteli tulevan rauhan vaaroja.¹⁰⁷

Polttopulloja jouduttiin vartioimaan tarkasti, koska paikoittain kaikista oli juotu sisältö ja ”kustu” tilalle, koska yhtäläisyys värissä oli huomattava. Tähän tilanteeseen ei kuitenkaan juuri puututtu päällystön toimesta, koska nämä ”korsukemistien” toimet olivat yleisiä kaikkialla.¹⁰⁸

”Telaketju” oli paikoittain jopa suositumpaa kuin esimerkiksi aterioilla jaettu punaviini.¹⁰⁹ ”Telaketjulla” käytiin myös kauppaa, sillä autokomppanioiden miesten oli helpompi saada sitä käsiinsä. Juomakelvottomasta alkoholista tehtiin juomakelpoista tislamalla ja suodattamalla. Näihin korvikkeisiin turvauduttiin, vaikka ne olivat aiheuttaneet myrkytyksiä, joiden takia osa oli menettänyt näkönsä ja osa henkensä. Lääkintäupseerina jatkosodassa toiminut Reino Naavasalo kertoo muistelmissaan eräästä

¹⁰⁵ Tukiainen *Vodkaa, kiljua ja pontikkaa* 1967, 350.

¹⁰⁶ Turpeinen 1977, 44.

¹⁰⁷ Tikkanen 1974, 11.

¹⁰⁸ Laamanen 2014, 57.

¹⁰⁹ Oksanen 2008, 199.

myrkytystapauksesta. Joukkosidontapaikalle tuotiin kolme miestä, kaksi paareilla ja yksi taluttaen. Toinen paareilla tuoduista oli jo kuollut ja toinen tajuton. Selvisi, että miehet olivat juoneet metanolia sisältänyttä panssarivaunun polttoainetta ja että juomassa oli ollut vielä yksi mies lisää, joka haettiin pian paikalle. Hoitona yritettiin vatsahuuhtelua ja konsultoinnin jälkeen puhtaan pirtun juottamista tajuissaan oleville ja tajuttomalle suoraan suoneen pistämällä. Puhtaan etanolin eli pirtun avulla pyrittiin saamaan myrkyllinen metanoli pois miesten elimistöstä.¹¹⁰

3.2 Huumeet rivisotilaan elämässä

Heroiini oli yleisesti käytetty yskänlääke, jota pidettiin melko vaarattomana. Etuvartiassa oleville miehille annettiin viiden tabletin pakkaus heroiinia ja sitä kehoitettiin ottamaan, koska se rauhoitti yskää tehokkaasti.¹¹¹ Pauli Marras kertoo muistelmissaan, miten heroiinia jaettiin paljon sotilaille. Puolustusvoimat oli varastoinut sitä suuria määriä, koska se oli tehokasta ja halvempaa kuin kodeiini, joka oli vaarattomampaa. Marras myös toteaa, että tuo ”halpuus” kostautui sodan jälkeen. Sodasta tuli takaisin useita heroinisteja, joiden hoitoon kului suuria summia.¹¹²

Erkki Jokivartio kirjoittaa myös tästä ilmiöstä *Suomen lääkirilehdessä* vuonna 1947 eli pian sodan jälkeen. Jokivartio kirjoittaa heroiinin käytön lisääntymisen eräissä piireissä olevan suoraa seurausta sodasta. Lääkintämiehillä oli suuria määriä heroiinia saatavilla ja he jakoivat sitä ilman mitään suurempaa valvontaa. Rintamaolosuhteissa talvisin yskän ohella esiintyi paljon reumaattista kipua ja heroiini auttoi molempiin. Syksyllä 1946 noin 60 prosenttia pidätetyistä heroiinin väärinkäyttäjistä kertoi addiktion syyksi haavoittumisen jälkeisten kipujen hoitamisen heroiinilla. Jokivartio mainitsee artikkelissaan myös, että suuri osa heroinisteista oli ”psykopaatteja”. Jokivartio tarkoittaa tällä termillä, että heillä oli taustalla ruumiillis-sielullinen jänniteheikkous.¹¹³ Post-traumaattisesta stressisyndroomasta ei vielä tuolloin puhuttu, vaikka monessa tapauksessa kyse oli juuri siitä.

¹¹⁰ Naavasalo 1999, 205-206.

¹¹¹ Franck 1998, 150.

¹¹² Marras 1968, 33

¹¹³ Jokivartio 1947, 265-266.

Pervitinin käyttö tavallisten rivisotilaiden keskuudessa oli hyvin vähäistä. Sitä käyttivät enemmän kaukopartiomiehet, upseerit, lentäjät ja lääkintähenkilökunta. Pervitiniä saatettiin jakaa ennen taistelua tuomaan lisää energiaa, mutta silloinkin kyseessä oli poikkeustapaus. Kaiken kaikkiaan huumeiden käyttö oli hyvin vähäistä rintamamiesten keskuudessa. Se liittyi lähinnä lääkitsemiseen, jonka seurauksena saattoi syntyä riippuvuuksia. Nämä riippuvuudet ilmenivät suuremmissa määrin vasta sodan jälkeen.

4 Kaukopartiot

4.1 Alkoholi ja kaukopartiomiehet

Kaukopartioista liikkuu useita tarinoita ja niistä on kirjoitettu paljon kirjoja, niin faktaa kuin fiktiotakin. Kaukopartiot toimivat Päämajan alaisuudessa omassa pataljoonassaan, joka oli alun perin jaettu neljään johtajiensa mukaan nimettyihin osastoihin. Kesällä 1944 perustettiin pataljoonaan vielä viides perusyksikkö.¹¹⁴ Nämä osastot oli jaettu toimimaan koko rintamalinjan alueella pohjoisesta etelään.¹¹⁵ Kaukopartiot hoitivat tiedustelua vihollisten rintamalinjojen takana. Kaukopartiomiehistä käytetään usein nimitystä sissit. Partiomatkoilla jokaisella miehellä oli mukanaan henkilökohtainen lääkintäpakkaus, joka sisälsi aspiriinia, yskäntabletteja, vatsatabletteja, kamferitabletteja, Pervitiniä, sterptolysiinitabletteja, pullo xeroformipulveria hankaumiin, pullo thymoolispriitä desifointiin, sinkkisalvaa, laastaria, sideharsorulla ja ensiside.¹¹⁶

Kaukopartiomiehille annettiin mukaan 50-100 gramman pullo pirtua lääkinnällisiin tarkoituksiin. Siihen se yleensä käytettiin, koska päihtyminen vihollisten linjojen takana olisi ollut vaarallista. Määrä oli myöskin niin pieni, että siitä ei olisi riittänyt ilo pitkällekkään. Partiosta palaaville oli lisäksi varattu viinat juhlintaa varten. Seuraava lainaus Paavo Rintalan *Sissiluutnantista* kuvaa päähenkilön tunteita partiomatkalta palattua:

Saunaan mennessä jättäydyimme Kokkosen kanssa viimeisiksi. Kuhnimme eteisessä, kun toiset olivat jo löylyssä. Pojat innostuivat aina liikaa eivätkä jaksaa kunnolla nauttia saunasta, vetävät jo alkajaisiksi niin paljon kirkasta sisään, että löylyn maku menee. Me joimme Kokkosen kanssa vain saksalaisten tuliaisolutta.¹¹⁷

Osasto Marttinan miehet muistelevat teoksessa *Olimme päämajan kaukopartiomiehiä*, miten juhannusta juhlinta suurella viinamäärällä. Valikoimaa oli kirkkaasta kotitekoiseen sekä Mannerheimin -ristin ritareiden Hämäläisen ja Honkasen Ruotsista tuodut arvoviinit. Juhlinnan seurauksena paloi melkein koko saari.¹¹⁸

Osasto Marttinan miehet kertovat myös, miten yhdellä partiomatkalla lääkepirtu oli auttanut kolhoosilta veneen hankinnassa. Hanakalle talonpojalle oli annettu, teen seassa

¹¹⁴ Osastot Vehniäinen, Marttina, Kuismanen, Paatsalo ja Honkanen.

¹¹⁵ Porvali 2014, 14.

¹¹⁶ Marttinen & Tikkanen 2002, 44-46.

¹¹⁷ Rintala 1982, 12.

¹¹⁸ Marttinen & Tikkanen 2002, 176-177.

pirtua ja pian sissit saivat käyttöönsä kolhoosin parhaan veneen.¹¹⁹ Toisella kertaa pirtua lisättiin keitettyjen lakkojen joukkoon. Tämä oma tekoinen ”lakkalikööri” nautittiin lääkkeenä.¹²⁰

Kaukopartiomiesten alkoholin käyttö kohdentui lähinnä partiomatkoilta saapumiseen ja sen juhlistamiseen. On ymmärrettävää, että partiomatkoilla ei alkoholia nautittu muuta kuin pieniä määriä lääkkeeksi, lämmikkeeksi ja energiatasojen nostamiseen. Partiomatkoilla oli tärkeää pysyä jatkuvasti skarppina ja sen vuoksi alkoholin käyttö toi mukanaan suuren riskin, joka olisi saattanut merkitä oman hengen menettämisen lisäksi myös muiden partioon osallistuneiden kuolemaa.

4.2 Huumeet kaukopartioissa

Morfiini oli tärkein lääke haavoittuneiden hoidossa. Monissa muistelmissa mainitaan, miten lääkintämiehet pistelivät morfiinia haavoittuneisiin. Morfiini tehoi nopeasti ja se vaikutti kivun lievittämisen lisäksi myös rauhoittavasti. Sen annostelu oli kuitenkin pelkästään lääkintähenkilökunnan vastuulla. Mikko Porvali kuvaa kirjassaan *Operaatio Hokki – päämajan vaiettu kaukopartio* haavoittumista partiomatkalla seuraavalla tavalla:

Omiin ajatuksiin keskittyminen oli ainoa lääke kipuun: kahden luodin lävistämää jalkaa särki, eikä mitään kipulääkkeitä ollut, morfiinista puhumattakaan.¹²¹

Kaukopartiomiesten lääkintäpakkauksiin ei kuulunut morfiinia. Morfiini pistettiin suoraan suoneen ja sen antaminen oli lääkärin harkinnan alaisena. Partiomatkoilla haavoittuneiden kipujen hoito oli hyvin ongelmallista. Tabletteina annetut kipulääkkeet eivät olleet yhtä tehokkaita kuin morfiinipistokset. Kivun lievittämiseen oli mietittävä muita keinoja kuten edellä olevassa lainauksessa mainittu omiin ajatuksiin uppoutuminen. On myös mahdollista, että lääkintäpakkauksiin kuulunutta pirtua käytettiin kivun lievitykseen.

¹¹⁹ Marttinen & Tikkanen 2002, 108.

¹²⁰ Marttinen & Tikkanen 2002, 295.

¹²¹ Porvali 2014, 69.

Saksalaisilta saadun materiaaliavun mukana Suomeen tullut Pervitin otettiin vastaan hyvillä mielin. Sen piristävä vaikutus koettiin hyödylliseksi apukeinoksi partiomatkoilla vihollisten linjojen taakse. Toisinaan pitkiksikin venyneiden matkojen aikana voimat ja ruoka pääsivät loppumaan. Pervitin lisäsi voimaa ja energiaa, joiden avulla usein palattiin takaisin omien puolelle.

Kansa taisteli –lehestä löytyy useita viitteitä Pervitin käyttöön, joista ehkä kuuluisin on Aimo Koivusen partiomatka. Koivunen kertoo vuoden 1978 *Kansa taisteli* –lehden huhtikuun numerossa vuonna 1944 partiomatkasta, jolla hän oli mukana. Matka oli todella raskas jo pitkien hiihtomatkojen vuoksi. Partio kohtasi myös suuren viholliskeskityksen, jota seurasi kiihkeä taistelu ja nopea pakomatka. Koivunen kulki partiossa ensimmäisenä latua aukaisemassa. Pitkä hiihtomatka umpihangessa vihollinen kannoilla kuitenkin aiheutti sen, että iltapäivällä Koivusen voimat olivat lopussa. Hänellä oli hallussaan koko partion Pervitin –annos. Koivunen otti kesken hiihtomatkan rintataskustaan tabletteja riisumatta hanskojaan. Yhden sijasta kostuneisiin hanskoihin tarttui useampi tabletti, jotka Koivunen söi kaikki. Hän kirjoittaa olleensa pian kuin uusi mies ja olo oli kuin olisi hiihtänyt vasta ensimmäisiä kilometrejä. Hän kertoo kuitenkin, että pian olotila muuttui ja ympäristö tuntui muuttavan muotoaan ja tajunta oli katoamassa. Koivunen ei itse muista seuraavia tapahtumia, mutta hänelle on kerrottu hänen olleen sekavassa tilassa ja häneltä oli otettu konepistoolin lippaat pois.

Koivusen seuraava selkeä muistikuva oli, että hän oli yksin jossain päin Suomen rajaa. Koivunen oli eksynyt tovereistaan. Pervitinin vaikutus oli saanut hänet näkemään harhoja ja menettämään muistinsa. Hän on myöhemmin laskenut syöneensä koko partion Pervitin -annoksen eli noin 30 tablettia. Eksymisensä jälkeen Koivunen joutui vihollisen partion takaa-ajamaksi, hänen harhaileva hiihtomatkinsa piteni koko ajan ja hän haavoittui vakavasti osuttuaan miinaan. Koivunen pelastui lopulta, kun saksalainen tiedustelukone oli havainnut hänet ja partio lähetettiin häntä noutamaan. Koivunen on jälkeinpäin laskenut, että hiihtomatkaa tuli yhteensä 400 kilometriä.¹²²

Osasto Marttinan kaukopartioon kuulunut Ville Jäntti muistelee Pervitiniä: ” [s]e oli semmoinen pieni tabletti, mitätön pilleri vain, mutta kun sen oli ottanut niin tuli tunne,

¹²² Koivunen *Pervitiinipartio* 1978, 126-132.

että nyt sitä voisi mennä vaikka puuhun.”¹²³ Pervitin ei kuitenkaan vaikuttanut kaikkiin samalla tavoin. Toisille se aiheutti hyvinkin voimakkaita hallusinaatioita ja muutamille uneliaisuutta.¹²⁴ Myöskin osasto Marttinaan kuulunut Jorma Tikkanen kertoo Pervitin kokemuksistaan:

Taisi olla minun ensimmäinen reissuni, kun paluumatkalla oli hontelo olo, ehkä siihen vaikutti äskeinen sairaalareissukin, koska olimme takaa-ajettuja ja tuntui, että voimat loppuivat. Muistan, että Honkanen antoi minulle pervitiiniä ja samaan aikaan Ohtonen tyhjensi reppuaan liioista pioneeritarvikkeista. Kohta Ohtos-Sulikka löi minua reppuun ja sanoi, että ”no, nyt Jorkke kotiin, siellä meitä oottaa kenttävartiosta lämpimät teltat”. Ontajärven rantaan kun päästiin, niin huomasin, että nyt ei ole asiat oikein... Minun silmissäni näkyi outoja asioita... Sanoinkin Ohtoselle, että mitäs me enää sinne teltoille mennään tuohon kaksikerroksiseen kivitaloon, jossa valkopukuiset tytöt tanssivat ja jossa kristallikruunut loistavat! Mutta Sulikka oli tomerana, hän huitaisi minua taas sauvalla ja sanoi, että ”pinnistä, pinnistä vaan...”¹²⁵

Pervitinin annosteluohjeet olivat hyvin tiukat ja sen käytössä kehoitettiin noudattamaan varovaisuutta sekä annosteluohjeita, koska sen tiedettiin aiheuttavan sivuvaikutuksena harhanäkyjä. Ohjeita ei kuitenkaan aina noudatettu ja käytön oppiminen kävi usein kantapään kautta. Suositusannos oli neljä tablettia vuorokaudessa ja tarvittaessa kuusi.¹²⁶

Perivitinin piristävä vaikutus oli monessa tapauksessa ratkaisevassa asemassa sotilaiden jaksamisen kannalta. Sen avulla jaksoi äärimmäisenkin väsymyksen keskellä suorittaa edessä ollut tehtävä loppuun; oli kyseessä partiomatkalta paluu tai pitkä pommituslento. Vaikka Pervitinin käyttöä voi pitää osittain jopa runsaana, sen väärinkäytöstä ei löydy juurikaan tietoa. Mikko Ylikankaan *Unileipää, kuolonvettä ja spiidiä* –teoksessa on maininta, jossa yhtä korpisoturia on innostettu Pervitinin avulla poimimaan marjoja. Ei ollut myöskään mitenkään tavatonta, että lyhyet lomavietettiin Pervitinin voimalla, koska niitä ei haluttu tuhjata nukkumiseen. Saksalaisten keskuudessa siitä kulkikin nimitys ”lomapilleri”.¹²⁷

¹²³ Marttinen & Tikkanen 2002, 45.

¹²⁴ Härö 1989, 174-175.

¹²⁵ Marttinen & Tikkanen 2002, 45-46.

¹²⁶ Ylikangas 2009, 161-162.

¹²⁷ Ylikangas 2009, 169-170.

Pervitinin käyttö lomien aikana ja muutenkin silloin kuin se ei olisi ollut tarpeellista, kertoo siitä, että sitä on ollut saatavilla melko vapaasti koko ajan. Monista lähteistä käy ilmi, että sen annosteluun ja käyttöön oli tarkat ohjeet, mutta niitä ei kuitenkaan juurikaan noudatettu. Monet kertovat kokemistaan harhanäyistä ja muista haittavaikutuksista, mutta on selkeästi havaittavissa, että niihin suhtauduttiin hyvin toisarvoisesti verraten Perivitinistä saatuun hyötyyn.

Pervitin voidaan liittää erityisesti kaukopartioihin. Partioihin osallistuneille se oli monesti viimeinen keino jaksaa omien puolelle pitkän partiomatkan jälkeen. Sen avulla jaksoi matkan loppuun asti samalla kun perillä odottavat juhlallisuudet toimivat myös motivaattorina jaksamisessa.

5 Upseeristo, päämajan henkilökunta ja lentäjät

Upseerien keskuudessa ilmeni samalla tavalla alkoholin käyttöä kuin tavallisten rivisotilaidenkin. Kuitenkin heidän asemansa takia siihen suhtautuminen oli hyvin erilaista.

Kyllä esikunnissa ja muuallakin selustassa esiintyi monenlaista riettautta, juopottelua ja irstailua ja kyllä se paheni vuosien mittaan, myönnettäköön se suoraan.¹²⁸

Tässä sitaatissa Halsti tuo esille alkoholin käytön päällystön keskuudessa. Sodanjohtoon kuuluvien upseerien päihteiden käytössä löytyy yhtymäkohtia tavallisten rivimiehien päihteiden käyttöön. Suurin yhteneväisyys on se, missä sodan vaiheessa käyttöä ilmeni runsaimmin. Talvisodan aikana ei upseeristokaan juuri alkoholiin koskenut kuten käy ilmi Halstin muistelmista:

Lokakuussa teimme esikunnassa sopimuksen, ettei kukaan koske alkoholiin niin kauan kuin kriisi kestää, enkä tiedä kenenkään rikkoneen tätä vapaaehtoista sopimusta. Sodan aikana jouduin kosketuksiin vain yhden juopuneen esikuntaupseerin kanssa; hän olikin ollut nuoruudestaan asti alkoholisti.¹²⁹

Upseerien omissa muistelmissa ei alkoholin käyttöä juurikaan korosteta millään tavalla. Päällystään kuuluvien alkoholin käyttö esiintyy yleensä erilaisissa juhlatilaisuuksissa ja näissä se saattoi olla hyvinkin runsasta. Juhlatilanteista on saatettu kertoa laajasanaisemmin, mutta muuten maininnat ovat hyvin niukkoja. Huumeiden käytöstä päällystön kohdalla löytyy reilusti mainintoja lähinnä Pervitinin osalta. Opiatien käytöstä löytyy vain muutama maininta. Lentäjien alkoholin tai huumeiden käytöstä löytyy vain muutamia mainintoja.

5.1 Alkoholi päämajassa

Päämaja eli ylipäällikön esikunta sijaitsi toisen maailmansodan aikana Mikkelissä. Ylin sodanjohto toimi marsalkka Mannerheimin alaisuudessa päämajassa, jossa oli upseereita eri ikäluokista, sekä muuta toimistohenkilökuntaa kuten lottia. Upseeriston arjesta ja toimintatavoista löytyy paljon tutkimuksia sekä muistelmia niin upseeristolta kuin siviilihenkilökunnaltakin. Alkoholi oli päivittäinen nautintoaine varsinkin vanhempien

¹²⁸ Halsti 1974, 261.

¹²⁹ Halsti 1974, 55.

upseerien keskuudessa. Mannerheimin tapoihin kuului nauttia jokaisella aterialla ruokajuomana olutta sekä yksi tai kaksi kuuden senttilitran ruokaryyppyä. Näiden lisäksi juomiin kuului juhlapäivinä viiniä ja konjakkia. Kenraaliluutnantti Wiljo Einar Tuompo kertoo muistelmissaan kenraali Waldenin vierailusta päämajassa, jonka kunniaksi päivällisellä oli tarjoiltu Waldenin suosikkia Løjtenin snapsia, portviiniä sekä konjakkia.¹³⁰ Vielä 1900-luvun alkupuolella oli tapana nauttia päivittäin useita alkoholiannoksia ruoan kanssa ja vanhemmat upseerit olivat tottuneet tähän tapaan.¹³¹

Vanhempien upseerien ruokaryyppyjen lisäksi alkoholin käyttöä ilmeni myös nuorempien upseerien keskuudessa. Päämajassa järjestettiin useita juhlia, jotka mainitaan virallisissa asiakirjoissa sekä muistelmissa. W. E. Tuompo kirjoittaa muistelmissaan myös muista virallisemmista juhlista. Hän mainitsee juhlien tarjoiluista usein juuri juomat melko tarkasti. Ruotsin prinssin Gustaf Adolfin vierailusta hän kertoo, että prinssille tarjottiin konjakin sijaan likööriä sekä marsalkan lahjaksi saamaa unkarilaista luumuviina Baracia.¹³² Lähteiden mukaan nämä juhlit sujuivat ilman suurempia järjestyshäiriöitä. Sodan aikana liiallista alkoholinkäyttöä ja avioliiton ulkopuolisia irtosuhteita ei katsottu hyvällä. Näistä tapauksista helposti vaiettiin ja niistä syntyneet seuraukset pyrittiin hoitamaan mahdollisimman vähin äänin. Nuorten upseerien Päämajassa järjestetyistä juhlista on jäänyt jälkeen dokumentteja, esimerkiksi pikkujoulupukin päiväkäsky, jossa määritellään muun muassa alkoholin väärinkäyttö ja siitä seuraavat toimenpiteet.¹³³ Nämä käskyt on selkeästi tehty pilke silmäkulmassa ja ne parodioivat virallisia käskyjä.

Upseerien nauttimat alkoholijuomat olivat paljon laadukkaampia kuin tavallisten rivimiesten. Siinä missä rivimiehet joivat kotitekoisia ja korvikkeita, päällystö nautti konjakkia ja muita hienompia aineita. Upseereilla oli myös suuremmat oikeudet kuin rivimiehillä. Upseeriston kohdalla löytyy myös hajanaisia mainintoja kotitekoisista alkoholijuomista. Lauri A. Jäntti kertoo *Salaisessa sotapäiväkirjassani* miten hän valmisti mesimarjalikööriä asemasotavaiheen aikana:

Täällä kasvaa mesimarjoja. Päätin kokeilla liköörin valmistusta, kun patterissani on ammattimies ja minulla sattuu olemaan vähän pro auctore –tavaraa ja sokeria. Pari poikaa panin marjaan ja saalis toista

¹³⁰ Tuompo 2014, 97.

¹³¹ Karjalainen 2010, 98.

¹³² Tuompo 2014, 131.

¹³³ Karjalainen 2010, 98.

litraa, keitettiin. Tulipa ihana juoma! Tarjoan sitä jonkun tipan syntymäpäivänä upseerivieraileni.¹³⁴

Jäntin mesimarjalikööri onnistui erinomaisesti ja sitä nautiskeltiinkin useaan otteeseen. Liköörin valmistus ei lähteistä päätellen ollut rintamalla mitenkään yleistä verrattuna kiljun ja pontikkan valmistukseen.

Tavallisten rivimiehienkin ulottuvilla oli saksalaisilta yleensä vaihtokaupalla hankittu niin kutsuttu ”nixkonjakkii”.¹³⁵ Yhteistyö saksalaisten kanssa vaikutti melko paljon juuri upseeriston alkoholin käyttöön, koska saksalaisten järjestämissä juhlissa eivät tarjoilut loppuneet. Upseeriston lisäksi saksalaisten kestityksistä pääsivät nauttimaan paikalliset virkamiehet, lotat sekä osa paikallisista asukkaista. Yksi merkittävimmistä näistä virkamiehistä oli Lapin läänin maaherra Kaarlo Hillilä. Hillilä oli vakituinen vieras saksalaisten pöydissä. Hän piti samalla silmällä saksalaisia ja toimi samalla eräänlaisena vakoojana.¹³⁶ Hillilän rooli saksalaisten kanssa tehdyssä yhteistyössä oli hyvin suuri, sillä hänen asemansa ja yhteytensä maan johtoon mahdollistivat hänen soluttautumisensa saksalaisten upseerien sisäpiireihin ja heidän toimiansa raportoinnin hallituksen edustajille.

Saksalaisten erilainen juomakulttuuri on nähtävissä myös upseeriston kohdalla. Upseeriston lounailla ja päivällisillä juomat olivat myös runsaita ja laadukkaita.

Maaliskuun 31. päivä. Marsalkka, Heinrichs, Nenonen, Grönvall ja minä olimme päivällisellä Erfurthin luona saksalaisten kasarmialueella olevassa pienessä kasinossa. Päivällinen ja juomat olivat hyvät. Kun sotamarsalkka oli lähtenyt noin klo 23, tarjottiin vielä samppanjaa. Saksalaiset ihmettelivät sotamarsalkkaa, joka 75-vuotiaana ottaa kaksi snapsia, viiniä ja konjakkia sekä polttaa kolme sikaria. Hyvin miellyttävä ilta.¹³⁷

Marsalkka Mannerheimin alkoholin käytön herättämä kummastus saksalaisten keskuudessa on mielenkiintoista. Mannerheimin korkea ikä on saattanut aiheuttaa muitakin epäilyjä hänen suhteensa. Jos tätä Tuompon kertomaa tapausta vertaa tietoihin marsalkan päivittäisestä alkoholin nauttimisesta, voi todeta, että hänen toleranssinsa

¹³⁴ Jäntti 1983, 112.

¹³⁵ Kaakinen 1994, 9.

¹³⁶ Tuikka 2011, 155.

¹³⁷ Tuompo 2014, 137.

alkoholin suhteen oli iästä huolimatta melko korkea. Marsalkan kunto oli muutenkin ikäisekseen rautainen.

Marsalkka Mannerheimin syntymäpäiväjuhlia vietettiin 6.6.1942. Mannerheimin syntymäjuhlat ovat jääneet historiaan erityisesti siitä, että Adolf Hitler saapui yllätysvierailulle onnittelemaan marsalkkaa. Tästä vierailusta on vuosien saatossa kirjoitettu paljon ja siitä on esitetty myös paljon erilaisia spekulatioita, mitkä olivat Hitlerin motiivit yllätysvierailulle. Kuten olettaa saattaa juhlat olivat suurelliset ja niissä myös juomatarjoiluun panostettu. Tuompo kertoo muistelmissaan juhlien lounastarjoilusta:

Tasavallan presidentti tarjosi lounaan, johon kuului riisi- ja kaalipiiraita, kylmää lohta ja kylmää hanhea hollantilaisen kastikkeen kanssa. Jälkiruokana oli hedelmäsalaattia ja kaakkua sekä kahvi. Lounaan kanssa tarjottiin ryyppy, valkoviiniä, punaviiniä ja samppanjaa. Hitlerillä oli oma ruokavalionsa myös presidentin pöydässä. Ei viiniä eikä tupakkaa.¹³⁸

Tuompon kommentti Hitlerin ruokavaliosta on merkille pantava. Hitlerin absolutismi on yleisesti tiedossa, mutta maininta presidentin pöydästä vaikuttaa myös hieman kritisoivalta. Kuitenkin myöhemmin hän kertoo Hitlerin luokse suoritetusta vastavierailusta, joilla on tarjoiltu viiniä, konjakkia ja sipsejä, vaikka Hitler ei itse alkoholia nauttanutkaan. Tuompo kuvaa Hitlerin elintapoja ”hyvin spartalaisiksi”.¹³⁹

Upseeristo oli etuoikeutettu monessa suhteessa, mitä tuli alkoholin hankkimiseen sodan aikana. Heillä oli suurempi osto-oikeus Alkon liikkeissä sekä hyvät suhteet saksalaisiin. He saivat usein saksalaisilta lahjoinakin konjakkia, viinejä sekä muita alkoholijuomia ja usein ne myös olivat erittäin laadukkaita. Luutnantti Aarre Koivisto kertoo sotapäiväkirjassaan eduista, jotka tulivat sen myötä, kun prikaati siirrettiin saksalaisten huollon alaisuuteen:

Saamme sekä suomalaiset että saksalaiset tupakka-annokset ja päivittäiset viini- ja alkoholiannokset. Upseerit saavat ostaa enemmän konjakkia ja Wachholderia eli katajanmarjaviiniä.¹⁴⁰

¹³⁸ Tuompo 2014, 150.

¹³⁹ Tuompo 2014, 157.fr

¹⁴⁰ Koivisto 2001, 183.

Paitsi sotamiehet myös upseerit syylistyivät saksalaisten alkoholivarastojen rosvoukseen. Wolf H. Halsti oli jatkosodan aikana huoltopäällikkönä Kiestingissä. Hän sai ilmoituksen Ouluun saapuneesta saksalaisesta konjakkilastista. Ouluun oli saapunut Rovaniemelle menossa ollut juna, jonka lastina oli Hennessy –konjakkia. Halsti antoi komennon toimittaa lasti piiloon Hyrynsalmelle, josta lasti toimitettiin armeijakunnan komentajana toimineelle kenraalimajuri Hjalmar Siilasvuolle. Halsti ja Siilasvuo onnistuivat salaamaan konjakkilastin kähvellyksen todella hyvin saksalaisilta, vaikka he saivat osakseen epäilyjä. Siilasvuon luona vierailleet saksalaiset upseerit huomasivat konjakkipullot, mutta Siilasvuo sanoi niiden olleen lahjaksi saatuja. Kuitenkin saksalaisten yhteysupseeri epäili lahjakonjakkien riittoisuutta. Halsti myöntää tämän konjakkilastin kaappauksen vasta vuonna 1974 julkaistuissa muistelmissaan.¹⁴¹

Halsti kertoo muistelmissaan myös useista juhlista, joissa hän oli saksalaisten vieraana. Juhlien puheenaiheissa toistui usein suomalaisten ja saksalaisten erot. Hän kertoo, miten yksillä päivällisillä saksalaisten vuoristoarmeijan komentaja eversti Dietl oli kehunut suomalaisten tehokkuutta. Esimerkkinä suomalaisten tehokkuudesta Halsti kertoo muistelmiensa seuraavassa luvussa siitä, miten suomalaiset sotilaat olivat öiseen aikaan tyhjentäneet saksalaisten viinavarastoja.¹⁴² Halsti kritisoi päiväkirjassaan Lapin sodasta melko tiukoin sanankääntein sotilaiden juomista, mutta hänen kritiikkinsä ulkopuolelle eivät jää upseeritkaan. Halstin mukaan juopottelua ja joukkojen kanssa veljeilyä esiintyi varsinkin alemmista yhteiskuntaluokista lähtöisin olleista upseereista.¹⁴³ Upseerien ryypiskelystä Lapin sodan aikana kertoo Klaus Torvinen Heikki Kaakisen kokoamassa teoksessa *Julmaa sotaa Lapissa*:

Vielä Ranuan Petäjäsalmessa juuri ennen taistelun alkua piti yksi viinanperso upseeri käydä veneellä hakemassa pois saksalaisten luota, jonne hän omin lupinensa oli mennyt muka neuvottelemaan. Hyvin juotettuna tämä urho vielä päästettiin omiensa joukkoon. Kohta tuon jälkeen päästiin aloittamaan Petäjäsalmen taistelu.¹⁴⁴

Tämä lainaus kertoo omalla tavallaan sitä, miten saksalaisten vieraanvaraisuuteen tarjoilujen suhteen oli totuttu, mutta myöskin paljon Lapin sodan luonteesta.

¹⁴¹ Halsti 1974, 212-213.

¹⁴² Halsti 1974, 211.

¹⁴³ Halsti 1972, 67.

¹⁴⁴ Kaakinen 2009, 14.

”Herrasmiessotana” alkanut sota saksalaisia vastaan eteni pitkään omalla painollaan. Saksalaiset pääsivät perääntymään omia aikojansa. Suomalaisia ei tuntunut sodan alussa juurikaan kiinnostavan sotatoimet. Valmistuminen mahdolliseen sissisotaan Neuvostoliittoa vastaan sekä asekatkenta olivat päällystön suurempana mielenkiinnon kohteena, kuin varsinaisten sotatoimien aloittaminen saksalaisia vastaan.¹⁴⁵ Perääntyessään saksalaiset jättivät jälkeensä useita viinavarastoja mahdollisesti tarkoituksellisesti hidastamaan suomalaisten etenemistä sekä nopeuttamaan omaa perääntymistä. Tornion tapahtumien jälkeen kuitenkin viinavarastot pyrittiin takavarikoimaan ja hävittämään päällystön toimesta.¹⁴⁶

Halstin kuvaa muistelmissaan erittäin tarkasti sotilaan elämää ja siihen liittyviä eri osaluokkia. Hän ei tee suurtakaan erittelyä loppujen lopuksi siihen onko kyse upseereista vai tavallisista sotilasta, vaikka upseereilta odottaisikin korkeampaa moraalialueita ja tilannetta. Siinä missä Pipping kuvaa väitöskirjassaan tavallisen sotilaan ajatusten pyörineen ”pullon ja pillun” ympärillä¹⁴⁷ ovat Halstin kuvaukset upseerien toimista hyvin samankaltaisia.

Kyllä joukoissa sekä juopoteltiin että maattiin naisia, selvä se. Itsekin jouduin kerran toteamaan, että taistelussa olevan yhtymän komentaja lähimpine apulaisineen oli juovuksissa ja palveli Eros-jumalaa Mars-jumalan asemesta.¹⁴⁸

Sota-aikana muutenkin sukupuolisuhteet olivat erilaisia ymmärrettävistä syistä. Pääsääntöisesti miehet olivat rintamalla ja naiset kotona. Rintamalla olleista naisista suuri osa oli lottia, joiden käytöstä sitoi myös ohjesäännöt Lotta Svärd –järjestön puolesta. Halsti kuvaa myöskin lottia muistelmissaan:

Todelliset komennuslotat olivat havaintojeni mukaan valtaosaltaan mainioita tyttöjä, ahkeria, kunnollisia ja kurinalaisempia kuin miehet mitä alkoholiin ja sukupuolielämään tulee.¹⁴⁹

Halstin havainto lottien kurinalaisuuteen on erittäin huomioitava. Lottia on pidetty eräänlaisena protestanttisena sisaruskuntana, joiden moraalikäsitteet ja suhtautuminen niin alkoholiin kuin avioliiton ulkopuolisiin sukupuolisuhteisiin oli hyvin pitkälti saneltu ohjesäännössä. Anna-Liisa Haavikon toimittamassa teoksessa *Naisten marssi* –

¹⁴⁵ Kulju 2013, 61.

¹⁴⁶ Kaakinen, 2009, 16.

¹⁴⁷ Pipping 1978, 179.

¹⁴⁸ Halsti 1974, 262.

¹⁴⁹ Halsti 1974, 263.

Rintamanaiset kertovat eräs lotta kertoo, miten hänen ollessaan komennuksella Aunuksessa, kaupungissa liikkui paljon muitakin naisia ja monet mielsivät heidät heti lotiksi, vaikka nämä eivät kuuluneetkaan Lotta Svärdiin. Tämä sama lotta kertoo, miten hän joutui ottamaan lottia pois joistain yksiköistä, koska päälliköt olivat luulleet voivansa pitää lottia omina passureinaan.¹⁵⁰ Sukupuolisuhteita sodanaikana tutkinut Sari Näre toteaaakin *Ruma sota* –teoksessa julkaistussa artikkelissaan ”*Kuin viimeistä päivää*” – *sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta* miten toinen maailmansota toimi murroksena mitä tulee sukupuolimoraaliin ja yleiseen sallivampaan ilmapiiriin liittyen avioliiton ulkopuolisiin sukupuolisiin suhteisiin.¹⁵¹

Sotaromaanista löytyy kuuluisan kiljun juonnin lisäksi kuvaus myös upseerien juhlinnasta. Lammion korsulla vietetyt upseerien juhlat antavat pientä osviittaa siihen millaisia mahdollisesti upseerien juhlat ovat olleet myös todellisessa elämässä.¹⁵² Lähteistä niistä löytyy vain hajanaisia mainintoja. Aarre Koivisto kertoo sotapäiväkirjassaan yksistä juhlista melko vähin sanoin:

11.5.43. Viime yönä meillä oli hauskat juhlat, jossa kokoonpano oli seuraava: viulutaiteilija Toivo Salovuori, harmonikkataiteilija Armas Piispanen, kapt. Lastunen, vänr. Koponen ja minä. Yö kului hauskasti ”maistellessa” ja lopulta olimme jo melko päissämme.

Toivo soitteli kauniisti viuluaan ja Armas hanuriaan. He ovat viihdytyskiertueella. Juteltiin ja remuttiin mielettömästi kunnes kello oli kaksi.¹⁵³

Koivisto kertoo myös, että juhlia seuranneena päivänä oli pitkään suunniteltu tuli-isku, josta hän ei muista paljoakaan. Tällaiset juhlat ovat voineet olla hyvinkin suosittuja ja yleisiä upseerien keskuudessa, mutta niistä ei juurikaan löydy merkintöjä. Suuremmista juhlista ja edustustilaisuuksista löytyy tietoa paljon runsaammin, mutta niistäkin kerrotaan hyvin niukkasanaisesti ja lähinnä mainitaan hauskanpito ja juomien laatu sekä määrä.

¹⁵⁰ Haavikko 1994, 110-111.

¹⁵¹ Näre 2008, 336.

¹⁵² Linna 2000, 339-347.

¹⁵³ Koivisto 2001, 168.

5.2 Huumeet upseeriston keskuudessa

Upseeriston huumeiden käyttö on melko pitkälti verrattavissa lääkintähenkilökuntaan. Pääpaino tällä käyttäjäkunnalla on Pervitinissä, jonka käyttö oli erityisen runsasta kesän 1944 puolustustaistelujen ajalla. Käyttöä kuitenkin esiintyi myös hyökkäysvaiheessa. Morfiinin ja heroiinin käytöstä löytyy lähinnä hajanaisia mainintoja haavoittumisten ja sairastapauksien yhteydessä. Upseerien kohdalla löytyy vain yksi vakavampi heroiinin väärinkäyttötapaus. Lisäksi on tietoja unilääkkeiden käytöstä.

Historioitsija Jouko Teperi kertoo muistelmissaan tästä väärinkäyttötapauksesta, joka ajoittui asemasotavaiheeseen:

Meillä oli Krivin suunnalla elokuvateatteri noin pari kilometriä linjojen takana. Siinä kävin muutaman kerran. Kerran olin lähtenyt elokuviin erään naapurikorsun vänrikin kanssa. Aina väliin hän pisti pastillin suuhunsa. Lopulta sanoin hänelle, että ei pidä yksin syödä, annahan minullekin. Hän vastasi sanoen etten välittäisi niistä. Kun kysyin, mitä ne sitten olivat, hän vastasi niiden olevan heroiinitabletteja. En kiinnittänyt asiaan enempää huomiota, sillä olin itsekin niitä nauttinut johonkin vaivaani, ehkä flunssaan. Silloin ei käsitettä heroinisti tunnettu. Minä pidin niitä aspiriiniin verrattavana lääkkeenä. Tuo kollegani niitä kuitenkin käytti jatkuvasti. Sodan jälkeen tapasin hänet, silloin hän istui puiston penkillä täysin poissaolevana, mutta tunsin kyllä minut.¹⁵⁴

Teperi lausuu tässä lainauksessa hyvin olennaisen asian, mitä tulee heroiinin käyttöön sodan aikana. ”Minä pidin niitä aspiriiniin verrattavana lääkkeenä.” Kyseessä olleen vänrikin addiktion muodostumisesta ei ole tarkempia tietoja, miten pitkään hän oli käyttänyt heroiinia muuten kuin lääkkeenä. Tiedossa ei ole myöskään tarkempia tietoja sodan jälkeen. Teperi ei mainitse muistelmissaan miten pitkä aika sodasta oli kulunut hänen tavatessaan vänrikin uudestaan. Kalpeudesta ja poissaolevuudesta voi päätellä, että addiktio on sodan jälkeen pahentunut ja on oletettavissa, että heroiini myös koitui tämän miehen kohtaloksi. On kuitenkin mahdollista, että hän on myöhemmin päässyt kuiville. Tarkkoja tietoja siitä, miten paljon huumeet vaikuttivat veteraanien elämään sodan jälkeen, on vaikea arvioida. Tarkempia tietoja löytyy pääsääntöisesti vain niistä, jotka ovat olleet sotien jälkeen tekemisissä poliisin tai sosiaaliviranomaisten kanssa.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Teperi 2000, 205.

¹⁵⁵ Oksanen 2008, 197.

Pervitinin käytöstä upseerien keskuudessa voidaan olla montaa mieltä. Valveilla olo pitkiä aikoja oli tarpeellista taisteluiden ollessa kriittisimmillään. Ottaen huomioon amfetamiinin vaikutukset herää kysymys onko sen käytön seurauksena tapahtunut jonkinlaisia ylilyöntejä? Matti Kuusi pohtii teoksessa *Tyrjän rykmentti* jalkaväenkenraali Adolf Ehrnroothin Pervitinin käyttöä kesän 1944 torjuntataisteluiden aikana.

Yksi ennenkuulumaton epävarmuustekijä huolestutti minua ja varmaan muitakin sodan loppuvaiheessa. Everstilutnanttimme, josta 6.7. oli tullut täysi eversti, johti viimeistä taistoamme pervitiinin ja unilääkkeiden vuoroviljelyn varassa. Kun tilanne vaati, Niilo Naavasalo, Kalle Niemistö, joskus minäkin ravistelimme hänet hereille. Tuskallisesti tajuihinsa palaavan esimiehen vihan purkaukset eivät meidän suunnassamme johtaneet sanankäyttöä pahempaan. Mutta kun tykistön yhteysmies viestitti, että Äyräpään kirkonmäellä heilutettiin valkoista lippua, miltei tajuton everstimme viestin tajuttuaan tilasi sikäläisiin aseimiimme patteriston iskun. Myöhemmin selvisi, että osa kirkonmäen puolustajista oli vielä siinä jatkamassa taistelua.¹⁵⁶

Kuusi pohtii, että olisiko selkeästikin lopen uupuneen Ehrnroothin voinut edes muutaman päivän ajaksi korvata joku muu, että tämä olisi saanut levätyä paremmin. Kuusi kertoo myös, että oli myöhemmin sodan jälkeen kysynyt Ehrnroothilta asiasta, mutta tämä oli suuttunut asian esille ottamisesta. Ei ole varmaa tietoa siitä, että kuoliko Äyräpään kirkonmäelle kohdistetussa iskussa suomalaisia puolustajia. Siitä toimiko Ehrnrooth iskun määrätessään Pervitinin tai jonkin unilääkkeen vaikutuksen alaisuudessa voidaan esittää vain pelkkiä spekulatioita.

Wolf H. Halsti kertoo myös muistelmissaan sekä hänen tyttärensä toimittamassa teoksessa *Elämän valtasuonet*, johon on koottu Halstin ja hänen vaimonsa toistensa lähettämät kirjeet, miten syksyllä 1941 hän joutui myös olemaan hyvin pitkälti Pervitinin sekä kipu- ja unilääkkeiden varassa. Muistelmissaan Halsti kertoo miten talvisodan aikana saadut vammat oireilevat ja kivut tulevat aalloittain. Halsti epäilee, että fyysisiin kipuihin vaikuttavana tekijänä ovat osaltaan myös psyykkiset tekijät.

Kipujen aaltomainen tuleminen ja kasvaminen aina kiihtymisen ja omantunnonvaijosten yhteydessä viittasi kuitenkin myös psyykkisiin syihin. Jotenkuten syömällä vuoron perään särkylääkkeitä ja piristyspillereitä pysyin jaloillani kunnes joukot oli saatu edestä turvaan

¹⁵⁶ Koskimaa 1996, 300.

ja uusi puolustuslinja miehityksi, mutta sitten katkesin kokonaan valvomisen ja kipujen seurauksiin.¹⁵⁷

Halsti kertoo avoimesti omasta lääkkeiden käytöstään ja on myös tiedostanut niiden haitalliset vaikutukset. Tämä lainaus myös osoittaa miten kovan henkisen paineen alla hän on ollut hyökkäysvaiheessa. Muutkin upseeriston jäsenet ovat olleet vastaavan paineen alaisuudessa, mutta siitä miten he ovat siihen suhtautuneet, ei ole mitään tarkempia tietoja.

Vaimolleen lähettämässä kirjeessä Halsti käsittelee piristeiden ja unilääkkeiden käyttöä vielä enemmän:

Minun pitäisi kaiketi oikeastaan sääntöjen mukaan levätä ja nukkua, mutta siitä ei tahdo tulla mitään kivun takia, enkä tahdo enää ottaa unilääkkeitä tai muita huumausaineita, kun se ei ole työn vuoksi välttämätöntä. Siitä tulisi vain ikävä ja ajan mukaan tuhoisa tapa.¹⁵⁸

Halsti puhuu huumausaineista eikä erittele sen suuremmin, mistä aineesta on kyse. Muistelmien merkinnöistä voi päätellä, että kyseessä on Pervitin ja sen lisäksi mahdollisesti kipulääkkeenä heroini tai morfiini. Särkylääkkeenä on tosin saattanut olla kodeiini tai jokin muu kipua lievittävä lääke. Merkityksellistä tässä on se, että Halsti kirjeessä sanoo, siitä muodostuvan tapa. Ei tosin ole varma tarkoittaako Halsti tavan muodostumisella kipulääkkeitä vai piristeitä. Morfiinin koukuttavuus oli tiedossa, mutta Pervitiniin ja heroiniin suhtautumisessa ei addiktion muodostumista pidetty niin suurena riskinä, vaikka sen mahdollisuus tiedostettiin.

Päällystön suhtautuminen päihteisiin oli osittain hyvin ankaraa, mitä tuli heidän alaisuudessaan toimivien joukkojen juomiseen. Toiset taas hankkivat juomia myös joukoilleen ja pitivät näin yllä taistelumoraalia. Tähän seikkaan on suuresti vaikuttanut se, mikä on ollut kyseisen johtajan oma suhtautuminen alkoholiin. Kuten tavallisissa rivisotilaissakin upseeristossakin oli täysin raittiita henkilöitä, jotka eivät katsoneet hyvällä viinan kanssa läträämistä. Toiset taas käyttivät viinaa myös eräänlaisena kannustimena. Jalkaväenkenraali Paavo Talvela kertoo muistelmiensa ensimmäisessä osassa, miten teollisuusmies Walter Gräsbeck toimitti hänelle talvisodan aikana useita

¹⁵⁷ Halsti 1974, 189.

¹⁵⁸ Grönstad 1996, 193.

pulloja, joita hän jakeli kunniamerkkien tapaan miehille.¹⁵⁹ Wolf. H. Halsti kertoo myös päiväkirjassaan Lapin sodan ajalta, miten hän lupasi joukoille ryypyt kannustimiksi, mutta sillä ehdolla, että upseerit hoitaisivat jakelun.¹⁶⁰ Lähteiden mukaan viina toimikin hyvänä innostajana tarpeen vaatiessa.

Mitä huumeisiin tulee upseeriston kohdalla, lähteistä ei löydy mainintoja, että he olisivat puuttuneet alaistensa ylenmääräiseen huumeiden käyttöön. Pervitinin käyttöön, jopa kannustettiin joissain tilanteissa ja päällystö käytti sitä reilusti itsekin. Tästä seikasta voi esittää oletuksen, että huumeiden käytöstä ei juurikaan syntynyt erityisiä kurinpidollisia ongelmia tai muutakaan suurempaa haittaa. Kyseessä tosin oli hyvin marginaalinen ilmiö, joka luultavasti jäi usein täysin huomaamatta, jos kyseessä ei ollut todella vakava tapaus.

5.3 Lentäjät

Yksi ryhmä, jolle Pervitiniä jaettiin myös reilusti, oli lentäjät. Jatkosodan aikana Suursaaren valtaukseseen osallistunut Lauri Bremer kertoo *Kansa Taisteli* -lehden ensimmäisessä numerossa vuodelta 1957 miten lentäjät olivat kovilla operaation aikana.

Tämä alituinen lentäminen ja varuillaan olo vaikutti varsinkin operaation viimeisinä päivinä ohjaajiin. He väsyivät, eikä ihmekään. Lopulta lennot olivat mahdollisia vain sen avulla, että ohjaajat söivät suuret määrät Pervitiniä. Tämä lääke tosin poisti väsymyksen tunteen, mutta silti lentäjien alitajunnassa oli aina ajatus, että vastassa oleva vihollinen on tuore, nukkunut ja levännyt mies, me sen sijaan väsyneitä vain keinotekoisesti valveilla. Mutta tehtävä hoidettiin väsymyksestä huolimatta.¹⁶¹

Bremer kommentoi kirjoituksessaan Pervitinin keinotekoista pirteyttä melko tarkasti. Hän korostaa sitä, että lentäjän mielessä vastustaja on aina kunnolla levännyt ja miten oma väsymys ja kemiallisin keinoin muodostettu pirteys tuotti epäileviä ajatuksia. Tämä on melko poikkeuksellista Pervitinin vaikutuksista lukiessa. Monet sanovat väsymyksen kadonneen kokonaan. Bremer puolestaan myöntää väsymyksen tunteen olleen kuitenkin yhä läsnä, vaikka olo olikin huomattavasti pirteämpi. Pervitin ei poistanutkaan väsymystä, vaan toimi stimuloijana aivoissa välittäjäaineina toimivien dopamiinin ja noradrenaliinin

¹⁵⁹ Talvela 1976, 178.

¹⁶⁰ Halsti 1972, 143.

¹⁶¹ Bremer *Suursaaren valtauksen ilmatoimintaa* 1957, 19.

erittyessä synaptisiin rakoihin.¹⁶² Bremer myös kertoo, miten Suursaaren valtaus kävi siinä määrin miesten voimille, että seuraavien viikkojen aikana oli lähes mahdotonta löytää vapaaehtoisia lentäjiä. Lentäjistä löytyy lähteistä melko vähän tietoa. Voidaan kuitenkin olettaa, että he joutuivat pitkillä lennoilla turvautumaan Pervitiniin samalla tavoin kuin kaukopartiomiehetkin.

Mikko Porvali kertoo teoksessaan *Operaatio Hokki -Päämajan vaiettu kaukopartio*, tapauksesta, jossa alkoholin seurauksena kaukopartiolle tarvikkeita kuljettanut lentokone putosi. Käsky tarvikkeiden toimittamisesta annettiin eri osastolle kuin yleensä ja käskyn saadessaan tehtävään määrätty luutnantti oli ollut viettämässä iltaa. Porvali kertoo, miten lentäjän vakituinen tähystäjä oli kieltäytynyt lähtemästä lennolle. Käskyn saanut luutnantti lähti suorittamaan annettua tehtävää. Koneessa ollut tähystäjä kertoi operaation sujuneen hyvin tavaroiden pudottamiseen asti, mutta sen jälkeen kone oli menettänyt korkeutta ja pian sen jälkeen pudonnut lentäjän päihtymyksen seurauksena. Tähystäjä oli loukkaantunut rysähdyksessä, mutta lentäjä oli selvinnyt vähällä. Pudonnut lentokone aiheutti koko partiolle paljastumisvaaran ja partionjohtajalle tuli kiire hankkia uusi kone noutamaan haavoittuneita.¹⁶³

Tämä tapaus on ainutlaatuinen ja herättää monia kysymyksiä. Huoltolennon nopea tarve oli tiedossa, mutta kummastusta herättää eniten se, että miksei lentäjää vaihdettu tämän kunnan selvittyä. Tämä ei käy selville Porvalin teoksesta. Varmaksi voi kuitenkin arvella, että luutnantti oli tämän jälkeen hyvin häpeissään ja on erittäin todennäköisesti saanut rangaistuksen humalaisesta ja epäonnistuneesta lentomatkastaan. Tapauksen kohdalla voi myös pohtia, miksei kyseessä ollut lentäjä itse kieltäytynyt tehtävästään päihtymyksen takia. On mahdollista, että hän ajatteli hallitsevansa humalastaan huolimatta koneen tai aliarvioi oman tilansa ja sen vaikutukset. Nuorien sotilaiden keskuudessa esiintyi myös jonkin verran eräänlaista sankarimielialaa, jonka seurauksena tehtiin helposti virhearvioita, joiden seuraukset saattoivat olla hyvinkin tuhoisia.

Lentäjien alkoholin käytöstä löytyy vain muutama maininta. Hans Windin elämäkerrassa kerrotaan tapauksesta, jossa Wind oli muiden lentäjien kanssa viipurilaisessa ravintolassa istumassa iltaa. Muut seurueesta nauttivat ”cowboy

¹⁶² Ohler 2016, 33.

¹⁶³ Porvali 2014, 109-115.

cocktailina” tunnettua juomaa, jossa oli maitoa ja jaloviinaa. Wind oli seurueesta ainut, joka ei nauttinut alkoholia, koska hän ei muutenkaan juonut.¹⁶⁴ Windin absolutismi tulee esille elämäkerrassa myös myöhemmin. Saadessaan Mannerheimin ristiä Wind otti osaa päivälliselle, jossa tarjolla oli runsaasti ruokaryyppyjä, jotka hän jätti juomatta. Tämän tapauksen yhteydessä mainitaan, että yleistä luuloa vastaan paikalla ollut marsalkka Mannerheim ei tästä pahastunut. Päivällisten jälkeen kenraali Airo oli tarjonnut tuoreelle Mannerheimin ristin ritarille konjakkia, mutta Wind oli kieltäytynyt siitäkin, vaikka Airo oli yrittänyt saada Windiä juomaan.¹⁶⁵

Lentäjien kohdalla vähäiseksi jäävä lähdemateriaali ei tarkoita automaattisesti sitä, että lentäjät olisivat käyttäneet päihteitä poikkeuksellisen vähän. Lentäjien kohdalla on havaittavissa samaa kuin muidenkin upseerien kanssa eli alkoholin käytössä nousee esille lähinnä juhlatilanteet. Mikko Porvalin *Operaatio Hokissa* kertoma tapaus humalaisesta lentäjästä on yksittäistapaus. On mahdollista, että lentäjienkin keskuudessa ilmeni jonkinlaista sankarimentaliteettia, mutta silti päihtyneenä lentäminen ei ollut suotavaa.

¹⁶⁴ Porvali & Wind 2008, 47-48.

¹⁶⁵ Porvali & Wind 2008, 71-72.

6 Lääkintähenkilökunta

Lääkintähenkilökuntaan kuului lääkäreiden ja lääkintämiesten lisäksi sairaanhoitajia, lääkintälottia sekä apusisaria. Osa lääkäreistä oli armeijan omaa henkilökuntaa ja osa oli siviilejä. Lääkintähenkilökuntaan kuuluneiden henkilöiden muistelmista saa selville heidän omansa lisäksi myös muihin ryhmiin kuuluvien käyttöä. Tämä ryhmä eroaa muista käyttäjäkunnista siinä, että he ovat oman käyttönsä ohella olleet myös vaikuttamassa muiden käyttöön, etenkin morfiinista puhuttaessa. Kivun lievitys morfiinilla oli hyvin yleistä ja vaikka se oli kallista ja tarkoin varjeltu lääke, sitä jaettiin silti melko runsaallakin kädellä. On myös ollut mielenkiintoista huomata, että juuri lääkintähenkilökuntaan kuuluneiden muistelmista on löytynyt eniten mainintoja sodan aikaisesta huumeiden väärinkäytöstä. Sodan aikana oli suuri pula lääkäreistä etenkin kotirintamalla. Tästä johtuen lääkehallinto oli määrännyt liikekannalle viimeisetkin lääketieteen opiskelijat, eläkkeelle jääneet sekä morfiinin tai alkoholin liiallisen käytön takia lupansa menettäneet lääkärit.¹⁶⁶

6.1 Lääkkeet ja huumeet lääkintähenkilökunnan keskuudessa

Jokaiseen komppaniaan kuului lääkintäryhmä, jossa oli kahden lääkintäupseerin lisäksi neljä lääkintämiestä. Lääkintämiesten laukuissa oli pelkästään sidetarpeita, kun taas lääkintäaliupseerin laukussa oli lisäksi tabletteina aspiriinia, kamfeeria, oopiumia, luminaalia, heroinia ja kofeiinia. Jatkosodan aikana lääkintäupseerit kantoivat mukanaan laukua, joka sisälsi kaksi ampullia kokaiinia, neljä ampullia morfiinia, 30 3 mg oopiumtabletteja ja 30 5 mg heroinitabletteja.¹⁶⁷ Lääkintähenkilökuntaan kuuluneiden henkilöiden muistelmista käy ilmi se, miten monesti morfiini oli ainut keino haavoittuneiden hoidon alkuvaiheessa. Kyllikki Kauton toimittamassa *Lääkärinä sodassa* muistelmateoksessa Otto Wegelius kuvaa haavoittuneiden hoitoa kentällä:

Kun kuolema korven kätöksä on tervetullut vapauttaja ja morfiini siunattu ja ainoa kivun lievittäjä, joutuu lääketieteen etiikka vaakalaudalle.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Heilala 1982, 190-191.

¹⁶⁷ Ylikangas 2009, 153.

¹⁶⁸ Wegelius 1989, 123.

Wegelius antaa ymmärtää, että inhimillisyys on saattanut mennä etiikan edelle ja morfiinia on annettu suuria annoksia, jotka ovat kipujen lievityksen lisäksi saattaneet jopa aiheuttaa kuoleman. Useista lääkintähenkilökuntaan kuuluneiden henkilöiden muistelmista käy ilmi, miten he ovat joutuneet kamppailemaan eettisten kysymysten parissa. Jatkosodan aikana lääkintäupseerina toiminut Reino Naavasalo kertoo omista muistelmissaan tekemistään havainnoista morfiinin käytön suhteen:

Tarkistan jokaisen kohdalla sairaskertomukseen liitettyä, itseni kirjoittamaa kuljetuslappua. Jokaisessa niissä on merkintäni ”MO2x”. Tästä syrjäinen luulee, että potilas on saanut morfiinia kaksi kertaa. Näin ei ole. Hän on saanut sitä hyvinkin monia kertoja. Tuon merkinnän tein itseäni muistutukseksi siitä, että olen joka kerran antanut kaksinkertaisen maksimiannoksen. Näin tein tarkoituksellisesti kipujen hallitsemiseksi ja olettaen kuitenkin menettäväni potilaan.¹⁶⁹

Naavasalon kuvauksesta käy hyvin selvästi ilmi hänen suhtautumisensa hoitoon. Hän on inhimillisistä syistä antanut vakavasti haavoittuneille kaksinkertaisen määrän morfiinia, vaikka hän on olettanut potilaan menehtyvän joka tapauksessa. Hänen motiivinsa on luultavasti ollut kuoleman tekeminen helpommaksi tai vaihtoehtoisesti nopeuttaa sitä. Naavasalo kuitenkin myös kertoo tehneensä myöhemmin havainnon, että nämä potilaat, joiden hän on olettanut menehtyvän, ovatkin jääneet eloon. Vastaavasti hän kertoo, että useat potilaat ovat menehtyneet pieniin ja mitättömän tuntuisiin vammoihin. Näille lievemmin loukkaantuneille on annettu luonnollisesti pienempi määrä morfiinia. Naavasalo esittääkin oman teoriansa siitä, miksi henkiinjääminen on päinvastaista kuin voisi kuvitella:

Moni haavoittunut menehtyy mitättömän tuntuiseen vammaan ja vastoin lääketieteen sääntöjä. Miksi? Syynä voi olla sokki, verenpaine laskee ja muuta sellaista. Mutta minä esitän toisenkin näkökannan: Syynä on yksinkertaisesti kuolemanpelko. Tätä lisää tietenkin kipu ja henkinen tuska, jotka ruumiillisesti ja henkisesti lamauttavat potilaan. Henki ja elävä ruumis on yhtä.¹⁷⁰

Naavasalon pohdinnat ovat erittäin järkeenkäyviä. Luulo omasta kuolemattomuudesta muuttui haavoittumisen myötä kuolemanpeloksi. Pelko kasvoi liian suureksi, vaikka vamma olisikin ollut lievä ja hoidettavissa. Mieli oli kuitenkin valmistautunut jo

¹⁶⁹ Naavasalo 1999, 57.

¹⁷⁰ Naavasalo 1999, 57-58.

kuolemaan ja ruumis antanut periksi mielelle. Naavasalo havainnoi myös, että nämä tapaukset, jotka olivat saaneet isomman annoksen morfiinia, olivat kipujen lievityksen ohessa mukavassa ”morfiinipölyssä”. Morfiinin tuoma euforinen olo piti pelon loitolla ja mielen kevyenä sekä kivut pysyivät poissa. Mieltä helpotti myös tieto siitä, että tarvittaessa oli mahdollisuus saada uusi annos, jos kivut äityivät taas sietämättömiksi. Potilaiden hoito ja sen myötä toteutettava kivun lievitys kuului merkittävänä osana lääkärin velvollisuuksiin. Lääkintäaliupseerina jatkosodan aikana toiminut Eero Suomalainen korostaa muistelmissaan, että morfiinia sai antaa vain lääkärin harkinnan perusteella heikoille haavoittuneille.¹⁷¹ Kuitenkin liiallinen kivun lievitys voimakkailla opiaateilla aiheutti myös ongelmia, koska toleranssi kasvoi nopeasti ja annoksia oli pakko nostaa. Se puolestaan aiheutti nopeasti riippuvuuden. Liiallista lääkitystä voidaankin pitää yhtenä suurimmista syistä, jotka johtivat sodan jälkeen jatkuneeseen päihderiippuvuuteen. Sairaanhoidtajana toiminut Paula Vitakoski kertoo, että hän työskenteli heti sodan jälkeen Helsingissä kirurgisella osastolla. Hän kertoo, että potilaat edelleen olivat sotilaita, kuten sodan aikanakin, mutta nämä olivat vaikeammin haavoittuneita, joiden paraneminen venyi pitkäksi. Vitakoski ilmaisee epäilyksensä siitä, että osa potilaista oli jo silloin ”nistejä” jatkuvan lääkityksen takia ja he olivat sen takia hankalia hoidettavia.¹⁷²

Vienassa rintamalääkärinä toimineen Johannes Heilalan muistelmista käy ilmi, että niin morfiinia kuin heroiiniakin käytettiin rauhoittamaan tarpeen tullen erikoisemmissakin tilanteissa. Heilala kertoo, miten yhden potilaan painajaisia hoidettiin heroiinitabletilla onnistuneesti, koska potilas ei enää tullut sen jälkeen kertomaan unissaan näkyvistä kasvoista.¹⁷³ Heilala kertoo myös erikoisemmasta tapauksesta:

Olin juuri vaipumassa unenhoureeseen, kun äkkiä kuulin vasemmalta suunnalta kiivasta väittälyä ja samassa näin rotevan aseveikon huitovan kiväärin perällä toveriaan, joka oli hintelämpä. Tämäpä kaatoi toverinsa jiu-jiutsu-otteella ja pian oli muitakin paikan päällä. Pistin mieheen morfiinia ja neljä miestä joutui taluttamaan sekapäistä taaksepäin. Mies hoki: - Jotta meillä rauha olisi, jotta rauha olisi...¹⁷⁴

¹⁷¹ Suomalainen 1997, 36.

¹⁷² Vitakoski 2002 <http://www.veteraanienperinto.fi/vepe/index.php/fi/kertomuksia-5/267-kertomukset-4/s3-15/259-sairaanhoitajan-sotakokemuksia> (viimeksi katsottu 10.10.2017).

¹⁷³ Heilala 1982, 122.

¹⁷⁴ Heilala 1982, 67.

Morfiinin käyttö riehujan rauhoittamiseen ei ollut tyyppillistä, jos vertaa muissa lähteissä korostettuun tarpeen mukaiseen ja harkinnan varaiseen morfiinin käyttöön sekä sen arvokkuuteen haavoittuneiden hoidossa. Lähde ei kerro oliko aseensa kanssa riehunut mies humalassa vai oliko riehumiselle jokin muu syy. Muista lähteistä ei tule esille samanlaisia tapauksia eli tämän menettelytavan yleisyydestä ei ole varmuutta. Ottaen huomioon morfiinin rauhoittavan vaikutuksen menettelyn ymmärtää, mutta silti se sotii vastaan useista lähteistä esille tullutta informaatiota morfiinin arvokkuudesta ja siitä, että sen käyttö oli lääkärin harkinnan alaisena kipujen hoidossa. Tässä tapauksessa päätöksen on myös tehnyt lääkäri, vaikka kyseessä ei olekaan ollut fyysisten kipujen hoito. Yle Areenasta löytyvissä Huume Suomen historia –sarjan lisäklippeissä sodan aikana lääkintäupseerina toiminut Ole Wasz-Höckert kommentoi morfiinin käyttöä pelon hoidossa. Wasz-Höckert kertoo, että olisi itse antanut tällaiselle pelosta kärsivälle pari viivaa morfiinia rauhoittamaan. Hän pitää hyvin mahdollisena, että tätä keinoa on käytetty, vaikka hänelle itselleen ei tällaista tapausta tullutkaan vastaan.¹⁷⁵

Sotasairaalassa olosuhteet riippuvuuden syntymiselle olivat oivalliset. Suuret määrät morfiinia ja totuttu ajatus siitä, että tarvittaessa saa uuden annoksen loivat pohjan addiktiolle. Morfiinin aiheuttama hyvän olon tunne helpotti haavoittumisen mahdollisesti tuomaa masennusta. Jatkosodan aikana Suomen punaisen ristin apusisarena sotasairaalassa työskennellyt Anne Marie Franck kertoo omissa muistelmissaan, että kivun hoitaminen oli välillä hankalaa, koska ei ollut varmuutta oliko kyseessä oikea kipu vai addiktiosta johtuva vieroitusoire.¹⁷⁶

Franck kertoo muistelmissaan hyvin avoimesti hoitotoimenpiteiden lisäksi myös hoitohenkilökunnan lääkkeiden käytöstä. Hoitohenkilökunta oli kovilla varsinkin jatkosodan hyökkäys- ja puolustusvaiheen aikana. Töitä tehtiin ympäri vuorokauden. Toiset turvautuivat pelkkään kahviin ja kofeiiniin, mutta Pervitiniäkin käytettiin runsaasti. Pervitinin käyttö aiheutti sen, että nukahtaminen vaikeutui ja monet joutuivatkin turvautumaan unilääkkeisiin saadakseen nukuttua silloin kun se oli mahdollista.

¹⁷⁵ Huume-Suomen historia <https://areena.yle.fi/1-2955489> (viimeksi katsottu 10.10.2017)

¹⁷⁶ Franck 1998, 37.

Koskaan en tiennyt taikka välittänyt, mitä unilääkkeitä taikka mitä stimulantteja minulle annettiin, ne olivat mielestäni välttämättömiä ja sillä siisti.¹⁷⁷

Tämä Franckin lausahdus kertoo tarkasti, että piristeiden ja unilääkkeiden käyttöä pidettiin tilanteessa välttämättömänä. Rajallista suorituskykyä pyrittiin lisäämään kemiallisin keinoin ja se koettiin hyödylliseksi. Franckin muistelmissa on myös vuonna 1998 tehty haastattelu, joka käsittelee erilaisia sodan aikana käytettyjä särkylääkkeitä ja piristeitä. Haastattelussa on nostettu esiin erityisesti sitä, miten myös apusisarille jaettiin piristeitä ja unilääkkeitä, joista he eivät tieneet, mitä ne pitivät sisällään. Haastatteluun on liitetty yhden apusisaren tapaus, jossa hän kertoo reagoinnistaan väsymykseen:

Seuraavana aamuna meille tuli 150 potilasta. Olin töissä aamusta klo 6 iltaan klo 22. Olin niin väsynyt, etten enää voinut hillitä itkuaani autossa, joka vei meidät kotiin. Minulle annettiin jokin rauhoittava pilleri, jonka avulla nukuin kuin tukki seuraavaan aamuun.¹⁷⁸

Annetusta lääkkeestä ei voida olla varmoja, mutta haastattelussa esitetään arvailuja, että kyseessä olisi ollut Luminaali, joka on hyvin voimakas barbituraatti. Luminaalin käytöstä yleisemmin löytyy vain hyvin vähäisiä mainintoja, joista ehkä erikoisin löytyy Yrjö Salmisen kertomana. Salminen kertoo, että hän joutui talvisodan aikana sattumalta lääkintämieheksi, kun teltasta löytyi lääkintämiehen laukku, jonka vääpeli antoi Salmiselle ja käski aloittaa ”tohtoroinnin”. Salminen kertoo, että laukusta löytyi puolen litran vetoinen lääkepurkki, jossa luki Luminaalia. Salminen jakoi tabletteja kaikille vähänkin sairastaville tietämättä mitään niiden vaikutuksesta. Terveys komppaniassa oli kertomuksen mukaan erittäin hyvä. Tabletit kuitenkin loppuivat pian ja niiden lisähankinnoissa ilmenikin ongelmia:

Otin purkin kainaloon ja menin jsp:n lääkärin tohtori Punnon luo ja sanoin: "Nämä helkkarin hyvät tabletit loppuivat nyt ja miehet rupesivat taas sairastamaan, vaikka olivat kaikki parantuneet." Punto katsoi minua ja sanoi: "Helvetti vieköön, oletko sinä äijä syöttänyt näitä tabletteja miehille?" "Joo, olen minä syöttänyt. Ne olivat hyviä tabletteja ja kaikki paranivat." "Herra siunatkoon tätä äijää! Ne ovat tabletteja joita annetaan juuri kuolevalle sotilaille ja niitä ei kyllä ole

¹⁷⁷ Franck 1998, 49.

¹⁷⁸ Franck 1998, 150.

missään muualla käytetty kuin sodassa ja sielläkin vaikeasti haavoittuneille. Ne ovat kovinta huumausainetta, kokaiinia."¹⁷⁹

Salmisen tarinassa on ristiriita siinä, että hän sanoo purkissa lukeneen Luminaali ja lääkärin sanoneen kyseessä olleen kokaiini. Salminen muistaa luultavasti toisen näistä väärin.

Lääkintähenkilökunta pääsi käsiksi lääkkeisiin ja ennen sotaa lääkärrien keskuudessa esiintyi erityisesti juuri morfiinin väärinkäyttöä. Sodan ajalta löytyy myös muutamia väärinkäyttötapauksia. Eero Suomalainen kertoo muistelmissaan eräästä tapauksesta:

Olipa se enemmän kuin hämillinen tehtävä esittää itsensä saattajaksi, mutta entinen esimieheni ymmärsi tilanteen ja ilman epäselvyyksiä ja kummelluksia saatoin hänet junaan, sekä huokaisin helpotuksesta junan höyryten kadotessa radan mutkan taakse. Aiheena siirtoon oli tohtorin eräitten tablettien liiallinen käyttö.¹⁸⁰

Suomalaisen muistelmista ei käy ilmi olivatko tabletit morfiinia, heroiniä, Pervitiniä, Luminaalia vai jotain muuta. Heroinin ja morfiinin tehoa lääkinnällisesti ei voi kieltää, mutta niitten sivuvaikutukset sekä helposti muodostuva riippuvuus, on usein jätetty mainitsematta. Lähteissä on myös huomattavissa ristiriitoja. Suurimmassa osassa lähteitä sanotaan, että haittavaikutuksista ei tiedetty mitään. Toisista lähteistä puolestaan mainitaan, että vaaroista tiedettiin, mutta niitä pidettiin lievinä ja tai ne sivuutettiin melkein kokonaan. Esimerkiksi Pervitin oli välttämätön paha, jota tarvittiin jaksamiseen. Heroini myös oli tehokas yskänlääke ja sen käyttö kuitenkin pysyi pääsääntöisesti kohtuuden rajoissa. Suomalainen kertoo omista kokemuksistaan heroinin kanssa seuraavalla tavalla:

Kun yskän ärsytys tuli liian voimakkaaksi otin tabletin heroiniä, mutta kerran nielaisin epähuomiossa useamman ja totesin itseni uneliaan humalaiseksi. Kouluttajat eivät sitä onneksi huomanneet ja koskaan myöhemmin ei minun ole tätä lääkettä nauttia.¹⁸¹

Kuten Suomalainenkin tässä toteaa, heroinin tuoma olotila oli unelias. Erkki Jokivartio kuvaa artikkelissaan *Varo heroiniä!* vuodelta 1947, että heroinin aiheuttama humala on viileä ja älyllisen mietiskelevä eli vastakohtainen alkoholin aiheuttamalle kiihkolle.¹⁸²

¹⁷⁹ Salminen 1999 <http://www.salonseudunsotaveteraanit.fi/salminen-yrjo/> (viimeksi luettu 10.10.2017).

¹⁸⁰ Suomalainen 1997, 6-7.

¹⁸¹ Suomalainen 1997, 244.

¹⁸² Jokivartio 1947, 81.

Suomalaisen kertoma kuitenkin jättää pohtimaan, mikä olisi ollut kouluttajien reaktio, jos he olisivat huomanneet Suomalaisen ottaneen liikaa heroïinia. Tilanteesta olisi mahdollisesti voinut selvitä puhumalla. Suomalaisen kunto oli kuitenkin ilmeisesti sen verran hyvä, että tahaton heroïinipilvi ei vaikuttanut hänen ulkoiseen käytökseensä millään tavalla.

Riippuvuus on luultavasti pyritty salaamaan mahdollisimman pitkälle. Heroïinin nauttiminen tabletteina, nuuskaamalla tai polttamalla tupakan joukossa ei jättänyt mitään jälkiä, joten se on voinut helposti jäädä huomaamatta muilta, vaikka sodan aikana muodostuikin hyvin tiiviitä yhteisöjä. Riippuvuuden huomasi helpoiten silmistä, kuten seuraavassa lainauksessa mainitaan:

Kummastelin kerran, miksi erään komppanian lääkintäalikersantin silmät olivat uniset ja silmäterät normaalista poikkeavan näköiset. Tapasin kaverin nuuhkimassa eetteriä. Myöskin tiesin heroïinia nuuskattavan, mutta en tavannut sitä tekemästä ketään apulaisinani toimivista lääkintäalikersanteista.¹⁸³

Suomalainen tuo tässä sitaatissa esille myös eetterin nuuhkimisen ja sen, että hän tiesi heroïinin nuuskattavan ja juuri lääkintämiehien joukossa.

Tahallisista tai tahattomista yliannostuksista löytyy lähteistä vain pari tapausta. Heilala kertoo muistelmissaan sairaanhoitajasta, joka oli ottanut yliannoksen Luminaalia. Tämä yliannostapaus huomattiin pian ja hoitajalle tehtiin vatsahuuhtelu. Huuhteluun osallistuneet lääkärit ja muut hoitajat suhtautuivat eri tavoilla tilanteeseen. Yliannoksen ottanutta hoitajaa oli epäilty jo jonkin aikaa morfiinin väärinkäytöstä. Yksikön apteekkari kertoi tapauksesta kuultuaan, että oli huomannut morfiinia hävinneen kirjanpidon ulkopuolelta. Hoitaja selvisi ja pääsi toipumislomalle. Hän ei kuitenkaan enää palannut sotatoimialueelle ja Heilalan mukaan menestyi tämän jälkeen elämässään hyvin.¹⁸⁴ Eero Suomalainen kertoo myös kahdesta alikersantista, joiden kohtalo oli kurjempi:

He olivat ottaneet jotain lääkeainetta niin paljon, että siirtyivät vainajien armeijaan. Näitten kaverien kohtalosta kuulin sattumalta eräiltä kavereilta.¹⁸⁵

¹⁸³ Suomalainen 1997, 352.

¹⁸⁴ Heilala 1982, 138-139.

¹⁸⁵ Suomalainen 1997, 352.

Väärinkäyttötapaukset ja yliannostukset olivat lähteistä päätellen harvinaisia. Voi myös olla, että ne ovat jääneet eri syistä mainitsematta ja päätyneet vain potilaskertomuksiin. Poikkeuksellisimmasta väärinkäyttötapauksesta kertoo lääkintämiehenä toiminut Erkki Salomaa Jaana Laamasen kirjassa *Unohdetut sotilaat – Vaiettuja rintamakokemuksia*:

Pakostakin hämmästys valtaa siellä, korsun pohjalla on veristä vettä nilkkoihin asti ja lääkäri on loppuun asti uupunut. Hän pistää morfiinia käsivarteensa, että pysyisi hereillä. Hän ei ole nukkunut viimeisen kahden viikon aikana juuri lainkaan.¹⁸⁶

Tapauksesta tekee mielenkiintoisen se, että morfiinin vaikutus on päinvastainen. Morfiinia käytettiin enemmänkin rauhoittamaan ja auttamaan nukahtamisessa kuin piristykseen. Voi olla, että Salomaa on muistanut syyn morfiinipistokselle väärin. Luultavampaa on kuitenkin, että lääkärillä oli morfiiniriippuvuus, jonka vieroitusoireita hän hillitsi pistoksella ja sanoi syyksi hereillä pysymisen.

Anne-Marie Franck kertoo muistelmissaan hyvinkin vapaasti siitä, miten sairaanhoitajille ja apusisarille jaettiin Pervitiniä, jotta nämä jaksaisivat paremmin työssään. Tämä ei rajoittunut vain hoitajiin, vaan myös lääkärit turvautuivat kofeiinin lisäksi muihin piristeisiin. Melkein jokainen lääkintäupseerina tai -aliupseerina toiminut henkilö mainitsee Pervitinin jossain vaiheessa muistelmissaan. Toiset mainitsevat sen vain parilla lauseella, kun taas toiset käsittelevät aihetta laajemminkin. Heilala kertoo Pervitinin käytöstä: ”Unen hillitsemiseksi oli jaettu Pervitin-tabletteja. Näitä annettiin sekä yöllä, että aamulla.”¹⁸⁷ Näin maksimoitiin jaksaminen rankkojen vuorojen aikana, kun lepoon ei ollut mahdollisuuksia. Lähteistä löytyy kahdenlaista suhtautumista Pervitiniin. Toiset pitivät itsestään selvytenä Pervitinin nauttimista siinä missä kofeiinia tai nikotiinia, mutta toiset ilmaisevat epäilyksiään ja vastentahtoisuutta sen käytön suhteen. Pauli Marras kertoo muistelmissaan:

Minulla oli leipälaukussani 2000 kappaletta saksalaisia ”piristyspillereitä”. En ollut antanut niitä tähän mennessä kenellekään, vaan säästänyt joka ainoan mahdollisen pahan päivän varalle. Tuo paha päivä oli nyt tullut. Jaoin pillereitä, mutta melko kitsaasti, jokainen joukkueenjohtaja sai kaksi pilleriä jokaista miestänsä ja itseään kohti. Toinen piti antaa heti ja toinen määrätuntien kuluttua.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Laamanen 2014, 61.

¹⁸⁷ Heilala 1982, 102.

¹⁸⁸ Marras 1968, 175.

Marras kertoo myös annosteluohjeista, joista muuten ei ole löytynyt paljonkaan tietoa. Maininnat annostuksesta ovat olleet lähinnä muutama tabletti tarvittaessa. Reino Naavasalo on kertonut omasta Pervitinin käytöstään hyvin avoimesti:

On selvää, että vihollinen on ehättänyt edelle ja aloittanut hyökkäyksen. Mitään käskyjä ei anneta eikä odoteta, jokainen tajuaa tilanteen ilmankin. Otan yliannoksen pervitiiniä ja annan yhden tabletin Ruotsalaisellekin.¹⁸⁹

Naavasalo ei kuitenkaan kerro tarkasti montako tablettia hän otti tai millaisia seurauksia yliannostuksella oli. Oletettavasti Naavasalo ei ole kokenut Pervitinin käytön yhteydessä minkäänlaisia hallusinaatioita tai muita vakavampia sivuvaikutuksia. On hyvin todennäköistä, että hän on joutunut myöhemmin turvautumaan unilääkkeisiin saadakseen unen päästä kiinni saatuaan tilaisuuden nukkumiselle.

6.2 Lääkintähenkilökunta ja alkoholi

Lääkintähenkilökunnan alkoholin käytössä niin sanottujen ostoviinujen lisäksi pirttu oli hyvin suosittu juoma. Heillä oli jatkuvasti pirttua saatavilla. Etuoikeutta hyödynnettiin monesti, vaikka lääkintähenkilökunnan keskuudessakin harjoitettiin kauppaa saksalaisten kanssa. Johannes Heilala kertoo muistelmissaan, että saksalaisten kanssa vaihdettiin kalaa ja riistaa konjakkiiin tai rommiin. Vaihtokaupoissa oli kuitenkin omat niksinsä ja ne vaativat silmää. Toiset olivat näissä kaupoissa ovelampia kuin toiset ja myöskään saksalaiset eivät tehneet kauppoja kenen tahansa kanssa.

Komppanianpäällikköni rupesi tekemään mieli konjakkia ja kun meillä oli kaksi teertä, niin me lähettiin saksalaisten korsuun. Mutta kun päällikkö meni eellä ja minä teerten kanssa perässä ja kun se kouri oli esittänyt asiansa niin ne saksalaiset vai pudistelivat päätään, että ei heillä oo sitä, mitä tahotaan. Niin me käännyttiin takasi ja kun minä viimeisenä olin menossa ulos, niin ne tarttu mua takin helmasta ja sano, että mulle on, mutta päällikölle ei oo. Minä menin sitte ja hain sen konjakkipullon. Ne pelkäsivät ilmiantoja ja sen takia ne luottivat kai vain minuun.¹⁹⁰

Saksalaisten pelko ilmiannoista on hyvin ymmärrettävää, koska saksalaisetkin pyrkivät kontrolloimaan alkoholikauppaa. Saksalaisilla kuitenkin oli täysin erilainen

¹⁸⁹ Naavasalo 1999, 35.

¹⁹⁰ Heilala 1982, 108.

suhtautuminen alkoholiin kuin suomalaisilla. Monet mainitsevat saksalaisilta haavoittuneita varten saadun punaviinin. Kuitenkin ilmenee myös, että tavallinen sotilas ei juurikaan punaviinistä välittänyt, koska sillä oli humaltumista ajatellen hyvin vähäinen vaikutus. Sallassa lääkärinä toiminut Otto Wegelius kuitenkin kertoo, että saksalaisilta saadusta punaviinistä oli hyötyä potilaiden kannalta:

Kun Uhtuan suunnalla alettiin saada saksalaisilta muonitustarvikkeita, menin huoltopäällikön puheille. Vakavin ilmeinen kerroin, että potilaitten verenhukka oli ollut suuri ja että meillä ei ollut tarpeeksi verta. Saksalaisilta saadun punaviinin avulla tilannetta voitaisiin helpottaa. Sain 430 litran tammitynnyrin. Arvaatte, että vapaaehtoisia letkunimijoita tuli riittävästi.¹⁹¹

Wegeliuksen muistelusta selviää, että alkoholia käytettiin myös innostajana erilaisissa asioissa. Miesten viinanhimo pääsi välillä kuitenkin kehittymään melko suureksi ja lähteistä käy ilmi, että sitä usein pyrittiin hillitsemään kaikin mahdollisin keinoin. Verenluovutuksesta ”palkaksi” saatu punaviini on näistä keinoista myös hyödyllisin.

Reino Naavasalo on kuvannut omissa muistelmissaan useita melko kosteita juhlia. Näissä juhlissa on usein ollut tarjolla saksalaisilta saatuja juomia kuten akvaviittia, punaviiniä ja konjakkia, joiden lisäksi tarjolla oli myös pirtua.

Alkupaukut nautitaan varasto-osaston laatikolla istuen punaviinimukeista. Viiniäkin meillä on jokseenkin rajattomasti potilaita varten saksalaisten toimittamana. Kohta yltyvästä puheensorinasta päätän apteekkarin tehostaneen voimaperäisesti tarjoiluun fortiksella eli suomeksi sanottuna pirtulla.¹⁹²

Pirtun käyttäminen terästyksen ilmenee myös muutamassa muussa lähteessä. Pirtusta tehtiin eräänlainen cocktail sekoitettuna punaviiniin, kiljuun tai johonkin muuhun miedompaan alkoholijuomaan. Pirtua juotiin kyllä sinälläänkin kuumaan veteen tai muuhun alkoholittomaan laimennettuna. Talvisodan ajalta löytyy yksi maininta laimentamattomana pirtun juomisesta, kun haavoittunut sotilas pyytää viinaa tovereiltaan:

- Kun olisi edes viinaa...! Perkele kun polttaa. Ääh... Polttaa!
- Minulla on. Vänrikki Mäntyvaara kaivoi pullon repustaan. – Tämä on pirtua. Kelpaako?

¹⁹¹ Wegelius 1989, 152.

¹⁹² Naavasalo 1999, 103.

- Anna tänne! Ei se kaipaa mitään lantinkia! hän karjaisi, kun vänrikki pyysi jonkun tuomaan tuomaan vettä. – Kaada suuhuni vaan. Kallista vielä! sellaisenaan hän nielasi tulisen juoman.

Toisen tuikean ryypyn saatuaan Kohonen ryviskeli hetken, kirosi ja juroutui äänettömäksi. Eräs mies tutki häntä. Pirtu vaikutti välittömästi veren vuodosta heikontuneeseen mieheen.¹⁹³

Ei ole selvillä jäikö haavoittunut henkiin. Pirtun juominen raakana kuitenkin toimi hetkellisenä apuna ja lääkkeenä heti haavoittumisen jälkeen. Morfiinia ei ilmeisesti ollut saatavilla, joten alkoholin turruttava vaikutus toimi korvaavana lääkityksenä.

Niin kuin muissakin käyttäjäkunnissa myös lääkintähenkilökunnan joukossa on huomattavissa painotus jatkosotaan ja asemasotavaiheeseen alkoholin suhteen. Kollaanjoella lääkärinä toiminut Niilo Kosonen kertoo sotajoulusta 1939 hyvin samankaltaisesti kuin moni muukin:

Jouluksi saatiin Marskin viinat. Olimme pyytäneet jouluaattona vieraaksemme teltaamme rykmentin lääkärin Otto Kuutin ja I:n pataljoonan lääkärin Tauno Kankkusen. Emme kajonneet viinaksiimme, istuimme havuilla teltassamme, joimme kahvia ja keskustelimme sotatapahtumista. Miehet saivat viinamme. Talvisota oli tosi isänmaallista sotaa eikä alkoholiongelmiaakaan syntynyt ainakaan Kollaan rintamalla.¹⁹⁴

Talvisodasta puhutaan usein isänmaallisena sotana, johon alkoholi ei kuulunut. Kuitenkin talvisodan ajalta löytyy muutamia tapauksia, joissa kerrotaan alkoholin nauttimisesta. Varsinaisesta juopottelusta tai samanlaisista juomingeista kuin jatkosodan tai Lapin sodan ajalta ei kuitenkaan löydy tietoa, talvisodan lopussa ollutta Viipurin evakuoinnin yhteydessä tapahtunutta Sergejeffin oluttehtaan evakuointia lukuun ottamatta. Talvisodan aikana sotasairaalan komendanttina toiminut Lauri Rauramo kertoo alkoholin käytöstä talvisodan aikana: ”Harvoja vapaa-aikoja vietettiin skruuvin peluussa potilaita odottaessa ja joskus tutustuttiin joidenkin taitoihin snapsin valmistuksessa.”¹⁹⁵ Rauramo ei tarkenna mistä snapsit valmistettiin, mutta on mahdollista, että niissä oli pohjana pirtua.

Lääkintähenkilökunnan pirtun juominen käy ilmi myös Reino Naavasalon muistelmista. Naavasalo kertoo muistelmissaan metanolimyrkytyksestä ja sen hoitoon liittyvästä

¹⁹³ Palaste 1980, 469-470.

¹⁹⁴ Kosonen 1989, 60-61.

¹⁹⁵ Rauramo 1989, 211.

konsultaatiosta. Naavasalo kertoo soittaneensa virkaveljelleen kysyen neuvoja, miten myrkytyksestä kärsiviä sotilaita tulisi hoitaa. Naavasalon kollegan vastaus on: ”Minä antaisin heille viinaa, siis oikeata pirtua, ette kai te sitä kaikkea ole juoneet.”¹⁹⁶ Virkaveljen huomautus antaa ymmärtää, että pirtun käyttö nautintoaineena saattoi olla jopa muuta käyttöä runsaampaa. Pirtua käytettiin lääkinnässä desifioinnin ja metanolimyrkytysten lisäksi estämään vilustumisia sekä vahvistukseksi. Lääkintälottana toiminut Sirkka-Liisa kertoo Reino Lehväslaihon kokoamassa *Lottien sota* –teoksessa miten hän oli ollut kolme vuorokautta putkeen apuna leikkauksissa. Hän sanoo olleensa väsymyksen vuoksi lähellä murtumista. Pyörrytyksen ja fyysisen pahan olon seurauksena hän oli päätenyt ulos oksentamaan. Hänen perässään oli tullut lääkintävääpeli, joka tarjosi hänelle mukin, jossa oli teehen sekoitettua pirtua, joka oli maustettu sakariinilla. Tämän juotuaan Sirkka-Liisa oli kuvaillut oloaan vääpelille sanoilla: ”Tuntuu kuin ei tuntuisikaan.”¹⁹⁷

Sirkka Tolvanen kertoo vuoden 1959 *Kansa taisteli* –lehden kymmenennessä numerossa kokemuksistaan yöhoitajana saksalaisten sotasairaalaissa. Hän kertoo, että hän häntä oli neuvottu antamaan potilaille joko ”Schmertz- tai Schlaftabletteja” eli kipu- tai unitabletteja. Hän kertoo myös, että sairaalan ylilääkäri kutsui hänet viinankeittopuuhien kesken yövuoron:

Hän selitti, että minun tulisi auttaa häntä vähän keittiössä. Kukaan kuolevainen ei voi kuvitella, mitä jouduin tekemään. Hän käski minun panna isoon kattilaan vettä kiehumaan. Sen jälkeen kantoi ylilääkäri suuren kasan viini- ja viinapulloja, josta lorrutteli nesteitä kattilaan. Sokeria ja kanelia lisättiin vielä joukkoon ja nyt alkoi Schwester-Ilonalle viinankeittopuuhut. Yritin kyllä keksiä verukkeita, mutta mikään ei auttanut.¹⁹⁸

Tolvasen kertomuksen perusteella ylilääkärin alkoholin käyttö oli melko ja runsasta toistuvaa. Ylilääkärin turha häiritseminen yöaikaan oli myös kiellettyä. Tolvanen kertoo lisäksi, että hän oli saanut osakseen huudot humalaiselta ylilääkäriltä, koska oli tarvinnut konsultaatiota potilaan lääkinnässä. On ymmärrettävää, että Tolvanen ei halunnut olla missään tekemisissä lääkärin viinankeittopuuhien kanssa. Ne eivät kuuluneet hänen

¹⁹⁶ Naavasalo 1999, 205.

¹⁹⁷ Lehväslaiho 2006, 315.

¹⁹⁸ Tolvanen *Lotta-Shwester yöhoitajana* 1959, 292.

työtehtäviinsä. Lisäksi on ymmärrettävää, että Tolvanen ei muutenkaan halunnut ottaa osaa tällaiseen viinan kanssa läträämiseen. Naisten alkoholin käyttö oli sotien aikaan vielä yleisesti paheksuttua.

Lottien alkoholin käyttö sodan aikana oli melko vähäistä. Sodan jälkeen kuva lotista värittyi hyvin paljon osittain Väinö Linnan ja Paavo Rintalan fiktiivisten lottahahmojen myötä. *Lottien sota* –teoksessa jatkosodan aikana lottana toiminut Irja-Vappu sanoo seuraavalla tavalla lotista:

Jos joku asioita tuntematon luulee, että lotta sodassa kulkee vain turkit yllä rintaman lähellä, tuoksuu hyviltä voiteilta ja hajuvesiltä, ryyppää ja nai upseerien kanssa erehtyy täysin.¹⁹⁹

Lottien kertomuksista saa kuvan, että heidän alkoholin käyttöönsä suhtauduttiin muutenkin ulkopuolisesti paljon paheksuvammin kuin miesten. Lottien ohjesäännössä oli kielletty alkoholin nauttiminen ja tupakointi, mutta kuitenkin heille jaettiin myös ”Marskin viinat”. Myös moni lottana toiminut suoritti ensimmäiset kokeilunsa alkoholin kanssa sodan aikana kuten miehetkin. *Lottien sodassa* Bertta kertoo, miten he olivat saaneet Mannerheimin syntymäpäivänä pullon ”viiteen tyttöön” ja että hän oli kieltäytynyt juomasta. Muut olivat juoneet hänenkin osansa. Bertta oli sopinut ystäviensä kanssa, että hän katsoo muitten perään eikä päästä heitä lähtemään majoitusrakennuksesta. Vaikka alkoholiannokset olivat pieniä, niin tottumattomille nuorille naisille ne nousivat päähän. Bertta kertoo myös, että seuraavana jouluna oli hänen vuoronsa ottaa maistiaiset ja sen olleen ensimmäinen ja viimeinen kerta. Hän myös kommentoi alkoholinkäyttöä seuraavalla tavalla:

”Mutta sota oli meidän ajan nuoruutta ja piti se viinan makukin kokeilla. Pahhaa se oli ja pois sitä sylin.”²⁰⁰

Tässä lainauksessa kiteytyy se, että poikkeusoloista huolimatta ihmisten elämät kulkivat eteenpäin ja miten erilaiset siihen liittyvät tapahtumat ja ilmiöt, jotka kuuluvat elämään muokkautuivat tilanteen mukaan. Tässä ja lukuisissa muissa tapauksissa ”Marskin viinat” olivat ensimmäinen kokeilu alkoholin kanssa sotatilasta johtuen.

¹⁹⁹ Lehväslaiho 2006, 83.

²⁰⁰ Lehväslaiho 2006, 100-102.

Eero Suomalainen kertoo myös omasta ensimmäisestä kokeilustaan alkoholin kanssa, joka ajoittuu vuoteen 1942:

Kerran tohtori Hjeltin ollessa jossakin ja JSP:n poikien oleskellessa vahvassa korsussaan, menin metsälinjan toisella puolella olevien tuttujen luokse ja ne tarjosivat minulle ainetta, jota nämä kaverit kutsuivat ”Mustaksi surmaksi”. Tämä oli kuulemma italialaista likööriä. Pojista se oli oivallista tököttiä, koskapa lensi latvaan kuin orava. Ehkä sellaisen, joka aikaisemmin ei ole alkoholia nauttinut, pitäisi olla tavallista varovaisempi. Siis naukkasin ainetta tyhjään vatsaani ja muistini katkesi. Heräsin siihen, kun joku järven rannassa puisteli minua ja kehotti panemaan sormet suuhun.²⁰¹

Suomalaisen mainitsema ”Musta surma” oli italialaista Grappaa, jota luultavasti oli saatu saksalaisilta. Grapan voimakkuus, kokemattomuus ja tyhjään mahaan nauttimisen yhteisvaikutuksen seuraukset ovat olleet selvästi vahvemmat kuin Suomalainen olisi voinut kuvitella. Hän ei kuitenkaan kommentoi jäikö tämä kokeilu ensimmäisen lisäksi myös viimeiseksi kerraksi. Suomalaisen kertomuksesta selviää myös, että kuitenkin joku katsoi tiedottoman nuoren miehen perään. Samoin kuin lottien kertomuksissa yhteisöllisyys näyttäytyi kokeilujen suhteen ja kaveria ei jätetty tässäkään tilanteessa.

²⁰¹ Suomalainen 1997, 208.

7 Yhteenveto

Sotien aikaisessa päihteiden käytössä on havaittavissa selkeitä linjoja ja ilmiöitä. Talvisodan melkein täydellinen päihteettömyys kertoo siitä, miten eri tavalla sotaan suhtauduttiin. Talvisodan aikana oli myös tilaisuuksia, joissa vakavien taisteluiden jälkeen nautittiin reilustikin alkoholia, joka oli yleisesti ottaen kerätty vangeiksi jääneiltä puna-armeijan sotilailta tai kaatuneilta. Talvisodan aikana suomalaisille joukoille jaettiin virallisesti vain niin sanotut ”Marskin viinat” jouluna. Nekin tosin jäivät monilta juomatta. Talvisodan aikana alkoholin käyttö on selkeästi ollut melko merkityksetön asia. Mainintoja alkoholin käytöstä rohkaisuksi tai lääkkeeksi löytyy vain muutamia hajanaisia mainintoja. Monet päällystään kuuluneet henkilöt ovat kertoneet myös muistelmissaan, miten talvisodan aikana ei esiintynyt juoppoutta. Muistelmat ovat ilmestyneet reilusti sodan jälkeen, joten tämän voi tulkita rinnastettavaksi jatkosotaan sekä Lapin sotaan, jolloin alkoholin käyttö oli huomattavasti suurempaa. Vasta talvisodan lopussa Viipurin evakuoinnin yhteydessä ilmeni ongelmia alkoholin suhteen, kun väsyneet sotilaat pääsivät tyhjentämään Sergejeffin oluttehtaan varastoa. Viipurin tapahtumat ja se miten vähän niistä on loppujen lopuksi kerrottu, on hyvin pientä verrattaessa Äänislinnan ja Tornion vastaaviin tapauksiin.

Huumeiden suhteen talvisodan ajalta löytyy mainintoja lähinnä vain morfiinista ja siitä, miten sitä on käytetty lääkkeenä haavoittuessa. Talvisodan ajalta ei myöskään löydy tietoja siitä, että olisiko morfiinia tarkoituksella annettu suuria annoksia muuta kuin siinä tilanteessa, että mitään muuta ei ollut enää tehtävissä ja kipujen lievityksen myötä haluttiin helpottaa kuolemaa. Heroiini on ollut jo talvisodan aikana käytössä yskänlääkkeenä, mutta sen käytöstä ei löydy juurikaan mainintoja ja nekin ovat monitulkintaisia. Muisteluissa on puhuttu vain yskänlääkkeestä tai yskäntableteista sen enempiä niitä nimeämättä. Melko suurella todennäköisyydellä voi kuitenkin olettaa, että kyseessä on ollut juuri heroini, koska sen käyttö Suomessa erityisesti yskänlääkkeenä oli hyvin runsasta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Piristeistä ei löydy talvisodan ajalta mainintoja kuin kofeiinista ja Wolf H. Halstin yksittäinen maininta pulvereista, joista ei ole varmuutta, mitä ne ovat pitäneet sisällään. Tämä on selitettävissä sillä, että Pervitin tuli Suomeen vasta talvisodan jälkeen Saksasta saadun materiaaliavun myötä.

Jatkosodan ajalta materiaalia on runsaasti. Kuitenkin sen aikana on myös havaittavissa selkeitä jaksoja ja selkeitä linjoja mitä tulee päihteisiin. Alkoholin käyttö keskittyy

pääsääntöisesti juuri asemasotavaiheeseen, kun taas piristeiden käyttö on ollut yleisempää hyökkäys- ja perääntymisvaiheiden aikana. Nämä ilmiöt ovat helposti selitettävissä. Asemasodan pysähtynyt ilmapiiri ja paikallaan pysyminen mahdollisti hyvin alkoholin valmistuksen itse. Pysähtyneisyys toi mukanaan tylsyyden ja sitä pyrittiin vähentämään kaikilla mahdollisilla tavoilla. Alkoholi tuli mukaan tässä tylsyyden estämisessä ja usein myös suuressa määrin. Viinan voimalla pyrittiin tuomaan elämään edes hetkeksi iloa ja unohdusta ympärillä olevasta sodasta ja kuolemanpelosta. Ryyppäys kävi samanlaisesta ajantappamisesta kuin puhdetyöt tai puiden hakkuu. Viina olikin suosituin päihteistä.

Alkoholin hankintaa voi myös pitää jatkosodan aikana helpohkona. Ostoviinujen hankkiminen oli rajoitettua ja laillinen ostaminen mahdollistui vasta vuonna 1942 Itä-Karjalan viinaosuuskunnan myötä. Se ei kuitenkaan estänyt salakauppaa eikä sitä myöskään juurikaan vähentänyt. Saksalaisten suuret viinavarastot olivat melkein ehtymättömänä lähteenä alkoholille, jos vain tiesi miten hoitaa kaupat ja oli tavaraa, jolla tehdä kauppaa. Erityisesti syksyllä 1941 saksalaisten keskuudessa oli huutava pula talvivarusteista ja suomalaiset sotilaat näkivätkin tilaisuuden hankkia ylimääräisiä viina-annoksia vaihtamalla saappaita, talvitakkeja, käsineitä, karvalakkeja ja muita talvivarusteita saksalaisten sotilaiden juomiin. Myöhemmin jatkosodan aikana saksalaisten varustelun parantuessa kauppatavara vaihtui riistaan ja kalaan. Suomalaisten erätaidot olivat paremmat kuin saksalaisilla, jotka pelkäsivät metsää ja monet käyttivät tätä hyväkseen. Muutamasta lähteestä käy ilmi, että saksalaisille kävi melkein mikä vain ja huijaustakin ilmeni jossain määrin. Tavallista korppia tai varista kaupattiin metsona ja kalasaaliista pidettiin itse parhaat vonkaleet ja kauppatavaraksi päätyi kehnommat saaliit. Suurempia omantunnontuskia ei kuitenkaan näissä kaupoissa tunnettu. Tavallisten saksalaisten viina-annokset olivat huomattavasti paremmat kuin suomalaisten. Kuitenkin alkoholin käyttö suomalaisten ja saksalaisten välillä oli hyvin erilaista. Tämä selittyy erilaisella juomakulttuurilla ja sillä, että saksalaisten keskuudessa oli tiukempi kuri. Saksalaisten sotilaallisuus korostui usein verrattuna suomalaisten ”jermumentaliteettiin”.

Suoran vaihtokaupan lisäksi saksalaisten viinavarastot joutuivat usein myös ryöstöjen kohteiksi. Kokonaisia parakkeja saatettiin tyhjentää yön aikana erilaisista alkoholijuomista sen lisäksi, että niin sanottua ”nixkonjakkia” vaihdettiin avoimesti päiväsaikaan mahdollisuuksien mukaan. Konjakki erityisesti oli suosittu juoma, jota saksalaisilta vaihdettiin, jonka ohella rommi ja muutkin vahvemmat alkoholijuomat olivat

mieluisampia kuin viinit, jotka miellettiin usein pelkäksi litkuksi. Kaikkia juomia löytyi varastoista satoja ja jopa tuhansia litroja. Väkevämpien alkoholien suosio selittyi helposti. Suurin osa sotilaista oli työläistäustaista. Viini ei ollut kovinkaan suosittu juoma työläisten keskuudessa vuosisadan alkupuolella ja väkevämmät alkoholit takasivat nopeamman humalan. Saksalaisilta saadusta punaviinistä käytettiin usein termiä litku. Punaviini toimi kuitenkin kannustimena veren luovuttamiseen ja sitä olikin hyvin usein kenttäsairaaloissa potilaita varten. Väkevämmät juomat kuten esimerkiksi konjakki olivat myös paljon tutumpia tavalliselle sotilaalle. Erilaisina juhlina jaetut ”Marskin viinat” olivat leikattua konjakkia eli Jaloviinaa. Tämä myös saattoi omalla tavallaan lisätä konjakin suosiota miesten keskuudessa.

Myöskin venäläisiltä sotasaaliina saatu vodka oli hyvin suosittua. Kaatuneilta kerättiin vodkapullot talteen. Vangit saivat usein pitää itse vodkapullonsa ja nauttia ne vartioiduissa olosuhteissa. Muutama muistelija kertoo pohtineensa vodkapullojen tarkoitusta ja sitä, että olivatko ne mahdollisesti myrkytettyjä, koska parissakin tapauksessa, jossa nämä pullot mainitaan, ilmaistaan myös niiden olleen avaamattomia. Tämä avaamattomuus myös herätti epäilyt myrkytystä, mutta se testattiin laittamalla vangit maistamaan ensin pullosta. Venäläiset käyttivät vodkaa rohkaisuna ja piristykseen samoin kuin saksalaiset käyttivät Pervitiniä.

Tavallisten sotilaiden oli jossain määrin hankalampaa helpottaa viinanhimoaan kuin upseerien. Tämän vuoksi tavallisten sotilaiden kertomuksista löytyy tietoa kotitekoisista ja korvikealkoholeista. Viinan saanti pyrittiin pitämään turvattuna, joten pontikkapannuja kyhättiin, jos se oli mahdollista ja tietotaitoa viinan polttamiseen löytyi. Tätä viinatehtailua katsottiin usein sormien lävitse ja siihen puututtiin vain, jos siihen oli suuremmalti aihetta. Pontikalla ei tehty kauppaa, vaan pontikkatehtaat toimivat hyvin usein osakeyhtiöiden tapaan eli jokainen sijoitti saman verran sokeria tai muita tarveaineita ja valmis aine jaettiin sen mukaan. Kaupanteko pontikalla olisi vaatinut selvästi suurempaa panostusta ja suurempia määriä raaka-aineita. Valmistuksessa käytetty sokeri säästettiin muonasokereista, joten tarvittavan määrän kerääminen saattoi viedä pitkänkin ajan. Näiden pontikkatehtaiden eliniät olivat vaihtelevia. Toiset lopettivat toimintansa jo lyhyen ajan kuluttua, kun taas toiset toimivat pitkäänkin. Tehtailun lopettamiseen löytyi syitä erimielisyyksistä keittoporukan kesken, päällystön

määräyksestä tai tarkemmin määrittämättömästä syystä. Vain yhdessä tapauksessa löytyy tieto pontikkapannun räjähdyksestä, joka on ollut syynä keiton lopettamiseen.

Kiljun tekemisestä löytyy paljon enemmän mainintoja. Syynä voi pitää sen helppoutta. Ostoviinojen hankala saatavuus on ollut osaltaan suurena vaikuttajana kotitekoisiin alkoholijuomiin turvautumisessa. Kiljun ja pontikan teko vaikuttaa monella tapaa ymmärrettävämmältä kuin korvikealkoholien käyttö. Moottorispriin ja polttopullojen sisällön juominen tuntuu omalla tavallaan järkyttävämmältä. Korvikealkoholeihin turvautuminen kertoo myös karulla tavallaan olosuhteista ja siitä, miten viinanhimo ja humalan aiheuttama todellisuuden pako ovat ajaneet juomaan myrkyllisiä korvikkeita. Lähteissä on useamman kerran tullut esille, että jotkut joivat kaikkea mahdollista alkoholipitoista. ”Telaketjun” juominen aiheutti myös kuolemia ja sokeutumisia. Tämä ei kuitenkaan tuntunut vaikuttavan korvikkeiden käyttöön. Tätä korvikkeiden käyttöä esiintyy juuri tavallisten rivisotilaiden keskuudessa. Sen sijaan, että upseerien ja lääkintähenkilökunnan ei tarvinnut turvautua korvikkeisiin, koska heidän oli helpompi hankkia alkoholia laillisesti ja he usein olivat enemmän tekemisissä saksalaisten kanssa, joiden juhlissa alkoholitarjoilut olivat hyvin runsaita. Lähteistä ilmenee myös useasti, että viinaa ei juurikaan säästely tai varastoitu, vaan se juotiin saman tien.

Upseerien keskuudessa tapahtunut alkoholin käyttö on melko erilaista kuin tavallisten sotilaiden. Päällystön keskuudessa juominen keskittyi usein enemmän juhlatilaisuuksiin. Voi myös olla, että tavalliset ryyppäjäiset on haluttu naamioida juhlatilaisuudeksi ja sitä kautta haettu niille enemmän hyväksyntää. Tavallisen rivisotilaan juominen tylsyyden ja hermojen rauhoittamisen takia verrattuna upseerien ilottelevaan juhlintaan on jotenkin hyväksyttävämpää ottaen huomioon upseerien tehtävät. Yhdenkään upseerin muistelmissa ei ole alkoholin käyttöä salailtu tai kielletty. Se kuitenkin on liitetty aina erilaisiin juhlatilaisuuksiin. On ymmärrettävää, että päätöksiä ei ole haluttu tehdä kyseenalaiseksi epäilemällä päätöksen tekijän olleen humalassa. Wolf H. Halsti kertoo päiväkirjoissaan ja muistelmissaan useista tilaisuuksista, joissa hän on ollut humalassa, mutta hän myös korostaa sitä, että hän ei periaatteessa nauttinut alkoholia tehdessään päätöksiä, jotka koskivat toisten ihmisten elämiä.

On myös huomattavaa, että Päämajassa nautittiin hyvin suuria määriä alkoholia lähes päivittäin. Mannerheim itse nautti päivittäin ruuan kanssa useita alkoholiannoksia. Tämä

oli yleinen tapa vanhempien upseerien keskuudessa, koska he olivat tottuneet siihen nuoruudessaan. Juomakulttuuri oli ehtinyt muuttua jo jonkin verran vuosisadan alusta sotavuosiin mennessä ja vanhemmat upseerit olivat tottuneet nauttimaan viiniä tai olutta ruokajuomana sekä ruokaryypyt niin lounaalla kuin päivälliselläkin. Päämajassa nuorempien upseerien keskuudessa taas erilaiset hyvinkin alkoholipitoiset juhlat olivat tyypillisiä. Tässä on havaittavissa myös sukupolvien välinen ero.

Lääkintähenkilökunnan alkoholin käytössä on havaittavissa enemmän yhteneväisyyksiä päällystöön kuin tavallisiin rivisotilaisiin. Tätä voi selittää sillä, että useat käyttämäni lähteet ovat juuri lääkintäupseerien muistelmia. On myös huomattavaa, että jokaisella käyttäjäkunnalla oli reilusti toisistaan eriävät painopisteet päivittäisessä elämässään sodan aikana. Päällystöllä ja lääkintähenkilökunnalla oli suurempi vastuu kuin tavallisella rivisotilaalla. Sota koetteli jokaista käyttäjäkuntaa hyvin eri tavalla. Tavallisella rivisotilaalla oli suurin huoli omasta ja asetoverien selviämisestä, kun taas lääkintähenkilökuntaan kuuluvilla oli oman selviämisen lisäksi mielissä haavoittuneiden hoitaminen ja hengissä pito. Päällystöllä puolestaan oli taas suurin vastuu kaikki sotatoimet huomioon ottaen. Päällystö koostui pääosin ammattisotilaista, kun taas tavalliset rivisotilaat olivat asevelvollisia ja lääkintähenkilökunta oli usein myös siviiliammattiltaan lääkäreitä tai sairaanhoitajia. Jokaisella käyttäjäkunnalla oli omat vastuunsa ja kipupisteensä.

Mitä tulee alkoholiin, voidaan todeta, että jokaisessa käyttäjäkunnassa se on toiminut eräänlaisena hermojen rauhoittajana. Humalahakuinen juominen on muutenkin hyvin yleistä suomalaisessa juomakulttuurissa. Pitää kuitenkin ottaa huomioon se, että monet olivat täysin raittiita eivätkä koskeneet alkoholiin missään tilanteessa. Huomioitavaa on, että monille ensimmäiset kokeilut alkoholin kanssa ajoittuvat juuri sodan aikaan. Tämä on voinut vaikuttaa suuresti siihen, millaiseksi käyttö ajan myötä muodostui. On muutenkin otettava huomioon sodan vaikutus sotilaiden myöhempään sielunelämään. Sodan jälkeen jatkunut runsas alkoholin käyttö oli usein merkinä traumaista, joita pyrittiin ratkaisemaan viinan voimin. Joissain tapauksista alkoholin käyttö lähti käsistä jo sodan aikana ja se jatkui siviiliin päästyä.

Tätä tutkimusta tehdessäni olen huomannut myös yhden hyvin mielenkiintoisen piirteen, mitä tulee erityisesti naisten pähteiden käyttöön. Sotatoimissa mukana olleiden naisten

kokemuksia päihteiden suhteen on ymmärrettävistä syistä mukana paljon vähemmän kuin miesten. Mielenkiintoinen piirre näissä naisten kertomuksissa on se, että heidän alkoholin käyttöönsä suhtauduttiin paljon moralisoivammin kuin piristeiden. Tähän vaikuttaa oleellisesti se, että monet sotatoimiin osallistuneista naisista olivat lottia, ja heidän ohjesääntöönsä kuului se, että alkoholia ei saanut nauttia. Toinen merkittävä tekijä oli se, että Pervitiniä pidettiin lähes vaarattomana ja kofeiiniin verrattavana aineena. Vaikuttavana tekijänä voidaan pitää myös sitä, että naisten alkoholin käyttöön suhtauduttiin muutenkin melko kriittisesti sodan aikana. Monet lottina, sairaanhoitajina ja apusisarina toimineista naisista kertovat, että eivät muutenkaan juoneet ollenkaan alkoholia, joten heille jaetut ”Marskin viinat” menivät usein miesten kurkuista alas. Toiset taas ovat kertoneet, että heille jaetut annokset olivat pienempiä kuin miesten tai että heille ei edes jaettu viina-annoksia. Muutama on kertonut myös, että heidänkin kohdallaan ensimmäiset ja joissain tapauksissa myöskin viimeiset alkoholikokeilut ovat olleet juuri näitä ”Marskin viinoja”.

Mielenkiintoista on myös, että tämä naisten alkoholin käytön moralisointi on keskittynyt suurelta osin juuri sodan ajalle, kun taas Pervitinin käyttöä on moralisoitu myöhemmin suuressa määrin. Muistelmissa on usein mainittu Pervitinin jaon yhteydessä sana ”jopa”, kun on puhuttu sairaanhoitajista ja apusisarista. Tässä näkyy selkeästi asenteiden muutokset vuosien varrella. Pervitinin käytössä moralisointi kuitenkin tuntuu keskittyvän enemmän henkilöihin, jotka jakoivat piristeitä hoitajille. Kuitenkin myös naisten keskuudessa toistuu sama ideologia kuin miestenkin eli siihen aikaan nämä lääkkeet olivat laillisia ja tarpeellisia. Tämä suhtautuminen naisten kohdalla on hyvä esimerkki siitä, miten yhteiskunnalliset asenteet ovat muuttuneet seitsemänkymmenen vuoden aikana. Naisten alkoholin käyttö on nykypäivänä normaalia, kun sota-aikana se oli paheksuttavaa.

Mitä tulee piristeisiin, morfiiniin ja heroiniin on myös ollut mielenkiintoista huomata, että kahden jälkimmäisen väärinkäyttöä on esiintynyt enemmän lääkintähenkilökunnan keskuudessa kuin muissa käyttäjäryhmissä. Lääkintähenkilökunnalla oli esteetön pääsy lääkkeisiin ja se on saattanut toimia yhtenä merkittävänä tekijänä näissä väärinkäyttötapauksissa. Heidän on ollut paljon helpompi pitää yllä riippuvuutta kuin muihin käyttäjäkuntiin kuuluneiden henkilöiden. Haavoittuneiden ylilääkitseminen

kuitenkin sitten taas johti monessa tapauksessa myöhempään riippuvuuteen. Sodan aikana kuitenkin morfiinin ja heroiinin väärinkäyttötapauksia oli vain marginaalisesti.

On ollut myös mielenkiintoista havaita miten morfiiniin ja heroiiniin suhtautuminen on ollut lähes päin vastaista kuin nykypäivänä. Morfiinia pidettiin heroiinia voimakkaampana ja sen käyttöä kontrolloitiin paljon tarkemmin kuin heroiinin. Useista lähteistä löytyy mainintoja heroiinitableteista, joita oli aina saatavilla. Morfiini taas oli täysin lääkäreiden kontrollin alaisuudessa. Nykypäivänäkin morfiinin käyttö on hyvin kontrolloitua, mutta kuitenkin laillista toisin kuin heroiinin.

Pervitinin kohdalla löytyy jokaisessa ryhmässä hyvinkin runsasta käyttöä. Tavallisten rivisotilaiden keskuudessa varsinkin kaukopartiomiesten keskuudessa Pervitinin käyttö oli hyvin yleistä ja monessa tapauksessa se oli erittäin tarpeellista ja myös ratkaisevassa asemassa hengissä selviämässä. Ilman sitä partiomatka olisi mahdollisesti päättynyt kesken voimien ja ruuan loppuessa vihollisen linjojen takana. Pervitin antoi voimia jaksaa takaisin omien puolelle ja sitä myöten auttoi pysymään hengissä. Upseeriston keskuudessa taas piristeiden käyttö on ymmärrettävää ratkaisevien taisteluiden aikana, jolloin tilanteet vaihtelivat hyvin nopeasti ja oli jatkuvasti pysyttävä selvillä tapahtumista. Jälkikäteen on kuitenkin, pohdittu onko johtajien suuri piristeiden käyttö saattanut johtaa joihinkin ylilyönteihin jatkuvan Pervitinin käytön ja sen seurauksena myös unilääkkeiden käytöstä.

Pervitinin ja myöskin muiden lääkkeiden kohdalla voidaan puhua pääsääntöisesti tarkoituksen mukaisesta käytöstä. Kuitenkin mukaan mahtuu poikkeuksia muutamissa tapauksissa. Useassa tapauksessa ei ole selvyttä onko riippuvuus ollut olemassa jo ennen sodan alkua. Monesta tapauksesta on kuitenkin selvillä se, että riippuvuus on muodostunut sodan aikana haavoittumisen jälkeen. Liiallinen lääkintä ja tieto siitä, että tarvittaessa saa uuden annoksen morfiinia on ollut merkittävänä tekijänä riippuvuuden syntymisessä. Lääkinnässä tulee kuitenkin ottaa huomioon myös se, että kipujen hoito oli pääasiallinen syy lääkitykseen. Kuitenkin morfiinin rauhoittava vaikutus havaittiin toimivaksi myös pelon hoidossa ja potilaiden rauhoittamisessa. Tarkoituksellisesti tuskin on kellekään haluttu riippuvuutta luoda. Kyseessä oli inhimillinen toiminta, jonka tarkoitus oli hoitaa potilasta, mutta seuraukset ovat välillä olleet hyvinkin traagiset.

Alkoholin käytössä on ollut kyse suuremmaksi osaksi viihteellisestä tai hermoja rauhoittavasta käytöstä. Sillä juhlistettiin erilaisia tapahtumia, sen avulla tapettiin aikaa ja lisäksi se toimi hetkellisenä pakokeinona sodan värityksestä arjesta. Alkoholia käytettiin kuitenkin myös rauhoittamaan hermoja erilaisissa tilanteissa. Suurimmalla osalla käyttö pysyi täysin hallinnassa, mutta mukaan mahtuu myös niitä, joille alkoholi koitui kohtaloksi. Alkoholin kohdalla oli osittain myös kyse eräänlaisesta miesihanteesta, jonka mukaan mies kesti alkoholia suuria määriä. Erilaiset sotakohtalot muokkautuivat vielä pitkään sodan jälkeenkin. Sodan aikana addiktoituneet tai alkoholisoituneet ovat niitä, joiden taistelu jatkui vielä sodan jälkeen erilaisella tavalla. Heidän vaiheistaan ei välttämättä löydy tietoa niin paljon kuin muista. He ovat usein päätyneet tilastoiksi ja unohtuneet muuten historian lehdiltä.

Ryöpyreissut ovat jääneet sodan ajalta elämään koomisina ja humoristisina tarinoina ja kaskuina. Huumeriippuvuudet ovat puolestaan jääneet pois ja tilalla on vain tieto siitä, että Pervitiniä käytettiin suuressa määrin. Morfiini taas tunnetaan lääkkeenä ja tieto heroiinin käytöstä lääkkeenä on usein yllättävää. Vuosikymmenien aikana muuttuneet asenteet heijastuvat usein suuressa määrin siihen, miten ymmärrämme ja suhtaudumme historiaan. Humoristisesti alkoholiin suhtautuminen on toiminut myös yhtenä keinona käsitellä traumaa. Jatkuvassa hermopaineessa ja kuolemanpelossa eläminen on muodostanut erilaisia selviytymismekanismia, jotka ovat esiintyneet eri tavoilla eri ihmisten kohdilla. Mukaan mahtuu humoristisia kertomuksia ryöpyreissujen sattumuksista kuin myös traagisia kohtaloita, joissa viina tai huumeet ovat ottaneet kokonaan vallan. Näiden unohdettujen tarinoita on pyritty viime aikoina tuomaan enemmän esille suomalaisessa kokemuspohjaisessa sotahistoriassa. Nykypäivän suuntana on löytää mahdollisimman autenttisia kokemuksia suomalaisen sotilaan sankarimyytin takaa ja tuoda myös esille ne traumaattiset ja kivuliaat kokemukset.

Lähteet

Kirjalliset lähteet:

Bremer, Lauri (1957). Suursaaren valtauksen ilmatoimintaa. *Kansa Taisteli*, 1 (1), 18-19.

Franck, Anne-Marie (1998). *Pikku sisar – Suomen punaisen ristin apusisaret jatkosodassa*. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Grönstad, Lea (1995). *Elämän valtasuonet – Wolf H. Halstin ja Marja-Maija Halstin kirjeet vuosilta 1929-1949*. Helsinki: Otava.

Haavikko, Anna-Liisa (toim.) (1994). *Naisten marssi – Rintamanaiset kertovat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Halsti, Wolf H. (1972). *Lapin sodassa JR 11:n mukana Oulusta Kaaresuvantoon* (2. painos). Keuruu: Otava Oy.

Halsti, Wolf H. (1974). *Aika vaatii veronsa – Muistelmat II, 1939-1945*. Keuruu: Otava Oy.

Heilala, Johannes (1982). *Eldanka: Rintamalääkärinä Vienan sotatiellä*. Helsinki: Alea-kirja.

Härö, Sakari (1989). Kokemukset kaukopartiossa. Teoksessa K. Kautto (toim.), *Lääkärinä sodassa* (s. 168-179). Jyväskylä: Suomen Lääkäriliitto ja Tammi.

Jokinen, Esko Tapio & Jokinen, Antti (2002). *Eväät – Elämäntarinaa pätikäyöstöllä muisteltuna*. Punkaharju: Esko Tapio Jokinen.

Jäntti, Lauri (1983). *Salainen sotapäiväkirjani*. Juva: WSOY.

Kaakinen, Heikki (1994). *”Herrasmiehistoa” – Ranuantien taistelut Lapin sodassa*. Ranua: Ranuan Reserviupseerit.

Kaakinen, Heikki (2009). *Julmaa sotaa Lapissa*. Rovaniemi: Pohjolan painotuote.

Koivisto, Aarre (2001). *Isänmaan tähden – Sotapäiväkirja 1939-1944*. Toim. Arto Pietilä. Loimaa: Ooli Oy.

Koivunen, Aimo (1978). Pervitiinipartio. *Kansa Taisteli*, 22 (4), 126-132.

Kosonen, Niilo (1989). JSP Kollaanjoella. Teoksessa K. Kautto (toim.), *Lääkärinä sodassa* (s. 54-70). Jyväskylä: Suomen Lääkäriliitto ja Tammi.

Laamanen, Jaana (2014). *Unohdetut sotilaat – Vaiettuja rintamakokemuksia*. Helsinki: Minerva.

Lehväslaiho, Reino (2006). *Lottien sota* (4. painos). Juva: WS Bookwell Oy. Alkuperäisjulkaisu 1988.

Linna, Väinö (2000). *Sotaromaani – Tuntemattoman sotilaan käsikirjoitus*. Helsinki: WSOY.

- Luoto, Anna (1992). *Näin sodan armottomat kasvot – Kenttäsairaalalotta muistelee* (4. painos). Tampere: Tammi.
- Marras, Pauli (1968). *Rintamalääkärinä kuoleman linjoilla* (2. painos). Porvoo: WSOY.
- Marttinen, Eero & Tikkanen, Jorma (2002). *Olimme Päämajan kaukopartiomiehiä – Osasto Marttinan miehet kertovat*. Juva: WS Bookwell Oy.
- Naavasalo, Reino (1999). *Jatkosodan lääkintäupseeri*. Klaukkala: Recallmed.
- Olmala, Reino (1982). Asemasodassa tapettiin aikaa. *Kansa taisteli*, 26 (6), 208-209.
- Palaste, Onni (1980). *Talvisodan ääniä*. Hämeenlinna: Karisto.
- Porvali, Seppo & Wind, Anja (2008). *Hävittäjälentäjä Hans Wind – Viimeinen kotka..* Jyväskylä: Gummerus.
- Rauramo, Lauri (1989). Sotasairaalan komendanttina talvisodassa. Teoksessa K. Kautto (toim.), *Lääkärinä sodassa* (s. 208-214). Jyväskylä: Suomen Lääkäriliitto ja Tammi.
- Rintala, Paavo (1982). *Sissiluutnantti – Proosaa rinta- ja kurkkuäänille* (10. painos). Helsinki: Otava. Alkuperäisjulkaisu 1968.
- Sorko, Kimmo (2015). *Kovan onnen osasto – Kevyt osasto 6 1941-1942*. Saarijärvi: Historiatyöryhmä.
- Sotasisua pillereistä (1941). *Hakkapeliitta* (15), 461-463.
- Stormbom, N.-B. (1963). *Väinö Linna – Kirjailijan tie* (käänt. Antti Nuutila) (2. painos). Porvoo: WSOY.
- Suomalainen, Eero (1997). *Lääkintäaliupseerina jatkosodassa vuosina 1941-1945*. Lahti: Suomalainen Eero.
- Talvela, Paavo (1976). *Sotilaan elämä muistelmat 1* (3. painos). Jyväskylä: Gummerus.
- Teperi, Jouko (2000). *Kannaksalainen koulupoika sodassa ja vähän koulussakin*. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino.
- Tikkanen, Henrik (1974). *Unohdettu sotilas* (2. painos). Helsinki: Tammi.
- Tolvanen, Sirkka (1959). Lotta-Shwester yöhoitajana. *Kansa taisteli*, 3 (10), 291-394.
- Tukiainen, Kauko (1967). Vodkaa, kiljua ja pontikkaa. *Kansa taisteli*, 11 (12), 349-350.
- Tuompo, W. E. (2014). *Jatkosota – Päiväkirjani päämajasta 1941-1944*. Jyväskylä: Docendo. Alkuperäisjulkaisu 1968.
- Wegelius, Otto (1989). Korpisotaa Sallassa. Teoksessa K. Kautto (toim.), *Lääkärinä sodassa* (s. 123-132). Jyväskylä: Suomen Lääkäriliitto ja Tammi.

Tutkimuslähteet:

Hakkarainen, Pekka (1992). *Suomalainen huumeekysymys – Huumausaineiden yhteiskunnallinen paikka Suomessa toisen maailmansodan jälkeen*. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.

Hietanen, Silvo (1992). Rikollisuus ja alkoholi sota-ajan yhteiskunnassa. Teoksessa S. Hietanen (toim.), *Kansakunta sodassa osa 3. Kuilun yli* (s. 158-185). Helsinki: Valtion Painatuskeskus.

Hietaniemi, Tuija (2005). Jatkosodan poliisitoiminta. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.), *Jatkosodan pikkujättiläinen* (s. 520-537) (2. painos). Porvoo: WSOY.

Hietasaari, Marita (2016). *Sodan muisti – Talvi-, jatkosota ja Lapin sota 2000 -luvun historiallisessa romaanissa*. Helsinki: Avain.

Idänpään-Heikkilä, Pirkko ja Juhana (1974). *Huumeet: Asiaa huumausainekysymyksestä* (2. korjattu painos). Porvoo: WSOY.

Jokivartio, Erkki (1947). Varo heroiinia! *Terveystieteiden lehti* (3), 80-81.

Jokivartio, Erkki (1947). Heroiinin käytöstä Helsingissä. *Suomen lääkirilehti* (10), 263-270.

Junila, Marianne (2000). *Kotirintaman aseveljeyttä – Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941-1944*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Junila, Marianne (2005). Rinta rinnan -Suomalaiset siviilit ja saksalaiset joukot Pohjois-Suomessa. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.), *Jatkosodan pikkujättiläinen* (s. 673-696) (2. painos). Porvoo: WSOY.

Jäntti, Yrjö A. (2000). Päämäärästä Tuntemattomaan sotilaaseen – Kustantajan muistoja ja vaikutelmia. Teoksessa V. Linna *Sotaromaani – Tuntemattoman sotilaan käsikirjoitus* (s. 15-28). Helsinki: WSOY.

Kalela, Jorma (2006). Muistitiedon näkökulma historiaan. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä* (s. 67-92). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Karjalainen, Mikko (2010). ”Jopa joi päihtymättä” – Alkoholinkäyttö jatkosodan päämajassa. Teoksessa K. I. Rumpunen (toim.), *Salaiset kansiot – Uusia ja yllättäviä tapauksia talvi- ja jatkosodan vuosilta* (s. 96-100) (2. painos). Helsinki: Oy Valitut Palat – Reader’s Digest AB.

Kinnunen, Tiina (2006). *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Helsinki: Otava.

Kivimäki, Ville (2006). Sotilaan työ, siviilin taakka. – ”Vihollisen tuhoamisen” dynamiikasta, kokemuksesta ja muistosta. Teoksessa T. Kinnunen & V. Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa – Suomalaisien kokemuksia talvi- ja jatkosodasta* (s.191-208). Jyväskylä: Minerva.

Kivimäki, Ville (2012). Introduction: Three wars and Their Epitaphs: The Finnish History and Scholarship of World War II. Teoksessa T. Kinnunen & V. Kivimäki (toim.), *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations* (s. 1-46). Boston: Leiden Brill.

Kivimäki, Ville (2013). *Murtuneet mielet – Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939-1945*. Helsinki: WSOY.

Koskimaa, Matti (1996). *Tyrjän rykmentti JR 7:n ja Er.P 12:n taistelut jatkosodassa*. Porvoo: WSOY.

Kulju, Mika (2013). *Lapin sota 1944-1945*. Juva: Gummerus.

Kulomaa, Jukka (1989). *Äänislinna – Petroskoin suomalaismiehityksen vuodet 1941-1944*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Lagerbohm, John (2009). Äänislinnan tuhat päivää. Teoksessa G. Hägglund, J. Lagerbohm ja M. Simula (toim.), *Me olimme nuoria sotilaita – Tuntemattomat sotakuvat kertovat* (s. 56-68). Keuruu: Otava.

Lilja, Pekka (1984). *Väinö Linnan Tuntematon sotilas konfliktiromaanina*. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto.

Lindstedt, Risto (2004). *Väinö Linna – Kansakunnan puhemies*. Porvoo: WSOY.

Niemi, Juhani (1999). Sotakirjallisuus ja sen traditio. Teoksessa P. Lassila (toim.), *Suomen kirjallisuushistoria 3 – Rintamakirjeistä tietoverkkoihin* (s. 118-125). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Näre, Sari (2008). ”Kuin viimeistä päivää” – Sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta. Teoksessa S. Näre & J. Kirves (toim.), *Ruma sota – Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia* (s. 355-380) (2. painos). Helsinki: Johnny Kniga.

Ohler, Norman (2016). *Hitlerin tabut* (käänt. R. Nylander). Helsinki: Like. Alkuperäisjulkaisu 2015.

Oksanen, Atte (2008). Kenraalit vauhdissa ja sotilaat sammuksissa – Sotaa huumeissa ja humalassa. Teoksessa S. Näre & J. Kirves (toim.), *Ruma sota – Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia* (s. 181-207) (2. painos). Helsinki: Johnny Kniga.

Onnela, Tapio (2001). Huumeet ja huume kontrolli historian näkökulmasta. Teoksessa T. Onnela (toim.), *Pyhä huumesota – Huume politiikan pelkoja ja utopioita* (s. 19-40). Helsinki: Vihreä Sivistysliitto Ry.

Peltonen, Matti (2002). *Remua ja ryhtiä – Alkoholiolot ja tapakasvatus 1950 -luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.

Peltonen, Ulla-Maija (2003). *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pipping, Knut (1978). *Komppania pienoisyhteiskuntana: Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941-1944* (käänt. H. Vilén). Helsinki: Otava. Alkuperäisjulkaisu 1947.

Porvali, Mikko (2014). *Operaatio Hokki – Päämajan vaiettu kaukopartio* (10. painos). Jyväskylä: Atena.

Salokannel, Juhani (1993). *Suomalaisia kirjailijakuvia Linnasta Saarikoskeen*. Porvoo: WSOY.

Suomala, Jarmo (2007). *Kärkenä Äänislinnaan – Kevyt osasto 8:n historia*. Turku: Kevyt Osasto 8 Toimikunta.

Sulamaa, Kaarle (2006). ”Himmetä ei muistot koskaan saa.” Veteraanien järjestäytyminen ja muutokset muistamisen mahdollisuuksissa. Teoksessa T. Kinnunen ja V. Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta* (s. 297-311). Jyväskylä: Minerva.

Syrjö, Veli-Matti (1991). Asemasotavaihe. Teoksessa Mauno Jokipii (toim.) *Tuntemattoman sotilaan rykmentti – JR 8. Jalkaväkirykmentti 8:n historia* (s. 211-288). Helsinki: WSOY.

Tuikka, Timo J. (2011). Suomen puolustaja kohtaa viina- ja saksalaispirut. Teoksessa J. Lagerbohm (toim.), *Sata sotakohtaloa* (s. 155). Helsinki: Otava.

Turpeinen, Oiva (1977). *Viinaan kuolleet Suomessa vuosina 1878 – 1917*. Helsinki: Alkoholipoliittisen Tutkimuslaitoksen Tutkimusseloste.

Uino, Ari (2014). *Sotiemme veteraanit – Rintamalta rakentamaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vuorenmaa, Anssi (1991). Kajaanin viinakaupan ryöstö. Teoksessa R. Palmunen (toim.), *Tuntematon sota – Uusia ja yllättäviä tapahtumia talvi- ja jatkosodan vuosilta* (s. 259-261). Helsinki: Oy Valitut Palat – Reader's Digest Ab.

Ylikangas, Mikko (2009). *Unileipää, kuolonvettä, spiidiä. Huumeet Suomessa 1800 – 1950*. Jyväskylä: Atena.

Elektroniset lähteet:

Huume-Suomen historia (2015). Huume-Suomen historia – Ekstrat. *Yle Areena*. Haettu 10.10.2017 osoitteesta <https://areena.yle.fi/1-2955489>.

Länkinen, Tiina (2015). Onko mummolassa metamfetamiinia kaapin perällä? – ”Ei todellakaan kannata kokeilla”. *Yle*. Haettu 10.10.2017 osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-7754153>.

Salminen, Yrjö (1999). Yrjö Salminen. *Salon Seudun Sotaveteraanit*. Haettu 10.10.2017 osoitteesta <http://www.salonseudunsotaveteraanit.fi/salminen-yrjo/>.

Vitakoski, Paula (2002). Sairaanhoidajan sotakokemuksia. *Veteraanien perintö*. Haettu 10.10.2017 osoitteesta <http://www.veteraanienperinto.fi/vepe/index.php/fi/kertomuksia-5/267-kertomukset-4/s3-15/259-sairaanhoidajan-sotakokemuksia>.